

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА

КОЛО XXX. БР. 200.

СИБЕ МИЛИЧИЋ

ЖЕНА И ЧОВЕК

ПРИПОВЕТКЕ

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА „СВ. САВА“ М. СЛАДЕКОВИЋА
Бранкова 16. — Телефон 249.

1927.

СИБЕ МИЛИЧИЋ КАО ПРИПОВЕДАЧ.

Ми смо научили у нашој приповеци да Далмацију и острва видимо као земљу страсти, чулних нагона и плотскога грешења. Такве нам их је у сећању оставио Иво Типико: у пуној светлости жарке подневне звезде, кад је ватра у образима а сва чула у распону, кад господари оно што се зове јужни темпераменат, кад раздражљивост природе разурдава све страсти. Тај дивљи покрет загрејане крви, тај необуздани триумф чула, та распомама нагона под врелим сунцем и пред безграничним приморским хоризонтима, остају као последњи и најтрајнији утисци од Типикове Далмације.

Г. Сибе Миличић осенчава тај пејзаж вреле светлости, његова Далмација има своје модре и хладовите сенке, у њој се ствари не догађају само у пуно подне, кад су бербе грожђа, кад је пијанство у инстиктима и пожар у људима. У његовим приповеткама се не живи само у заводљивој атмосфери сланога мора. На његовим острвима има сеновитих места испод „борова и маслина“, где су страсти дубоко запретане другим мотивима. Није сва психологија његових личности у игри чула, већ се у њиховим душама рађају и развијају побуде,

Сибе (Јосип) Миличић је рођен на острву Хвару, 1886. године. Студирао је романистику и славистику и 1913. докторирао у Бечу. Књижевни рад почео је пишући песме (издао досад четири збирке: *Pjesme*, 1907.; *Deset pjesama o don Huanu* 1909.; *Књига Радости* 1920. и *Књига Вечности* 1922.) Прва свеска његових приповедака *Борови и маслине* (1925.) добила је награду од Српске Краљевске Академије из фонда Љубе Михајловића.

жеље и тежње независно од закона крви, или чак и против њега. Страст није искључена из ових приповедака, али није ни средишњи мотив у њима, и није апсолутно свемоћна. Људи су у борби са њом, дају јој отпора, супротстављају јој свесну вољу под утицајем религије и једнога основнога и неизбежнога људскога морала. И док се у Ћипиковој приповеци готово увек догађа један експанзивни психолошки процес, експлозија страсти и њена дивља манифестација споља, дотле г. Миличић показује тенденцију за психолошке сондације, да улази унутра и унутра да испитује.

Он тражи и налази сложене моменте у простим душама и открива компликовани живот у примитивним егзистенцијама. У затвореном хоризонту острвских насеља, у уско ограниченом живљењу откинутом од остала света, под строгом контролом патријархалних обзира и религијскога осећаја који је развијен до биготизма, догађају се дубоке интимне трагедије, преживљују се мучни и језовити часови, има несаних ноћи и безнадних дана, судбина се игра са простим срцима исто онако ћудљиво и свирепо као са најсложенијим примерима цивилизована живота. Овде се само ствари збивају једноставније, у равнијој линији, и мирнијем ритму, у истом оном темпу којим тече сав тај тихи и равномерни живот. Све мора да остане унутра закопано, да се чува да не постане догађај и скандал, не сме терет да се излије и олакша у спољнем покрету, да се човек отме од свога сопственога унутарњега јада, да новим доживљавањима потре старе успомене. И у таквим предметима психолошки напор мора да се концентрише сав у дубину, да се потроши у анализама, да се ослони на интуицију.

Три приповетке које најбоље репрезентују г. Миличића у овој збирци баш су у томе правцу и развијене. Оне две сестре усамљенице, у *Чудошворној слици Мајере Божје*, које многих година у зидовима својих соба и у дубинама својих душа побожно носе терет једнога случајнога и тако рећи невинога

греха, са фанатизмом врлине какав може да се сретне само код „узнесених бића“, са једном тишином у себи и око себе која чини да их околина скоро више и не запажа да постоје, као сенке, као утваре неке, не могу да оживе једну приповетку покретом, догађајима, променама и заплетом. Њихова приповетка је баш у тој њиховој тишини, у том њиховом ћутању, у наслућивању онога што се крије испод њихових немих маски. И догађај кад се јави, дође споља, случајном игром судбине, фатално, и само зато да се до дна покаже сва белина њихових душа. Такав је „унутрашњи случај“ и у приповеткама *Добричина* и *Агнец Божји*. Све су то предмети унутрашњега сконцентрисања, који се не раскљупчавају у спољну акцију, и који више задржавају него што ускоравају развој приповетке.

То овим приповеткама даје један трими темпо. Оне захтевају психолошки дар, а машта ту не игра главну улогу. Оне су по замисли, по фабули врло прсте, не држе читаоца у напрегнутој пажњи, да му се зауставља дах и да са узбуђењем преврће другу страну. У томе је велика опасност од оваквих предмета. Приповетка лако може да постане студија, да се претвори у есеј, да изгуби живот уметничке творевине и да постане један научни објект. У главном, г. Миличић окретно пролази кроз опасна места. Он успева да провуче приповест кроз анализу, да психолошка тумачења начини занимљивима, да их повеже са догађајима и њима осветли, да спретним уплитањем живљих момената и спољних околности увишестручи интерес за саму приповетку. Али главна вредност његова приповедања, тежиште и тежина његових приповедака је у психолошким резултатима. Остаје да њега пре свега привлаче дубока, скривена унутрашња збивања, они магловити и тајни покрети душа које су помућене чудним и изузетним сукобима самима собом или са наравима око себе. Специфична драж приповедака г. Миличића је у томе што се ти сложени процеси, који би, под другим степеном цивилизације, могли

постати психолошке перверсије, прате у сасвим примитивним психологијама, кроз свеже душе и здраве нагоне.

У исто време, овакав начин локално неутралише личности. Код Типика је локална боја врло потенцирана. Он је регионални писац. Сви су моменти код њега условљени поднебљем. Код г. Миличића одређивање личности, да не кажем да је само прости декор. У том погледу, г. Миличић је у тенденцијама модерне литературе: трагати за човеком као таквим, за голом његовом душом, хватати не оно што одваја Црнца од Ескимана, већ оно што их спаја. Данашњи егзотизам у књижевности, све небројене екскурсије у најнеиспитаније и најзагонетније крајеве, имају увек само тај циљ, да се под све новијим, оригиналнијим, занимљивијим приликама нађе увек исти човек. Ја сам, на пример, читајући приповетку *Агнец Божји*, био неодољиво гоњен сећањем на један чувен и у многим погледу изврстан француски роман, *Maria Chapdelaine*. Као и код г. Миличића, тако је и тамо дата жена као „света животиња“, као христовска мученица за љубав неког вишег смисла. И ако нема апсолутно никакве конкретне везе између ова два дела, ни чак икакве сличности у развоју догађаја, чудно је то и лепо и велико видети исту жену у беломе хоризонту снежних канадских поља, и у тамноме зеленилу борова и маслина наших приморских острва.

Има једна *судбина*, која је свима заједничка. Има нека виша ћуд која се игра човеком свуда подједнако. То присуство фаталних сила је изразито наглашено код г. Миличића. Зашто да погине она млада, ведра и весела девојка у приповеци *Самоубица*? Њен случај није трагичан, на против, третиран је чак са лаким хумором, и очигледно је да њена идеја о самоубиству, кад је дознала да је вереник оставио, није ни дубока ни озбиљна. И баш кад се она од те идеје потпуно отела, и кад се сва вратила својој радости од живота, она пада са др-

вета и гине. Зашто? Да би победила она прва нагонска идеја која, по неком психоаналитичком закону, влада и онда кад је одбачена и заборављена, или да би се показала свирепа ћуд судбине? Признајем да мене такав неоправдан крај буни, и налазим му објашњења само у том судбинском схватању живота. Провлачи се овде свуда једна пасивност човека према судбини, не само немоћ већ и невољност да се отима од ње и од сама себе. И тако у понеким тренуцима, кад је то нарочито упадљиво, долазе вам на памет Руси. У приповеци *Добричина*, за коју ја држим да је најдубље сондирана од свих приповедака г. Миличића, има у истини много „рускога духа“.

То би биле главне карактеристике приповедака г. Миличића. Не треба пропустити да се нагласи да он радо оперише и колективном психологијом. Маса код њега често делује као колективна личност. У приповеци *Љубомора* та колективна личност је централна. То успешно уплитање масе, то срећно учествовање множине оживљава ритам ових приповедака и даје им видљивога покрета.

Јер стилем самим г. Миличић не успева да их довољно изнутра обоји. Он није инвентиван таленат. Машта овде, као што је већ наглашено, није први чинилац. Та шкртост имагинације осећа се и у стилу. Живља слика и свежија метафора недостају му осетно. Успелим и понекад извршним психолошким резултатима оне би дале више тоpline и боје у тону, и утисци би се емотивније примали.

Милан В. Богдановић.

ЧУДОТВОРНА СЛИКА МАТЕРЕ БОЖЈЕ
ОД „ДОБРОГ САВЕТА“.

1

Звале су се Марта и Марија, као и оне две срећне сестре из Новог Завета које су угостиле Христа. Али, за разлику од оних древних сестара, ове су (и једна и друга) биле побожне; исто толико Марта колико и Марија. И, да је, неким чудним случајем, Христ ушао и у ову кућу (што су ове обе сестре, у својој побожности, сматрале могућим), и Марта и Марија биле би се спустиле до Његових ногу, да Му их оперу, утру својим косама и намажу скупоценим мирисима. Али, блиска времена била су далеко, чуда се дан данас (на жалост!) не догађају, јер Христ не гази више блатњавим путевима земаљским.

Марта је била старија, Марија је била за неколико година млађа. Марија је била лепша, Марта озбиљнија. То још није значило да и Марија није била озбиљна. Шта више, оне су биле, обе, узором целој варошици. Ни једног дана оне нису пропуштале а да не оду, барем, на једну мису (недељом и на више њих); никако пак, и никада, нису пропуштале мису каноника Дон Стипе, који је био далеки њихов рођак.

Оне су врло често ишле и на причест. Два-три пута недељно. Стога нису никако ни грешиле: ни мишљу, ни делом. Нису имале довољно времена, између једне исповеди и друге, да су и биле греху подложне! И свештеник, којему су оне ишле на

исповед (најчешће Дон Стипе), није више пута хтео ни да их „саслушава“, већ, чим би се пред исповедаоницом појавиле, дочекивао би их са једним благим осмехом и уздигнутом руком на благослов и опрост од свих њихових наивних грехова, које су имале на исповеди да кажу.

Тако су ове две добре сестре, својим чедним животом, својом побожношћу, биле примером целој својој варошици, која, због многих морнара и капетана, није била баш на гласу неке најбоље хришћанске вароши, јер су, ноћу и дању, као бомбе, трештале псовке њеном обалом, њеним уским улицама, особито кад су стизали пароброди па се морало искрцавати и укрцавати много животних намирница и разних производа.

2

Отац Марте и Марије (већ покојни) бејаше, по занимању, капетан. Путовао је на великим паробродима по Далеком Истоку. Умро је негде у Кини. Мајка им је умрла још пре њега, заједно са последњим дететом; при порођају. Тако су оне, још као деца, остале сироте.

Имање им бејаше велико и лепо. Кућа им је била права палата, стара, племићска, са дивним бифорама и трифорама, и једним дугачким балконом са тридесет ступића, украшених расцветаним коринтским капителићима. Могле су живети „бесно“, господски, а оне се повукоше у своје лепе собе пуне ствари са Истока.

У својој кући не примаху никога, нити кому одлажаху. А кад су и одлазиле, беше само у посету цркви.

С тога је и изгледало, да Марта и Марија немају никакве везе са свим људским догађајима око њих; да се оне потпуно одрекоше сваког животног задовољства, и да, од целокупног живота, очекују само мир и могућност будућег блаженства обећаног, за добра дела, на небесима. Обучене увек

у црна, скромна одела, оне изгледаху мирне, спокојне, потпуно задовољне својим животом.

Али, ко би имао способности да запажа мало дубље, могао би по изразу очију и лица једне и друге сестре да види: да су очи Маријине биле некако тужније од очију њене сестре; да је Марта према Марији била веома нежна и некако самилосна, па би могао да закључи: да се, сигурно, у души Маријиној мора да скрива неки мрачан догађај који су, обе сестре, на сваки начин, настојале да избришу, а што им, на њихов највећи ужас, са свима мисама и причестима, никако није успевало, те он остајаше увек, страشان и мрачан, пред немилосрдним светлом, вечито будне Маријине савести.

Догодило се то пре неколико година. Марта и Марија биле су и тада саме као и сада, и побожне као и сада. (Ваљда ипак мало мање.)

Дон Стипе је тада још имао једног брата: Николу, који је био вршњак Маријин. У цркви је увек одговарао мису своме брату; одатле се и сдружио са Маријом и Мартом. Био је врло добар и необично стидљив и скроман. Али је био сушичав; од тога је и умро рано.

Блед, сух, болестан, он није давао утисак човека од крви и меса, већ од неке друге материје која не зна за све оне снаге што тресу незадовољним, страсним и похотним људским телом. Стога је био свак у варошици убеђен: да ниједна жена не може да осети њега телесно. Зато, иако се често састајао са Мартом и Маријом, нико, никада, није ни на крај памети имао: да би се из те дружбе могло да изроди неко зло.

А ни Марта, ни Марија, нису о злу ни сањале. Ипак, једног дана, кад Марте није било код куће иако је Никола био тако безопасан, а Марија тако чиста, нађоше се они једно другоме у загрљају. Потпуно, грешно, плотски!

Само тај један пут!

Јер чим је грех био учињен они га осетише и препадоше се. Одмах им се „отворише“ очи, и, као оно Адам и Ева, одједном видеше: да су „голи“!

Марија је од страха и стида пала у несвест, а Никола се, буквално, ваљао по поду, у грчу плача, осећајући, да је пао у неку мемљиву, мрачну јаму из које се никада више неће моћи ископати.

У таквом стању затекла их је Марта.

Чим је они осетише, полетише јој у сусрет, онако потпуно несрећни, уплакани, са страшном свешћу о своме паду.

Али, и једно и друго, осећаху, да ће их Марта сигурно разумети, да ће им она, сигурно, опростити, пре свакога, пре њих самих и њихових, одједном разбеснелих, савести.

Притрчавши јој, падоше пред њу на колена и, вапијући, као грешници пред кипом Христа, обгрлише јој ноге, и мољаху је за опрост. Надаху се, јадници, да ће, са њеним опростом, за половину лакше моћи подносити тешки терет гриже својих савести, које су, као цело једно брдо што се срушило, затрпале њихове изненађене, трепетне душе.

И нису се преварили: Марта их је разумела. На почетку беше потпуно избезумљена, али, полако, са изразом огромног бола, положи самилосно руке на њихове пригнуте главе, као на благослов. Тако је тренутно остала, као у неком заносу; онда, спуштајући се полако међу њих, не могући издржати сву тежину свога тела у лаком спуштању, сруши се, нагло, на колена: и Марија и Никола нађоше се у њеном чврстом загрљају.

На тај начин, прва степеница ка њиховом великом, целокупном опросту, била је пређена. Осташе још безбројне друге, тешке и припете, које су се морале прећи, да би се, поново, могло стићи до оних озарених висина одакле се било пало у једном тренутку слабости и вечитих заблуда плоти.

Од тада је било прошло читавих осам година.

Никола је већ давно био мртав. Још прве године после оног судбоносног догађаја подлегао је он својој опакој бољци. И нико у варошици није био дознао за грех Маријин. Тако добар глас који је пре тога пратио ове две побожне сестре није престајао, шта више, постајао је све бољи и бољи.

Марија и Марта беху за то саме највише заслужне, јер су оне, од доба Маријиног пада, биле још више у цркви, још више на причести (сваког дана!) и бринуле се, још више за све црквене ствари, за сва удружења девојака и жена, за све што се тичало цркве и побожности. Таквим својим животом обе, особито Марија, настојаше да отклони од себе, што даље, и саму успомену на своју судбоносну заблуду.

Из тих истих разлога, одмах после греха, затворила је она на кључ простор у којему је било уништено, у којему је умрло оно највише и најлепше, што је она, као девојка, имала. И тако, осам пуних година, нико није ушао у собу у којој се тај страшни догађај десио; осам пуних година Марији није нико помињао оно што се само један пут десио, а што је њу, одједном, срушило за увек.

Али, уза све то, ужас изгубљене чистоте беше ушао у сами корен Маријине душе, и то је било оно, што се огледало у њеним великим, тужним очима, још и после толико времена од њеног непоправимог пада.

С тешким болом осећаше Марта сав тај ужас у души своје сестре и настојаше, да, својим предањем њој, својом великом нежношћу, допринесе што више брисању оног страшног печата са Маријине савести. Иако је знала да је немогуће ишта више спасти, ипак је, на сваки начин, пазила, да је барем ничим, ни посредно, ни непосредно, не подсети на онај тренутак.

То јој је и успевало. Потпуно! Она је постала

Марији преданом, најбољом пријатељицом, правом мајком: у смрт и живот.

У смрт и живот! Јер су оне обе биле, с временом, после оног догађаја, одлучиле: да се никада ниједна од њих неће удавати, већ да ће остати једна уз другу до гроба, а, како су имале заједничку гробницу, и у њему.

4

Али, баш као за пакост, у време кад су њихове две тихе душе биле већ потпуно повезане и упућене заједно ка циљу њиховог побожног убеђења, стиже у њихову варошицу, из Јужне Америке, из Чили, један још млад, здрав и леп човек.

Звао се Драгутин Јеличић.

Пре двадесет година (у својој седамнаестој години) он је био отпутовао из свог места рођења у страни свет, пуки сиромаш, а, ево, у својој тридесет седмој, враћа се сада баснословно богат. Није намеравао да остане стално у свом месту, јер је у Чили имао велике руднике шалитре, већ је, не хотећи да своје богатство преда у руке туђинке, кренуо за неколико месеци у отаџбину, у намери да у њој нађе девојку, коју ће, као своју закониту жену, превести на обале Великог Океана. Он је намеравао да све то најтајније изведе, убеђен да би тако могао много лакше успети у својој намери, али се за циљ његовог путовања у отаџбину било дознало у његовом месту још пре но што је он и ступио на рођено тле!

Пре његовог одласка из Чилиа, јавише његови сумештани у домовину: да он долази и зашто, опомињући уз то, сваки од њих, у писмима своје најближе рођаке да свакако покушају и оне срећу.

С тога се и слегло мноштво света на обалу приликом Драгутиновог доласка. Читава варошица!

Све девојке, обучене у најсвечанија одела, поређаше се једна до друге, на обали, и стадоше као неки дивни кордон, испред целокупног осталог на-

рода. Њихова је жеља била: да одмах, свака за себе, ако јој само судбина буде милостива, сврати Драгутинову пажњу на себе и тако одмах дође до среће која се, свима њима заједно, нудила као нека велика лутрија са огромним главним згодитком. И кад је Драгутин сишао на обалу, преко маленог дрвеног моста, сав му тај народ крену у сусрет и опколи га, готово зароби.

То га збуни. Би му некако стидно, некако непријатно. Најтеже му је било то што је схватио (по толиким девојкама!) одакле сва та радост и радозналост.

Он је, у истини, очекивао да ће приликом његовог доласка доћи много света на обалу, особито чланова породица оних који се са њим налазе у далеком свету, а многи баш и на раду код њега у његовим рудницама (од њих је некима донео дарова, фотографија, новаца), али се никако није надао овом величанственом дочеку. Све те безбројне девојке, у свечаним оделима; све те црне поповске мантије; сву ту „господу“ није очекивао.

Док је пре свог одласка у свет био код куће нико од свих тих старијих људи на обали није га ни запажао. Он је био из једне сиромашне, али честите породице. Врло млад, остао је сирома, а кад је хтео да путује за страни свет, нико му није хтео да позајми ни пребијене паре, иако је он и тада имао једну кућицу и једно, довољно велико, парче земље, чија је вредност превазилазила (неколико пута) суму коју је он од њих за путни трошак тражио. И да није било једног сиромашног обућара, његовог суседа, он би морао остати у свом месту, изучити неки мало корисни занат, или, као већина сиромашних младића из његове варошице, отићи на несигурну, вечито опасну површину мора.

С тога се он одмах после искрцавања и озловољио. Није никоме одговарао на питања, ни на поздраве. Пружао је само руке свакоме, ко је само хтео и желео: једну и другу, и обе заједно! А кад се сва та маса изређала у поздрављању, онда се,

окожуен девојкама, гуран од целог тог света, кренуо према својој старој, каменој кућици, у којој му је онај обућар (који се, за сваку сигурност за свој новац, одмах после Драгутиновог одласка за Америку у њу уселио) био спремио две собице за његову личну употребу, према изричитој, писменој жељи Драгутиновој, још из Чилиа.

Тако, окружен целим тим народом, стиже он до врата своје кућице, иза којих се брзо изгуби, благодаривши се пре тога свакоме на лепом дочеку.

Тада се тек народ поче да разилази.

Сви беху очарани гостом, особито девојке.

— Мора да је добар, добар!

— Мора да има златно срце!

— Стиснуо ми је руку тако чврсто!

— Насмешио ми се тако пријатно!

— Погледао ме је право у очи!

Тако се дошаптаваху све девојке, смешећи се од неке готово већ обећане среће, узимајући свака за себе сваки и најнехотичнији покрет Драгутинов, сваку његову реч, или смешак, као јасан подстрек у себи за велику наду која би, баш њој јединој, могла да донесе ону срећу о којој је сада цела варошица мислила.

Међутим, Драгутин, ушавши у собу, за њега спрема ену, баца се, сав уморан, полећице, на кревет и затвори очи.

При доласку он није никога, нити ништа видео: њему се све то учинило као неком човеку, који, потпуно пијан, види стотруко.

Све те девојке које га окружише после изласка из пароброда, сва та маса света која га до куће допратила, збунеше тако, и у толикој мери, његову пажњу, да, од свега онога што је видео, оста у његовој свести само једно огромно, безбројно число растегнутих у осмех лица, као она множина смешних, чудних, различитих израза образина о карневалу у излозима дућана са прибором за маскиране забаве.

Али, ако су на дан Драгутиновог доласка све девојке биле изашле да га дочекају, две девојке то нису биле учиниле. Ни Марта, ни Марија, иако су знале за његов долазак, нису ни једног тренутка биле помислиле да изађу на дочек тог богатог човека.

Он их ничим није могао да занима: ни вестима од родбине (јер никога нису имале у страном свету), а ни због намере ради које је допутовао из далеке земље (о којој су и оне биле чуле), јер су оне биле чврсте у својој намери: да ће се, и једна и друга, потпуно посветити дивним, великим осећањима своје побожности.

С тога се и зачудио Драгутин, кад је, после неколико дана бављења у варошици, једног празника, случајно (јер није био особито побожан) ушао у цркву и у њој запазио две у црно одевене девојке, за које се није сећао да их је икада досад био срео, а од којих му се млађа учини необично лепа и скромна. Окренувши се одмах своје пратиоцу (неком суседу који је имао намеру да Драгутину „подведе“ своју сестру) запита га, ко су те две девојке.

На то му онај одговори (побојавши се за „срећу“ своје сестре):

— Две луде, настране девојке, које никуда и никоме не одлазе; кћери покојног капетана Мариновића.

На овакав брз извештај Драгутин не одговори ништа, али му се на лицу оцрта неки израз досаде и непријатности.

Он је нашао одговор пратиочев пуним пакости. С тога, више из ината, настави тврдоглаво да гледа у правцу оних смерних девојака у црнини и не сањајући, да та тренутна његова тврдоглавост може бити судбоносна по њега, а и по друге, који за све то нису могли бити ништа криви.

Одједном у цркви наста узбуна. Не зна се, да ли кривицом Драгутиновог пратиоца који је, ваљда,

пришапнуо некој својој рођаци да се Драгутин распитивао за сестре Мариновић; или кривицом женске префињене осетљивости. Али се догоди, да, наједном, преко целе цркве, прође неко немирно шаптање, најпре тихо, па све јаче и јаче, које, на послетку, пређе у један велики жагор.

Црква сва забруја!

Дон Стипе, сав срдит, морао је да се два-три пута обраћа народу за мир, иако је био, баш тада, при најглавнијем делу мисе. Али, његовим опоменама пригушен, жагор, ипак, није престајао. Све су очи биле упрте у Драгутина, особито оне девојака.

Жагор се затим удвостручио; готово наста вика. Сви се у цркви, буквално, избезумише. Ни кад је Дон Стипе дизао у својим грешним рукама симбол правог тела божјег не престаде се са виком.

На све девојачке, светлом надом озарене душе, паде, изненада, један подсвесни, велики страх: да ће, сигурно, једна од сестара Мариновић бити изабрана!

(Све се те девојке, некако, једна друге нису бојале, или, барем, у борби једне против друге налажаху неко задовољство сукоба; али, у овом изненадном, скривеном, „лукавом“ како су оне мислиле, уласку у борбу ових побожних сестара — о којима оне у овој прилици нису ни водиле рачуна — осетише, све заједно, као да неки зли, опаки туђин, неки тајанствени, овејани лопов, прилази свима њима одређеној срећи, да им је приграби и за себе задржи).

Тако, све девојке, узнемирене, бесне, гледају у правцу Драгутина и сестара Мариновић, оцењујући, свака за себе, сваки његов и најмањи миг, пратећи, свака за себе, сваки покрет сестара, означавајући све поквареношћу и ниском намером, да Драгутина што више опију и занесу собом и својим лажним понашањем и животом.

Док се ово догађало Марта и Марија нису о свему томе ни појма имале. Чуле су и оне жагор, али, док није из њега настала вика, нису се оне на њ ни обазирале. Тек, кад је Дон Стипе био присиљен да опомиње с олтара, Марија се, и против

свог обичаја, окренула, да види шта би то могло да значи и шта може бити узрок свему том немиру.

(Међутим Марта оста и даље мирна, удубљена у своје молитве!)

А кад је Марија, окренувши се, са запрепашћењем опазила, да су све очи упрте у њу и одједном срела поглед „човека из Америке“ (којега одмах препозна, јер је био једини странац у цркви), осети, одједном, велику, страшну опасност за себе, па затрепери целим телом и, не знајући ни сама зашто, спусти се одмах на колена, у тајној, подсвесној, жељи, да се сакрије од свих тих страшних очију, које се тако жељезно устремише на њу. Затим, отворивши брзо свој мали молитвеник, поче да чита из њега, али некако расејано, без икаквог схватања, брзо и без смисла, не обазирајући се ни најмање на разна малена поглавља одређена за различите делове мисе.

Ипак јој све то беше узалуд.

Она се никако није могла ослободити свог изненадног, страшног осећања непријатности и страха; њој се чинило: да јој је онај неко, својим погледима, забо у леђа два оштра, смртоносна копља, која је приковаше за излизано дрво њихове старе, породичне клупе, а тако јако, да се готово није више могла ни макнути.

Из дубине њене душе дигну се тада један тајни, неразумљиви вапај:

— Боже мој, Боже, ослободи ме!

Али, од чега, од кога, није никако била свесна.

Кад се пак свршила миса, Дон Стипе, љут на понашање народа за време службе, оде сав срдит у сакристију.

Још пре њега почеше да се разилазе и „верници“, али уз још већу вику него за време мисе; особито девојке. Оне гласно разговараху и помињаху непрестано име Марије и Драгутина. (Марија је то на своје уши чула!) А кад беху већ ван цркве, не разиђоше се, према обичају, већ, видећи да се

и Драгутин задржао, стадоше и оне, а са њима и сав народ.

— Видећеш да чека Марију!

— И ја мислим.

— Хајде да чекамо и ми!

И све девојке, и цео народ, окруживши Драгутина, чекаху да виде, да ли се он заиста задржао због Марије Мариновић.

Дотле су Марта и Марија још клечале и молиле у цркви.

Марија је — осећајући на пољу опасност — задржавала сестру, лажући је, најпре: да није завршила молитву, јер је збунила она бука за мисе; затим: да се, сигурно, свет испред цркве још није разишао, пошто се још чује жагор; најпосле: да има да каже нешто Дон Стипе. (То беше све из разлога што је осећала, да се „онај“ човек задржао пред црквом и да је чека.)

А Марта, седнувши на клупу, чекаше спокојна сестру све док Дон Стипе није изашао из сакристије. Онда се дигну и опомену Марију да Дон Стипе иде.

Марија устаде, јер је био узалудан и бесмислен сваки нови разлог, који је могла навести за задржавање. Осим тога, надала се (више се није чуо жагор с поља), да је „онај“ сигурно отишао, пошто је јасно увидео да она, баш због њега, није хтела да излази из цркве.

Али, чим изађоше из црквених врата, запрепастише се све троје, (највише ипак Марија), кад видеше да се цео свет задржао пред црквом. (Драгутин је нешто причао, зато је било тихо, иако је био присутан сав народ који је био у цркви.)

Дон Стипе и Марта протумачише овај изненадни „збор“ последицом Драгутиновог причања о Америци, али Марија схвати његов прави узрок и готово се сруши на земљу, кад виде, чим их је Драгутин опазио, да он прекину своје причање и оделивши се од својих слушалаца да се упути према њима.

Марта и Дон Стипе поздравеше се са њим мирно, спокојно. Марија се једва прибрала, и с муком успе да му некако пружи руку.

Онда, после кратког разговора, све четворо кренуше према палати Мариновић; Драгутин са стране Маријине, а Дон Стипе са стране Мартине.

Разговарајући тако дођоше до куће.

Пред вратима се задржаше мало, иако је Марија била нестрпљива да се што пре одели.

А кад дође да се растају, Драгутин замоли Марту, као старију, да му дозволи, да их посећује. Марта, иако је било то нешто ново за њих, погледавши у Марију, хтеде да одбије, али, не наставши у себи довољно смелости за то, слегну раменима и насмеши се, што Драгутин схвати као одобравање. (Марија пробледе сва, хтеде нешто да каже, али се уздржа).

После тога се разиђоше.

— Марто, хоће ли он заиста доћи? — запита Марија уплахилено сестру кад се нађоше саме иза вратница своје палате.

— Па зато је и тражио да може да долази! — одговори Марта пењући се, мирно, по степеницама.

— Али, шта ће он код нас?

— Како, шта ће? — Одговори, с чуђењем, Марта. — Да нас посети!

Марија не продужи. То је био први пут што се сестре не разумеше одмах.

А кад се попеше на спрат, Марија, понета неким тајним нерасположењем, оде у своју собу.

— Шта ће он код нас? Шта ми њему требамо? — понављаше она, непрестано и без своје воље, а са јасном бојазни и страхом од узрока тим посетама, који она није смела ни да призна сама себи.

— Ако он мисли... ако он хоће... — поче она да шапће некако за себе, некако, готово, ван себе: — Ако он хоће...

...Али се, наједном, задржа!... Није нашла у себи довољно снаге да доврши у себи своју мисао.

Изненада, као из бусије, нахрупи пред њу онај њен страшни догађај од пре осам година и указа јој се у свој својој страхоти.

Она виде у свом памћењу све, све... и ватрене погледе Николине; и своје, одједном, устрептале груди; и његов збуњени загрљај; и своје губљење свести.

— Не, то је немогуће — рече затим, препаунувши се и од саме помисли на нешто што је тренутно затреперило њеним срцем.

6

Од овог тренутка уђе у тиху кућу сестара Мариновић један неописиви и неиздрживи страх и немир. Марија, обузета њим, осећаше, да се, мимо ње и мимо свих њених одлука и свега што се налазило у њеној вољи, приближавало нешто судбоносно, нешто чему се она неће никако моћи одупрети.

Драгутин је дошао одмах сутрадан после подне.

Сестре су га примиле лепо, али некако збуњено, као неко ко није научен да прима госте. Најпре се нису ни сетиле да га понуде да седне; учинише то тек после дугог разговора.

Онда је он сео. Није знао како да започне разговор; обазирао се по кући, испитивао све неким љубопитљивим погледом...

Идући ка Марти и Марији, он се сећао да је једном, као дете, у њиховој кући био, па је сада тражио погледом неког црнца, ишараног златом, који је стајао тада у предсобљу, носио свећу у руци, а од којег се он био страшно препао.

Црнца сада нигде нема.

— А где вам је црнац? — запита он одједном.

— Зар га знате? — кликну Марта, сва радосна, да се нашао неки начин за разговор.

— Како да га не знам! Тако ме је био преплашио некада, да сам га се, после, кроз цео живот сећао! И у Америци, и свуда кудгод сам ишао, и у ма чију кућу ступио (ако је била само мало господскија), тражио сам, одмах, погледом *Црнца!*

Где га нисам налазио, изгледаше ми, да у тој кући нешто фали; јер нема оне ишаране венецијанске статуе!

Сви се заједно насмејаше.

— Разбио се! Давно још! Разбио се наш бедни црнац од гипса! — одговори најпосле кроз смех Марта.

Тако се ушло у разговор. Марта је одговарала и питала, а Марија, са неким неодољивим страхом у души, послуживала: колачима, слатким вином и другим.

У разговору се најпосле помену и Америка.

Тада поче Драгутин да износи све лепоте живота у тој земљи. Приповедаше о свим начинима разоноде и слободе које „код нас нема“. Говорио је и о силном богатству, о дивним вилама Валпараиза, који је у истину, „Долина раја“. Помену онда Велики Океан, па Полинезију, па његова путовања у Аустралију и даље, готово до Китаја.

После, као некако случајно, као без намере, пређе на причање о својој самоћи и чамотињи у том свету, који осећа свакодневно у тој далекој земљи.

— Тешко вам је то међу туђинцима, тешко! Никога блиског! И оно наших људи што је тамо, све је то дошло да заради новаца па да се врати одмах на своје огњиште.

— Све то мисли на отаџбину! На овај крш, на ову голотињу! У најмању руку, кад је нешто стекао, ако ништа друго, сваки жели да крене кући, нађе себи девојку, па да се поново врати натраг, усрећен, задовољан што је уз њега жена из његова краја: чиста, добра, непокварена.

Тако је Драгутин започео свој увод за извршење своје намере, спреман да одмах пређе на главну ствар.

Он није ни сумњао, да би Марија могла да одбије његову понуду. Његов новац и огромно богатство у Америци, који би његовој одабраници омогућили најдивнији, најбезбрижнији живот, давали

су маха његовој гордости и самопоуздању, те он мишљаше, да не постоји жене у његовом завичају која не би одмах пристала да се уда за њега.

Осим тога, он је био и млад и леп и васпитан. Крећући се и дружећи, у страном свету, због својих послова, са разним људима, од најнижих до највиших слојева, он је био примио много одлика од једних и других; од првих своје сигурно држ ње, самопоуздање и гордост, а од других борбеност.

Ипак Драгутин не учини одмах последњи корак. Као да се одједном пробудио у њему његов трговачки дух који га задржа у последњем тренутку.

— Не пренагли се! Још има времена! Остајеш још дуго у варошици. Зашто онда да се тако брзо решаваш?

И он пређе на нешто сасвим безначајно.

А Марија се развеселила. Кад је он започео онај свој говор „о женама из родног краја“, она је била сва затреперила и зацрвенила се сва. Његове речи бежу је поклопиле тешко, тешко, као неки страшни, оловни поклопац.

— Само да не продужи!

И кад је Драгутин прекинуо свој говор о „жени која се може наћи само у свом рођеном крају“, она се осетила лака; чисто јој се учинило да би могла да полети.

Онда је изашла, тренутно, из собе и притисла руком срце, које је било тако узнемирено да га је морала речима стишавати, као неко дете, које, најнежнијим речима, стишава устрепталу, уловљену птичицу.

— Прошло је! Богу хвала! Прошло је! Смири се, смири!

7

После ове прве посете Драгутин је долазио сваког дана.

Он није говорио ништа, али је Марија, ипак, сваким даном све више, стрепила од његовог при-

суства. Често готово није знала ни шта ради, ни шта говори. Више пута би учинила нешто и ишла некуда а да сама није знала ни како, ни зашто.

Тај човек, са својом изненадном могућношћу, узнемирио је сву смирену дубину њеног живота, усталасао неке прегорене сне и извукао их из заборава. Она је била чврста у својим одлукама и ни најмање није мислила да погази реч коју је била дала својој сестри, али близина тог човека довољаше је до мишљења и расуђивања о стварима о којима више није водила рачуна.

То ју је узнемиривало, узбуђивало, заносило.

Тако, у заносу, дохвати она, једног дана, кључ собе у којој се догодио њен први и једини грех, па улете у њу, као злочинац који присиљен неком тајном силом одлази на место где је извршио свој злочин.

Надала се (шта ли?) да ће ту, у тој соби, наћи смирења? Надала се да ће ваљда у њој затећи себе саму у оном судбоносном тренутку свог страшног пада и да ће моћи да задржи саму себе од њега... Али, чим је улетела у собу, сва унезверена, нађе све ствари онако, у оном положају, у оном поретку, како су биле у тренутку њене заблуде и њој се, одједном, јасно, указа поновна, страшна слика оног давног, судбоносног по њу тренутка, па, не могући издржати судар своје жеље и стварности прошлости, сруши се, сва у сузама, на под.

Ти неми сведоци поновише јој ужасним својим ћутањем (речитијим од свих речи!), саме собом, тај страшни догађај од пре осам година и срушише је у прах, као неко неку дивну земљану вазу по којој је силно ударио маљем.

И није било ни с какве стране излаза.

Признати Драгутину није могла, јер је знала да ретко који мушкарац може да пређе преко таквог чина, па било то (као у њеном случају) да нико други, осим њега, за тај чин не би био никада могао дознати.

Остајала је само могућност преваре.

— Не, не, не! — изви се Марији одједном ужасан крик и на саму ту помисао.

Марта то зачу и притрча, наставши се сва у чуду што налази Марију у соби која толико времена није била отворана.

— Шта ти је Марија? — питаше је Марта дижући је с пода. — Како си овде залутала?

Али јој Марија, сва несрећна, није одговарала. Било јој је страшно, а још страшније, што је сестра ни тада још не разумеваше.

— Шта ти је Маријо? Престани! Смири се! — мољаше је Марта држећи је у наручју.

Тако осташе неко време, а онда Марија промуца кроз плач:

— Али, ако дође...

И не заврши, већ се баци сестри око врата.

— Је ли, је ли, да он неће увек долазити? — продужи после мало.

— Па, нека долази! Чег се бојиш? — зачуђено одврати Марта.

— Јао! Јао!.. али... ако... — завапи тада Марија још јаче, али ни овог пута не заврши своју мисао, већ се изви сестри из загрљаја и паде поново, као без свести, на под.

Марта тек тада схвати све. Одједном јој поста јасно цело чудно држање сестрино, последњих дана.

На почетку, осети она неку женској природи прирођену злобу, кад разумеде, да би сестра могла да је напусти и тиме одбаци и погази њихову дивну одлуку. Али то беше само за тренут! После, мало, поново се испољи у њој сва свест жртве на коју је била спремна и за коју се осећала способном да је изврши до краја, за срећу своје мале, добре сестре. И сва благост, и сва нежност, коју је она у себи чувала за њу, просја, одједном, из ње целокупне.

Ипак није знала шта би рекла, ни шта би учинила. Била је свесна, као и сама Марија, да, прво, печат мушкарца не може нико више да из-

брише са Маријиног тела, и друго, да је њима немогуће преварити икога, а исто тако и признати икоме оно што се с Маријом догодило.

Пред тим немогућим решењем она није била у стању да ишта друго учини већ да се баци сестри око врата.

То и уради, плачући и шапћући:

— Маријо, мала Маријо, сестро моја!

8

После овог и оваког мучења, Марија се осетила тако сломљеном, тако малаксалом да ју је Марта морала одвести, готово однети, до спаваће собе. Ту се она полако почела да смирује, осећајући ипак у целом телу неку нелагодност, неку утученост која никако није пролазила.

У то се приближило и вече и ноћ...

Драгутин тог дана није био дошао.

За недолазак имао је много разлога. Он је, од недеље, ушао у најнемилосрднију борбу са целом варошицом, или боље: он је од недеље постао циљем најгорих напада и гађања најбезобразнијим клеветатама и опадањима. Због оне наклоности коју је у недељу, за мисе, и после, посетама, показао према Марији Мариновић, запалила се читава варошица. Оно што се још никада није било десило, догодило се одједном.

Почеше најпростија, најнижа оговарања Марте и Марије. Оне које су, досада, биле стављане за пример и углед свим ћеркама и сестрама целе варошице, одједном беху свучене у најпрљавије блато. Приче о ноћним састанцима са неким млађим поповима, са неким канонцима (у броју којих беше и њихов рођак Дон Стипе), ствараху се сваког дана. И, онда, све те приче, ниске и подле, подносиле се, као на послужавнику, на дар Драгутину, срећно и весело, као да му се подноси најлепша кита цвећа: најмириснијег и најшаренијег, из њихових племенитих башта, његовог тако племенитог завичаја. Осим

тога, слаху му, сваког дана, и безбројна, анонимна писма, а у њима се, на најстрашнији начин, нападаху обе побожне сестре, особито Марија, коју су називали најпогрднијим именима.

Сва њена побожност, избегавање људи, тумачило се у писмима само забашуривањем њеног поквареног живота, леком против гриже савести, која је мучи због прљавих дела која је учинила и која чини на најнедозвољенији начин, бесрамно, са „божјим намесницима на земљи“.

На почетку, Драгутину није било стало за свата оговарања, примио их је као израз злобе и пакости, али, после, почеше да га она помало пеку. (Особито пак она која су била упућена против Марије).

Њега је, у истини, између свих девојака у варошици, једино Марија занела, и он осећаше да би једино њу могао да узме за жену и да је пренесе, пажљиво са љубављу, као један нежни, мирисни цвет, из своје љубљене отаџбине у туђу земљу. Она га је привукла себи оним што друге девојке нису имале, а то је скромношћу, повученошћу, на послетку и побожношћу (зашто да не?). То је њему све изгледало великим залогом за сигурност његове будуће среће. Али, ето, баш то што је њега највише к Марији привукло, баш то нападају сви: усмено и у анонимним писмима!

— Ако је — мислио је он — у истину све то што је њега одушевило само проста лаж? Ако је тиме Марија постављала лукаву ступицу за наивне и лакотислене? Ако је то истина, онда за такво дело може бити способна само једна жена!

Тако расуђиваше Драгутин, и би му веома тешко. Збунио се тај јаки човек. За то је и престао са посетама сестрама Мариновић, не знајући и не брињући се да ли тамо, у оној господској, њему некада недоступној кући, умиру два преплашена, устреп-

тала срца у очекивању шта ће се из свега на крају догодити.

Али, осим ове, Драгутина чекаху и друге непријатности.

Глас о његовом богатству и његовој намери, због које је и дошао у отаџбину, распростре се, одједном, и по свим острвима. Па, кад девојке са тих других острва дознаше, да он, после толико времена и борављења у свом месту рођења, не беше још нашао ниједну девојку која би му се била потпуно свидела, појурише са свих острва и варошица, са мајкама или сестрама, тобоже да се распитају о својима у далеком свету, а, у истини, само с том намером, што су се надале: да би, ваљда, случајно баш њихова лепота могла да очара тог богатог и лепог човека.

И Драгутину поста неиздржив живот у његовом месту рођења. На сваком кораку, ноћу, дању, вечером, при ручку, готово при сваком делу, сметаху му све нови и нови досађивачи и љубопитљивци. Он више није могао издржати! Оних дана, кад Марија паде у кревет, отплови он, кришом, за варош на копну, у намери, кад буде средио своје мисли и осећања, да се поново врати.

С тога и написа писмо Марији, у којем је молио: да га извини, она и њена сестра, што их тих дана није посетио, јер да је био запречен врло важним пословима, због којих је и отпутовао за варош на копну, али да ће их, чим се врати, потражити „због једне врло важне ствари по вас и по мене.“

9

Марија је примила ово писмо са великим страхом. Лежећи у ватри, она га, сва узнемирена, отвори, прелети брзо очима преко првих редака, па сва срећна ускликну:

„Отпутовао је!“

(Била је спремна да од радости скочи из кревета.)

— Како? Куда? — запрепасти се Марта.

— У варош на копву! Дао Бог да се више не врати!

Тако се радоваше Марија, тако клицаше сва узнемирана. Оно непрекидно ишчекивање, она непрекидна пажња и стрепња од куцања алком; па онда онај страх од Драгутинове намере, онај ужас немогућности признања и.... још нешто... (али она то није хтела ни себи да призна) преста све, одједном, и њено мало, пригушено срце затрепери живље.

Марта јој оте писмо из руку и поче и сама да чита. На почетку се и она сама развеселила, али, кад продужи читање од овог места на коме се Марија била задржала, нађе неколике страшне речи које је одмах сломише.

„Кад се кроз неколико дана вратим, посетићу вас због једне врло важне ствари по вас и по мене“.

О, то је било тако јасно, тако очигледно, да више није било никакве сумње. Та важна ствар „за њега и за Марију“ није могла бити ништа друго до *прошење!*

И срушише се у прах обе ове добре, тихе, сироте девојке; зашумело им је у ушима, заиграло у срцима, као да је кроз њихове крвне судове јурнуо поток усијане лаве. Па, као и увек у сличним приликама, падоше оне, затим, једна другој, самилосно, у наручја.

После овога оне пробдише целу ноћ.

Марија је добила још већу ватру, говорила је сву ноћ нешто несувисло; бунцала је. У ватри је затим почела да уображава да се Драгутин већ враћа; да је већ на вратима.... Куц! Куц!.. Чула је јасно (најјасније!) куцање алком на вратима. (О, то куцање остаје јој у ушима, у мозгу, у целокупном телу, за увек, ма шта се догодило између ње и Драгутина.)

— Ено га! То је он! Носи заручни прстен!

— Не отварај! — викаше она, а Марта, сва

преплашена, уплакана, стављаше јој влажне облоге на чело и мољаше је, богорађаше: да буде мирна, да се стиша!

Тек пред свануће смирила се Марија.

Читав један сат спавала је она, а Марта непрекидно бдила над њом, не напуштајући је ни за тренут.

У сну, Маријино лице беше некако расветљено изнутра. Неки тајни осмех орубио јој уснице. Израз највеће среће просијавао јој из лица.

Изненада скочи и разбуди се. Исправљена, до појаса, у кревету, гледаше она испред себе, као у бунилу, пружајући обе руке према нечему....

— Мајко Божја! Богородице!

Марта се препала. Ухвати Марију чврсто и задржаваше је да не искочи из кревета. Побојала се да је сасвим ван себе због ватре....

Али се Марија, после мало, освести. Најпре се зачуди, јер није схватала где се налази; онда се баци наузрак на кревет и смири се.

— Марто! — прозбори затим, некако задивљена, узнесена: — Марто, сестро моја, овде је сада била Мати Божја!

— Шта ти је? Маријо моја, умири се... говорила јој Марта, бојећи се још увек да је у бунилу.

— Марто, Марто, веруј ми: овде се догодило чудо! Овде је била сада Мати Божја од „Доброг Савета“.

— Чим сам заспала, видела сам се у некој мрачној долини... као у некој непроходној шуми... Ишла сам кроз њу... ишла... Ноге су ми биле теже од олова... готово се нисам могла мицати. Ослањала сам се на један велики штап... О, како је било смрадно блато око мене! Изгледало ми је да се одатле нећу моћи никако испокпати! Али, наједном, погледах... а то близу мене нека светитељка...

права светитељка: са светлом траком око главе... Загледах се боље... а то: чудо!!! Та светитељка си била ти; она имајаше потпуно твој лик, Марто...

— Не бој се! Извићеш! — рекла ми је она. Затим ми је пружио руку... и ја се одједном нађох у некој варошици, у некој соби... Погледах добро... била сам у нашој кући... у оној соби из које си ме синоћ изнела... Изненада, затим, нађох се на једној улици. Изгледаше ми наша, и опет не. Једну бих кућу знала чија је... али, две-три друге, никако... Тако исто беше и са људима. Неке сам познала, а неке никако. Али они беху сви некако мали, некако ситни, неугледни...

— Куд идеш? — запита ме један најгаднији.

— На савет Мајци Божјој од „Доброг Савета“! — одговорих му поносно.

— На савет Мајци Божјој од „Доброг Савета“? — понови он и насмеја се пакосно, завидљиво, па, одједном, нестало, ишчезну.

Ја наставих пут кроз уске, криве, чудне неке улице, тренутно наше, тренутно неке непознате вароши. Тако изађох на пољану. Пред собом видех само пут, као и за мном. Вароши више није било. Онда седох на један камен и, сагнувши се, ухватих за узице својих ципела, па почех да их дрешим... Хтела сам да најпокорније, најскрушеније, идем на савет Матери Божјој: босонога! Ципеле су биле за трен одрешене и скинуте. Онда се дигох и, полако, покушах, да ли ћу моћи корачати босонога по оштрим каменицама на путу, али, одмах, на моје огромно запрепашћење, осетих да ме страшно боду каменице по табанима. Ипак се нисам дала заплашити. Наставила сам неустрашиво свој пут, па макар искрвавила, па макар изгубила све ноге!

Ишла сам тако, ишла... али сам, упркос мојој најтврђој одлуци, ипак, наједном, морала стати. Увидела сам: ако наставим свој пут, босонога, да, сигурно, нећу моћи стићи тамо где сам била намерна. Ноге су ме болеле, болеле! И, онда, кришом... (да ме Мати Божја не би видела!) полако, полако, на-

вукох ципеле... најпре једну, па другу... Али, тада... Погледах случајно у небо: чудо!!! На облаку видех: стоји права Мати Божја од „Доброг Савета“ и смеје се на ме, пуна блакости и самилости.

Падох на колена и завапих:

— Опрости, Мајко, али нисам више могла сносити оштрице каменица!

На то се Мати Божја још једном насмеши и ишчезну.

Ја наставих свој пут.

Одједном би око мене тама. Ноћ. Неки благи ветар духаше. Мени је изгледало да душе баш са оног места, са оног облака на којем сам видела Матер Божју. И би ми много лакше при ходу. И ако сам била сада сама у мрклој ноћи, нисам осећала никакав страх. А ти знаш, Марто, колико се ја плашим мрака. У свести сам имала само своју намеру, само свој циљ. Одједном се пожурих још више. Без моје воље! Изгледало ми је да ме неко носи.

Изненада, лавез паса. То ме је и развеселило и збунило. Значило је да је село близу. Збунише ме пси. (Ти знаш, Марто, колико се ја бојим паса после оног страшног случаја кад ме оно ужасно псето било онако изуједало!)

Ипак наставих свој пут.

Сад ми је изгледало да летим. Одједном велика промена на небу. Месец! Велик, огроман, он се појавио и стао одмах иза села. На њему се, на његовој огромној плочи, оцртало читаво село, са малом црквицом моје намере.

Закликтах!

Изненада, затим, нађох се у пуној месечевој светлости на брдашцу више села. Као да ме је неко пренео тамо! И, чудо! Преда мном није више она малена црквица каква је, мала и ситна, црква Матере Божје у селу Изарата, већ ми се она учини огромна, дивна, сва од злата и сребра!

Била је затворена. Падох пред њу на колена.

— Богородице, отвори грешници, која је стигла из далека да те моли за савет! Богородице, смилиу

се и помози! Богородице, дај ми упуства и саветуј ме шта да радим!

— Чекај и моли! — Одговори ми на то један дивни, најслађи, најмилозвучнији, небески глас.

Наједном, са свих страна, почеше да лете по небу неки златни облаци и да се скупљају над црквом. Црква засја сва, сва! После, од свих оних облака, створи се један једини, огроман, а из њега почеше, одједном, да падају неки бели, пламени језици. И то баш на кров цркве.

Препадох се.

— Запалиће цркву! — кликнух; али, чудо, чудо! Језици падају, али ништа не запаљују. Ништа не гори. Не само то! Језици пробијају кров цркве и падају у унутрашњост, а кров остаје читав.

Црква сја, све више и више!

Одједном највише чудо! Сви ти пламенови нису више пламенови, већ дивни, бели, пламени анђели. Анђели бели, пламени! Сва црква од њих гори. Прозрачни посташе од њих сви зидови црквени. Сву је испунише. Али, и ако мени изгледаше да више у њој нема места, налазили су у њој довољно простора сви који су још падали. И све би испуњено анђелима. Свака ниша и сваки кут. Окружише они дивну, велику слику Матере Божје од „Доброг Савета“, која је била на главном олтару, и, онда, започе нека дивна, тајанствена музика какву никада нисам могла на замислити. Нисам је управо ни чула; али она улазаше у мене, кроз читаву површину мога тела и освајаше ме целокупну, као ток моје крви.

После тога, поче певање: дивно, неупоредиво! Уста се анђела не отвараху, а песма се хорила. То је певало нешто у самим анђелима; то они певаху сами собом; то они сопственим својим бићем узвеличаваху највећу изабраницу рода људског.

Песма се хорила црквом, мојом душом, целим мојим бићем, и ја падох на земљу не осећајући се достојном да гледам својим очима ову велику, неизрециву славу небеса.

Тако сам стајала неко време на земљи, док изненада не зачух један мени врло познати глас:

— Приђи!

Исправих се, одједном, и, на своје највеће запрепашћење, видех пред собом Николу. Хтедох да викнем, да скочим и побегнем, али ме он, покретом руке, задржа. Онда ме подиже са земље и уведе у цркву. Ишла сам, не, летела сам, између безбројних анђела, према главном олтару. Кад стигох тамо, Николина рука ме присили да се спустим на колена.

Тада, мотрећи на олтар на којем је била слика Матере Божје од „Доброг Савета“, видех: како се, до тог тренутка мртва слика, покрену: прво малени Исус, а за Њим Његова Света Родитељка.

И цела слика оживе. Мати Божја са Синчићем стаде на један облак, одакле, уз најрајскију песму, поче да се спушта право мени, као по неким степеницама од слеђеног облака. Ја кликнух и поново се сруших ничице немајући смелости да гледам у то највеће чудо.

— Маријо! — кликну ме тада један дивни, небески глас.

Али ја нисам нашла смелости, ни снаге, да одговорим.

— Маријо! — понови глас.

... А ја... осетих: како ми нешто најнежније, неописиво, божански лако, небески меко, прелази преко косе. Затим, зачух онај исти глас небески, са којим се ништа не да упоредити, ништа (ваљда) на небу и ништа на земљи: глас свете, најсветије, најчистије Матере Божје:

— Маријо, иди! Ти си здрава!

И, изненада, све ишчезну... и ја се пробудих...

Марија, сва у заносу, заврши своје причање. Марта, сва запрепашћена, слушала је даље сва трептећи. Онда, склопивши наједном руке, баца се пред слику Матере Божје од „Доброг Савета“, која је висила на зиду више кревета.

Њеним примером побуђена, Марија стаде на

колена на кревет и, склопивши руке, као и њена сестра, захваљиваше Матери Божјој за указану јој милост.

11

После овог радосног и чудотворног догађаја смирише се Марта и Марија. Од тада су оне ишчекивале повратак Драгутинов тихе, спокојне савести. Више се нису морале низашта бојати: Мајка Божја је била на њиховој страни! По њеном савету оне су знале, да Маријину и Драгутинову срећу више неће моћи помрачити онај случајни, страшни догађај од пре неколико година.

Радозналост им више није давала мира.

— Какав ће прстен донети? Каква ће бити свадба?

Како Драгутин није долазио, њима је изгледало да је већ давно отишао и чудиле се да се још не враћа. А оне су желеле да се врати; и то што пре. Шта више, оне су већ спремале (али тајно, скривено), све потребно за венчање.

— Ићићемо заједно! Ја су захтевати да и тебе поведе. Без тебе нећу никако да идем! — говорила је Марија Марти.

А Марта се на то само смешкала.

— Знаш, више од месец дана треба путовати морем док тамо стигнеш! — рекла би затим.

— Страшно далеко! — ускликнула би Марија, са ужасним, скривеним страхом, да би то за њу било ужасно кад Марта не би могла ићи.

Међутим, у вароши на копну, Драгутин се није могао никако смирити, ни средити своја осећања и мисли. Јер већ од првог дана боравка у њој стигоше га анонимна писма. Његови суварошани дознаше одмах (сигурно од пратиоца) његову адресу и, већ првим паробродом, упутише му их: безбројна и пакосна до невероватности!

Због тога поче Драгутин да осећа најпре неко тајно нерасположење према свима својим сумањацима (искључујући, упркос свима оговарањима и

анонимним писмима, Марту и Марију), које нерасположење пређе, после, у непоштовање, док се, најпосле, не претвори у праву правцату мржњу. И то не само према људима, већ и према стварима: мору, сунцу, небу, његовог примерног завичаја.

— Отпутовати! Отпутовати! — био му је једини крик.

И већ био спреман да се крене сâм, натраг у далеки свет кад, једног дана, немогући ипак савладати своје велико осећање према Марији, упркос свему и свачему, крену у своје место рођења и запреси Марију, па, одмах, венчавши се, отпутова, са њом и са Мартом, ке јавивши се никоме.

12

Велики, прекоокеански брод, носио их је, све троје заједно, мирно, спокојно, површином огромнога мора, према далекој земљи у којој их је чекало велико богатство Драгутиново.

Дан је био диван, сјајан, сунчан. Драгутин је био необично весео.

Али Марија и Марта, иако на око веома срећне, беху у души страшно узнемирене и забринуте. Страшан појам „прве ноћи“ стварао је сав тај ужас у њима. Марти је готово било теже него Марији. (Барем је тако изгледало њој).

Она је престано силазила са палубе, улазила у кабине, своју и у ону одређену за младенце — не знајући ни сама шта да тамо ради и прегледава. Већ сто пута беше у њој наместила цвеће, јастуке и све друго. А кад би, мало после, поново изишла на палубу, гледала је одмах, да ли се довољно сунце нагнуло, желећи се уверити да је ноћ још далеко, та страшна прва ноћ, коју ће њена сестра провести у друштву једног човека, који би могао открити њихову страшну тајну.

Измучена тим страхом најпосле је почела да жели да та ноћ већ једном и дође, да се све то једном сврши, да се смири и она и њена добра несрећна сестрица Марија, која је, чим су ступили

на пароброд села на једну положену столицу и, као осуђеница, чекала тренутак састанка.

— Ноћ! Ноћ! Ноћ!

Та страшна реч, која ће је или спасти, или довести до најнижег, до ужаса о каквом она није хтела ни мислити. Није могла ни да се макне. Готово цео дан није јела, извињавајући се, да се не осећа никада добро на мору, па да је и најмирније, као данас.

Драгутин је непрестано облетао око ње, доносио јој све што је желела, а и друго што није ни тражила. Он је био тако добар, тако нежан са њом, да је то увеличавало још више њен страх и њену забринутост.

А кад је ноћ већ једном била пала и он се часом оделио од ње, Марта и Марија, осетивши да је њихов најужаснији тренутак близу, падоше једна другој у загрљај, треперећи обе, као пруже.

Онда се расташе, без речи, без покрета, као неке две несрећне сестре од којих је једна пред смрћу на губилишту.

Врата Драгутинове кабине већ беху затворена на кључ. Марта, у својој кабини, чула је страшни глас кључа што се окренуо у кључаници.

Хтела је да легне, а није могла. Хтела је да отвори округло оканце, да шум пучине и брзине пароброда испуне њене уши, као да на тај начин хоће да савлада зујање оних речи у њој, што се надвикиваху непрекидно.

Учини то, отвори прозор, али јој ништа не помаже; шта више, учини јој се, да оне речи удвостручише силину својих звукова и да забрујаше у њој као неке силне трубе.

Не знајући ништа о судбини своје сестре, она се онда дизала са кревета, па, тихо, полако, прилазила кабини младенаца: да прислушкује.

И да је ноћ могла да потраје још неколико сати, она би, сигурио, била полудела. Срећом, по-

здрави је, још на време, дивно јутро кроз мало, округло прозорче на кабини.

Она поново изађе и поново приђе кабини сестре. Кабина је била сасвим мирна.

А кад је сунце, након мало, пробило кроз бело стакло окна и осветлило њену туробну кабину, она зачу како се нека врата недалеко њених отварају... па повири...

Беше то Драгутин, који, сав спокојан, некако лак, некако и радостан, оставља кабину своје жене и крену по припетим степеницама на палубу.

Марта, сва узнемирена, дрхтећи сва, једва дочека тренутак док се он изгубио, па онда, одмах, отворивши силовито врата сестрине кабине, јурну у њу...

Марија, сва узнесена, срећна, без речи, дочека је и баци јој се око врата. Тако, њена велика радост откри сестри сву срећу коју су оне, толико времена, са највећом стрепњом очекивале.

Загрљене срећом оне и даље плакаху. После, полако, бацише се на колена, а Марта, испод Маријиних јастука, извади слику „Матере Божје од Доброг Савета“, коју је она узела из Маријине собе и ту сакрила, да бди над њеном сестром у тренутку најстрашнијег искушења, па почеше да благодаре *Оној*, која их је, својим „чудом“, обе спасла.

Тако стајаху дуго времена, тихе, понизне, благодарне, склопљених руку, на молитви, као некада кад су још биле деца.

А горе, на палуби, на кљуну брода, где га понела његова крилата радост — стајаше Драгутин сав срећан и гледаше, смео, поносан, на сву сунчану површину великог, непрегледног мора, које се пружило пред њим, дивно и светло, као у његовој машти, његова светла, осунчена будућност.

ЉУБОМОРА.

1

Имања породице Вежића бејаху на широкој пространој висоравни дугачког, великог острва, а удаљена пет-шест сати непрестаног пењања на мазгама од варошице у којој је та стара породица живела.

Неколико задруга обрађиваху та господска имања држећи их на „четврту“ (свака четврта каца, убраног и згњеченог грожђа, припадале сопственику земље), с тога, кад је берба имала да започне (увек око половине септембра, а некада, према сазревању грожђа, и доцније), силазио би један члан из тих породица, са две мазге, у варошицу, да, на једној, дорене одређеног из господарева куће за надгледање бербе, а на другој сву потребу, у оделу и осталом, за дотичног надзирача.

Стари Прошпер Вежић ишао је, сваке године, сâм, на ту висораван, да надгледа бербу иако је у његовој породици било млађих чланова на претек — јер је волео, да на своје очи види своју богату „јематву“ (како се на острвима берба зове), једно да ужива у свем том великом својем богатству, а друго што је био уверен, да, једино пред његовом оштром пажњом, сељаци неће моћи да врше своја обична варања: колико у грожђу за бербе, толико, после, у вину, за време уливања вина у бурад.

Али, ове године, старац се нешто разболео; старији син, који је имао да наследи оца на имању, беше нечим запречен, па „породични савет“ одлучи: да Филип, други син старог Прошпера, оде те године на висораван,

Са највећом радошћу прими Филип одлуку породице.

Већ читавих десет-дванаест година он није на висоравни био, а, како се, као дете, неколико пута са оцем „горе“ пео то му у уобразиљи беше остала дивна слика тих високих, кршевитих предела, засађених виновом лозом, и чаробни преглед бескрајног мора, које се одатле видело са свих страна овог дугачког, каменитог острва.

И тако, једног дана, у другој половини септембра, Филип Вежић крену за задруге на висоравни.

2

Чудан начин живота владаше у тим задругама на висоравни.

Њихови чланови, одељени припетим брдима од целог осталог света, живљаху готово без додира са њим, тражећи од њега само: да им он даје најпотребитије намирнице за исхрану (које би они, једном за целу годину, набављали) и све потребне алате и ствари (као плави камен, сумпор ит.д.) за рад око винограда. За све остале његове бриге и све његове „уредбе“ они нису марили. Без цркве и школе, без лекара и судова, они су лечили своја тела и своје распре сами, међу собом. За њих нису постојале недеље, ни други годишњи празници, осим доласка господара на бербу, или трговца за купњу вина.

То су за њих били једини велики празници.

Тад се пировало, тад се веселило, заједно са гостима, а добро, девичанско вино, разиграваше њихова природна срца до степена, да од највећих штедиша, какви су они били, постајаху најдарежљивији људи, и то у толикој мери, да, често, губљаху сваку свест о границама могућег и дозвољеног. У тој дарежљивости нису за њима заостајале ни њихове „дарежљиве“ жене, већ, у лудости и пијанству пировања, пружаху оне развеселим гостима „све што имају“, на рачун свог безграничног осећаја гостопримства. То на висоравни и није из-

гледало тако нечедно, као што се то сматра „доле“, ниже, у местима ближе мору, јер велико и непрекидно живљење у безграничној заједници, беше учинило, да се у тим људима нису били развили појмови сопственог и недозвољеног. Чедност жене ту није имала великог значења, јер сваки нови живот, који је бројчано увеличава заједницу, био је схватан, као нова, потребна снага за рад, и никаквог унижења ни омаловажења није доносила неизвесност очинства. Љубомора је ту била непозната. Брак је на висоравни био чисти природни нагон. По неколико деце рађало се пре него што би њихови родитељи и ступили у законите брачне везе. А те законите брачне везе долазиле би случајно. Кад би после неколико година „брачног“ живота „муж“ и „жена“ сишли, по потреби, заједно у варошицу, онда би, ако би се само сетили, отишли до тамошњег жупника и пријавили се за венчање, а он би их, сместа, присиљен изјавом суложништва, венчавао.

Те жене на висоравни беху чврсте, јаке, као прве жене; изгледаху као оваплоћење великог, највећег закона Природе! По њиховим куковима великим и jakim, који изазиваху сву бруталну страст њихових мушкараца, видело се одмах: да их је Природа дала тамо за то, да буде благословена њихова утроба, се да се јаки, снажни живот продужи кроз њих.

Али, као у свему и свуда, тако се и у овоме, на висоравни, нашао изузетак.

Међу тим крупним, грубим девојкама, наша се једна: плава, дивна, неупоредиво лепша од осталих. Целим својим бићем одудараше она од својих сељанки. Као да је чудом била ту створена, убачена ко зна каквом тајном. Не онако чврста као остале, већ савитљивија; не онако груба, већ танка и фина. Име јој беше Катица, а беше ћерка једног од најнеугледнијих сељака висоравни.

Док су друге девојке, њене вршњакиње, све, већ добро знале за задовољни додир изабраног (а

и другог) мушкараца, она је остала чиста, недирнута, као високи, бели цветови њихових бадема у раном пролећу.

На свему томе нису јој завиделе остале девојке висоравни. Оне су све биле потпуно задовољне својим начином живота, па нису ни могле осећати потребу за завист и злобу. Шта више, оне су биле све занете њом целокупном.

Оне се све, у време одмора, купише око ње у намери да јој помогну: како да се што више увећа њена лепота, спремајући је и украшујући, осећајући пред њеном лепотом нешто тако заносно, нешто тако величанствено, као да су у Катици били остварени њихови појмови о најсавршенијем.

Али ни младићи не заостајаху за девојкама. И они јој доношаху дарове, и беху сви спремни да учине за њу све што би она само зажелела. Све то без жудње за њом, као да је она била неко божанско биће о којему они, готово, нису смели ни да говоре, а камо ли да се усуђују да желе да је у истину додирну.

С тога изгледаше да цела висораван постоји само због Катице; да све што ту живи, живи само за њену лепоту, и да је све поносно због овог необичног дара божјег, за који нису никако могли да докуче: како је, каквим случајем и на какав начин пао баш у њихову грубу, камену средину.

А Катица, у овом великом обожавању ње, живљаше задовољна, без икакве потребе, и срећна.

3

У ту и такву средину имао је да сада одједном падне млади и телесно слаби, Филип Вежић. Насеље није њега очекивало, оно је очекивало старог и строгог Филиповог оца. С тога се и разочараше задругари, кад, место старог Прошпера, среташе ово сухоњаво, голобрадо момче, које их својом слабошћу готово вређаше. И одмах уобразише: да је ове године пропала берба!

— Без вике, псовања, а и удараца старог, то

ће бити мртвило, покопање! — кликнуше, готово заједно, сви.

Затим, иако су му сви, према обичају, изашли на сусрет, нико му се, готово, и не јави. Прогунђаше нешто, скидајући капе; само један сељак, по имену Фрања, приђе му, ухвати за оглав мазгу на којој је Филип јашио и поведе је кроз насеље до велике куће у којој је Филип имао да одседне.

(Тај Фрања се морао бринути о Филипу док буде на висоравни.)

За њима кренуше сви остали шапћући и смејући се на рачун Филипов.

Тако дођоше до куће пред којом Филип скочи са мазге, али тако неспретно, да проузрочи незадрживи, грохотни смех свих присутних мушкараца и жена!

Деца почеше да вичу, да скачу од веселости, и то тако, да их моралоше отерати.

Све жене, а особито девојке, окренуше се од Филипа и насмејаше се у крајеве марама са којима су имале главе повезане.

Кад Филипа нестане иза вратница куће, смех се понови.

Увече је била гозба.

Била је богато спремљена, јер се мислило на старог Вежића. Али, као и сусрет, протече и она без весеља и расположења. Поједоше се ипак три товна гагањца, која су већ толико времена била храњена за овај случај, и попи се много литара, за ову згоду чуваног, вина.

Тек на завршетку вечере, кад се сељаци добро понапише, весеље поче да се јавља.

Пијани сељаци викаху, певаху, док, на послетку, не почеше да сељачком духовитошћу дирају Филипа због његове сухоће препоручујући му да боље једе ако хоће да изгледа као човек, а не као неко ловачко псето! На Филиповом лицу видело се колико му је то било непријатно, али ипак ништа не рече.

Најстарији сељак, који је ваљда једини био остао трезан, опомену оштро сељаке због тих немесних шала, а Филипа одведе у његове собе, где, спашен од сељачке безобзирности, још за дуго времена слушаше пијане крикове, смех, и вику сељака.

Мислећи о свему што се данас десило, налазаше затим у свему довољно разлога да зажали што се повиновао одлуци своје породице те дошао на висораван. Да је само могао био би се исте ноћи вратио. Одушевљење из варошице издало га; изгубио се сав онај његов велики занос успомена из детињства. Груба стварност оборила је потпуно његов сан.

Међутим се, у доњим собама где је била гозба, смирило све. Завлада тишина благе септембарске ноћи. Тада се Филип приближи прозору и загледа у оно неколико раштрканих кућа што се збише под брежуљак, сав обрастао дрвећем. Гледајући пажљиво на све, њему се учини, као да се од његове давне посете овој висоравни на њој све изменило: и куће, и дрвеће, и путеви, и људи; они највише.

И поново зажали што је дошао; па, пришавши кревету, баци се обучен на њ, те, после мало, заспа.

4

Сутрадан, рано ујутру, започе берба.

Задовољни родом винограда гоничи мошта певаху путевима. Чуле се зурле, које се сваке године само о берби чују. Тако оживеше путеви и виногради: песмом, дозивањем, виком и псовкама.

Филип, дошавши рано у виноград, на почетку, са великом пажњом, надгледаше рад сељака. Баш као да је хтео да се свети свима за њихово јучерашње понашање при дочеку и гозби. После, поста мало расејанији. Његова пажња поче, полако, да се креће путем далеких успомена.

Најпре поче да се удаљава од тргача; стопу по стопу; па, онда, све више, док, најпосле, не оде далеко од њих, чак у други, још небрани, вино-

град. Одатле пак, осетивши да му се враћају у памћење све и најзамршеније успомене из детињства, чисто одјури брежуљцима и дигну се на оградe винограда.

Тада све оно што му првог тренутка није изгледало онако дивно, као кад се свега тога сећао, под јесен, у великим туђим градовима, одједном га потпуно очара.

Детиња радост — пре толико година — била је створила у њему, од свих ових каменитих предела, најчаробнија места на земљином шару. Сада се све то што му се чинило на почетку некако збијеним (шта више, и оно огромно, недогледно море, са небројеним острвима, и оно му се учинило мање и не онако чаробно, као некада) поче некако да се шири, распиње и, одједном, врати се у његову душу (целокупно) давнашње његово одушевљење и обузе га потпуно.

Да ли се то будила у њему она далека, незабољна радост детиње душе, или се то, мало помало, приближаваху једна другој: давнашња уобразиља и садашња могућност заноса? Он то није знао, он то није испитивао, он је само осећао, као да се, одједном, уздиже, као да му неко неком чаробном моћи збуњује главу, и он би, сада, најрадије трчао са краја на крај ове високе висоравни, уздигнуо се (на крилима, шта ли?) и бацио се онда са висине, стрмоглавце, у тај плави понор (да ли мора, или неба, ни сам није знао!) и ишчезнуо у бесконачности.

И док су сељаци брали грожђе, гњечили и односили га, он се није ни освртао на њих, он их је пуштао да раде шта хоће према својој вољи и увиђавности — верујући у њихову исправност, или, боље, не мислећи нинашта, те настављаше своје непрекидно стање великог пијанства од свега што га је окружавало.

5

Првог дана, видећи га сељаци како трчи, од зида до зида, од винограда до винограда, а, понекад, и виче, почеше да му се ишчућају.

А кад он и сутрадан, и у све следеће дане, не преста да се предаје том свом лудом заносу, и оно мало поштовања које су према њему, као према сину свога господара, осећали, почеше да одбацују. На његове махните крикове, на његово махање рукама — као неким закржљалим крилима — они одговараху отклицима поруге и смеха, и то тако јавно да се, често пута, Филип морао стидети своје радости. Најпосле почеше да га варају, одвратно преко сваке мере, сељачки. Почеше да му подваљују: да му дају гору врсту грожђа, неисправну меру и т. д.

За неколико дана после тога, њихова безобзирност достиже врхунац. Они тада почеше да, на његове очи, дрско, односе из винограда велике корпе најлепшег грожђа, које избираху, да га, после, под под вешају за „прошек“ (суварак) који се тек о Божићу цеди.

Филип је све то видео, али није марио што тако глупо плаћа своју пијану радост, већ јој се, са свим тим и даље предавао потпуно. Ипак, да би доказао сељацима да он зна за сва њихова дрска варања, обрати једног дана сву пажњу на њихов преварни рад.

Цео тај дан, непрестано, следећи за њима, посматраше их позорно: куд иду, шта беру и какво грожђе доносе на кацу.

Сељаци се препадосе. Кад је тако једном његов отац затекао у крађи неког сељака, он га је, најпре, добро избио својим тешким штапом (од којег се није никад делио), па га онда са целом породицом отерао са висоравни.

За Филипа су знали да он не би могао да удари, али, ако би то јавио свом оцу, сигурно ће онај кога он оптужи, бити протеран из винограда. На почетку нису знали шта би учинили, али, после, прибравши се мало, почеше да употребљују две старе, испробане сељачке способности: снисходљивост и улагивање.

Тако, најједном, на своје огромно запрепашћење,

Филип опази како му се сви удварају, како га нуде свим што су мислили да би њему могло бити пријатно. Почеше да му дају и бољу меру у мошту, лепшу врсту грозђа, остављајући за себе све исушене и кржљаве гроздове.

Али овај страх и ова велика сељачка обазривост потрајаше врло мало и то кривицом самога Филипа. Одједном, он се згадио, још више, на ово њихово пужење, него на саму крађу. И не могући сносити то све, осети да треба (управо) да побегне из винограда. И већ скочи на ограду да оде, кад, баш у истом тренутку, опази недалеко од зида на којем је стајао, једну лепу, фину девојку, до невероватности различиту од осталих девојака на висоравни.

Филип, изненађен, гледаше је неко време зачуђено, задовољно, са неким чудним расположењем! Чудио се: како то да је досада није запазио?

И поново скочи у виноград.

Онако по сеоски обучена, онако здрава, заводљива, учини му се, као да је, у том истом магновењу, избила баш из те сочним грозђем родне земље.

Тада јој полако приђе, седе до ње, и, док она тргаше грозђе, он поче да јој додацује лепе речи на рачун њене велике лепоте. Али му она не одговараше, она се само смешкаше и гледаше га, кад и кад, зачуђено.

Сетила се одмах оног дана кад је он стигао на висораван: како су га сељаци дочекали, како је он неспретно скочио са мазге и, затим, свега што се догодило при гозби, па јој његове речи изгледаху тако смешне.

Филип јој затражи један грозд.

Она му га донесе и пружи, а Филип, да би јој изразио своју пажњу ухвати је за руку и повуче себи, као да би хтео да је пољуби.

Катица, изненађена, тренутно се збуну, али, одмах затим, истрже му се, живим покретом, из руку и побеже ка осталима. Бежећи, ипак се окретала и некако радосно смејала, као да би хтела да

му се тиме извини, ако га је својим „бегством“ увредила.

(Сељаци видеше све то и весело се насмејаше, али не онако јавно као пре, сада нешто пригушеније.)

Филип скочи за њом, али она беше већ далеко одмакла. Замакнувши иза једног зида била је већ међу својима.

Тада се Филип поново спусти на земљу и седе на један камен између већ отрганих винових лоза. Затим заброди својим мислима светом, за женама које је тамо сретао и, нехотице, подсвесно, поче да их упоређује са Катицом.

Међутим сељаци дођоше на мисао да би се овај случај могао „искористити“.

— Док Катица буде код њега ми ћемо моћи радити шта хоћемо! — рекоше и послаше му њу одмах натраг: „да забавља господара“.

Тако се ово двоје спријатељише а сељаци наставише своје крађе и варања.

Филип поново није обраћао више пажње на њих. Заузет овом девојком, он се у чуду питао: како је она могла изаћи, оваква каква је, из ове просте и најобичније средине, и у каквом то великом тренутку нечије надахнуте страсти.

6

Од овог дана, па даље, пријатељство између Катице и Филипа постајаше све тешње, док се оно, најпосле, не поче да претвара у неко страшно, појудно осећање; особито код Катице.

Разговарајући са Филипом по цео дан у виноградима; шалећи се, вечером, са њим у подрумима (где се цедило вино); пазећи, непрестано, на све његове покрете и речи, она откриваше, полако, на њему нешто тако привлачно, нешто тако ново за њу, да га, полако, у себи, поче да издиже над све остале људе. И, помало, то нешто ново за њу, то не-

протумачиво, повуче је тако страсном силом њему, да је полако губила сваку власт над собом.

Ујутру пре него би он стизао у виноград, она би била сва узнемирена: обазирала се, окретала, у правцу одакле је он морао стићи; а кад би га, још на далеко, видела где долази, трчала му је у сусрет, сва весела и радосна. Тада, обоје заједно, обилажаху по брежуљцима, по оградама, радосни што су једно до другога.

Филип, ушавши у овај свет пун неке исполинске, за њега несхватљиве садржине, осећаше у овој случајној „љубави“ неко пијанство, као од оних јаких мириса рузмарина и других миришљавих трава, које се распаљују снагом најјачег сунца и цвату на овим присојним острвима, те уживаше у њеној дивљини.

А Катица, распламтела сва од страсти, слободна већ средином у којој је живела, од свих обзира, чекаше само један Филипов покрет, једну његову реч, па да се преда цела својој, први пут, пробуђеној страсти.

Али, овим неочекиваним пријатељским односом, ако су, у неколико, били изненађени и Филип и Катица, изненађење је било још веће у самим задргама. Сељаци нису више никако одобравали тај однос! Све девојке и жене, видећи могућност потпуне љубави између ово двоје, примише то као највећу увреду са стране Катичине.

Лепота и чистота њена беху за њих нешто тако огромно, нешто тако лепо, да је увеличавало радост њиховог живота, као што пролеће увеличава лепоту њихових поља и брежуљака.

И њима се наједном учини: да неки гнусни, црв, нека љигава, одвратна животиња, пузе великим оваплоћењем њиховог сна о најлепшем.

— Катице — говораху јој — зар би ти могла да будеш сасвим уз тог кржљавца?

— Катице, зар смо те ми за њега наресивали?

— Катице, зар смо се ми тобом тако поносили само за то, да би нам се ти могла тако наругати?

— Катице, не учини то, Катице!

А младићи, и сви мушкарци, без разлике, свесни о разлици између њих и Филипа, осетише наједном како се полако буди у њима њихово скривено самољубље и како нека нова, тајна, сила тресе њиховим срцима, те их изједа и мучи.

— Катице — говораху они (осетивши сада први пут сву чежњу и жудњу за том женом о којој нису никад ни мислили да би могли ни да је додирну), — Катице, зар ти није нико од нас био добар као тај бедник?

— Катице, зар си о томе само мислила? Зар ништа боље ниси желела?

— Али, ми те не дамо, Катице, ми те не дамо!

Тако се ускомешала цела висораван, те ноћу и дању почеше сви да уходе „љубавнике“. Пажљиво, љубоморно, пратило их свуда оком цело насеље.

7

Катица није могла ни замислити да би се међу њеним сељацима могао наћи неко, ко би се могао да усуди, да је спречава у њеној потпуној слободи располагања собом целокупном онако, како она сама буде хтела, јер се то на висоравни није никоме још било догодило (и то не само девојкама, него ни женама које су имале здраве мужеве). Јер док су је досада пуштали слободно да у миру проводи своје „љубавне часове“ са Филипом, сада су је, у виноградима, звали сваког тренутка због једне или друге ствари, хотећи да на такав начин спрече сваку могућност каквог озбиљнијег догађаја. А кад би она, разумевши њихову намеру, за инат остајала код Филипа, онда би се неко од сељака или сељакиња шуњао за њима, да у тренутку спречи сваку „несрећну“ случајност. То је ужасно љутило Катицу, и она је због тога постајала још безобзирнијом и одлучнијом. Готово би се била подала, ту, пред свим својим сељацима, ономе кога је

била изабрала. Страст је буктала још више. Осећала је, да све мање и мање може да влада собом. Нај-после, није могла више издржати ни бес према сељацима, ни ватру страсти која је прождираще, те једног дана захте да је Филип, исто вече, посети у њеној кући, где ће бити мирни и слободни. Објасни му затим, да ће га чекати у кухињи и упути га, како ће се успети кроз прозор и лако до ње стићи.

Али Филип не хтеде никако да пристане на њен предлог. Упркос свој „слободоумности“ сељака, за коју је већ давно био чуо, он се бојао њих. Иако је био сигуран да се они неће усудити да му ишта теже учине, бојао се да га, у најмању руку, просто, сељачки, не исмеју. Ни због Катице није хтео. Иако је био у једној чудној средини, није он никако могао да доведе у равнотежу своје схватање морала са моралом ових чудних људи.

Али Катица, видећи га тако неодлучног, баци му се око врата и мољаше га, преклињаше да дође, да се не боји... И Филип, да би се само ослободио њеног наваљивања, обећа да ће свакако доћи, иако је био потпуно убеђен, да неће своје обећање извршити.

Катица, сва радосна, баци му се тада око врата.

Вечерас ће се она предати, несметано, својој љубави и страсти! Вечерас ће Филип бити њен, потпуно, и она потпуно његова!

Па, као да би хтела да докаже свима: да и она, као и све остале девојке на висоравни, може да ради, остави Филипа сама и оде својима и тргаше много боље него обично. Ипак, непрестано, бацаше поглед на сунце: да ли је још високо на небу, желећи да оно што пре зађе и дође њено, страшћу очекивано, вече. Понекад јој је изгледало, да дан стоји на месту, да се и не миче, те, сва срдита, мољаше Бога да крене своје сунце што пре ка западу, да би она тако била ближе тренутку свог великог задовољења,

Најпосле дође и то жељено вече, а за њим ноћ и, најпосле, одмор и мир, али узалуд! Катица је чекала и чекала, целу ноћ, али Филип није дошао.

Њој је било страшно. Томе се није надала!

Кад је ујутру стигла у виноград, колуту око њених очију бејаху се, од неспавања и страсног мучења, проширили све до јагодица. Филип је већ био у винограду, и она, иако је код куће била одлучила да му неће прилазити, чим га виде, приђе му и расплака се.

Затим, да је сељаци не би видели такву, сву у сузама, побеже иза прве оgrade да несметано настави своје плакање. Филип потрча за њом и покуша да јој се извини, на све могуће и немогуће начине, за недолазак. Најпре је рекао: да су младићи стражарили те да није никако могао избећи њиховој пажњи; затим, да је био болестан; најпосле, да није хтео доћи јер и т. д. Али то Катица није хтела ни да чује све док јој се он, на послетку, није заклео, да ће, било што било, пре свога одласка, једно вече доћи. Тада се Катица тек смири и опрости му своју тешку, непреспавану ноћ.

Од овога дана прошло је поново пет-шест узалудних ноћи које изморише Катицу до највећег степена. Сваке ноћи она ишчекиваше Филипа, али он није никако долазио.

— Ни прошле ноћи ниси дошао! — корила га она сваког следећег јутра кад би га у винограду срела.

— Не бој се, доћићу сигурно! — одговараше он, иако није ни најмање био сигуран да ће то учинити.

Јер берба се примицала крају и дан Филиповог одласка беше ту. Он не беше још одржао своје обећање.

Неко непријатно осећање задржавало га је од тог извршења. Чинило му се, да је то некако бесмислено; у истини пак беше више неки подсвесни страх од сељака него ишта друго. И није одлазио, не бринући се што Катица због тога трпи необично,

Она је ово Филипово недолажење примала као избегавање, као омаловажавање за себе и осећала се увређеном до дна свог целокупног бића.

Ипак се надала и чекала.

Али кад стиже последњи дан Филиповог боравка на висоравни, она се тако препала од неког тамног предосећања могућности његовог изневерења да је целог дана била као ван себе. И онда, не могући више сносити овај велики страх за своје целокупно задовољење, баци и последњу трунку обзира и полети кући у којој је Филип становао.

Њеним доласком Филип се необично изненади. Покуша одмах да је испрати из куће. Мољаше је, заклињаше да га остави, али она не хтеде да га послуша. Он се бранио, молио је да изађе, да чека до ноћи, да ће те вечери сигурно доћи...

— Кунем ти се свим, свим: доћићу. Оставио сам то за последњи дан, јер сам мислио да твоји неће пазити последње ноћи тако као што су пазили досада.

— Доћићеш? — запита га она најоштрије што је могла.

— Кунем се! — одговори он и онда је испрати до врата, па како она одмицаше, гледаше за њом сав у чуду.

Иако је пре овога случаја много слушао о чудним односима жене и човека на овим висинама, половину тога ипак није веровао, али сада, према овом доживљају, њему све остале приче изгледаху бледе и безначајне.

Пратио је погледом све док се није изгубила између кућа и вртова, затим се занесе мишљу у ову будућу, прву своју „брачну“ ноћ са овом чудном сеоском лепотицом, али никако није могао да је себи престави како ће она у стварности да изгледа.

У вече пак, тек што је насеље било заспало, Филип се извукао, полако, опрезно, из своје куће, страхујући непрестано, да га неко не опази, те крену према кући Катичиној.

Мрак је био потпун по целом насељу, а тако исто и тишина. Ни пси нису лајали. Из мрака се назираху само бели обриси камених кућа насеља, који се прозираху између тамних грана дрвећа око њих. Филип је ишао полако, сав задовољан што никога није сретао.

Већ се приближаваше кући у којој је Катица живела. Прозор, према договору, био је отворен на кухињи. Требало је још само прећи улицу и, онда, дићи се на прозор, ускочити... Ишао је опрезно... застајкивао... најпосле, задовољан што нигде није било никога, дошавши до зида кухиње, хтеде баш да се попне на прозор, кад га неко зовну:

— Филипе!

Неугодно изненађен тим позивом, Филип стаде уза зид кухиње, као да би хтео да нестане у мраку, али не одговори.

— Господине Филипе! — понови онај глас, а једна сенка са противуположеног краја улице крену према њему.

Филип је био приправан на све. По гласу који га је сада јасније позвао, он позна свог домаћина, Фрању. Чекао га је са нестрпљењем, више са стидом.

А Фрања, дошавши опрезно до њега, шћућури се уза зид и повуче са собом и Филипа.

— Пссст... Не говорите гласно! Катичин отац има лак сан.

После продужи:

— Ви идете горе? — и показа прстом прозор Катичине кухиње.

Филип, очито збуњен, не одговори ни сада. Фрања поче тада да га храбри, говорећи му, да се не боји да ће му он помоћи да се попне...

Али Филип не хте ни да чује, већ беше спреман да се поново врати у своју собу. Бојао се преваре, јер је био свестан све злобе коју је у насељу био побудио због наклоности коју му је Катица указивала. А кад му Фрања предложи, да, због лакшег

пењања, изује ципеле и преда их њему на чување док он буде са Катицом, његово неповерење достиже врхунац. Фрања то опази, па поче да му се куне свим што постоји: како он нема никаквих рђавих намера, већ да, знајући за љубав између њега и Катице, има искрену намеру да им помогне. А да би Филипа још више убедио у своју искреност, напомену му: како га је он једини прихватио кад је оно дошао на висораван, и како га је он и допратио до куће.

— Сећате ли се, Филипе, ко Вам је пришао кад сте оно дошли к нама? Ко Вас је примио и одвео кући? Зашто бих Вас сада преварио, кад сам Вас још онда бранио?

На то Филип, иако је још увек био неверљив тумачећи све ово неразумљивом за себе психологијом људи међу којима се случајно налазио, приста на предлог Фрањин и, скинувши ципеле, преда му их; затим, са њим заједно, оде босоног до под прозор Катичине кухиње, где га Фрања, пригнувши се, присили да му стане ногама на рамена, а, кад то Филип учини, усправи се под њим, лако, без муке, и, онда, једним скоком, Филип је био у кухињи и нађе се одмах у страсном наручју узнемирене Катице.

Међутим, доле под прозором, чим је Филипа нестало у мраку прозора, Фрања стајаше сав весео, са Филиповим ципелама. Био је сретан што му је лукавство тако добро успело. Затим, скочи и отрча целим насељем да јави свима младићима: како је убацио Филипа у кухињу и тако га ухватио у ступицу! За доказ томе биле су Филипове ципеле.

Али Фрања нији могао ни замислити да би ова вест могла да тако разбесни све сељаке. Његова је намера била да само учини смешним „господина“ и да га са неколико врућих шамара отера у варошицу.

А преварио се! Сељаци управо побеснише и хтедоше да одмах појуре до куће Катичине, изазову Филипа, па да га, чисто, премлате. И Фрања је

имао доста муке док их је од тога одвратио и онда натерао молбама и претњама, да се сви сакрију док Филип изађе, а после да ће да му се наругају.

После дугог преговарања сељаци, најпосле, присташе на предлог Фрањин: смирише се и растркаше, да после, разним правцима, дођу Катичиној кући. А Фрања, упутивши се тамо, оде, опрезно, до Катичине баште, па, преко једног бадема, попе се на кров Катичине кухиње, намеран, да из каменим плочама покривеног крова извуче једну плочу и види све што се доле у кухињи под њим догађа.

9

Дотле у кухињи, на тврдој сељачкој сламарици, лежаше Филип у страсном загрљају чудне сељачке девојке. Иако је он хтео да се потпуно изгуби у тој разбукталој Катичиној ватри; да превари и стиша своју претерано напегнуту пажњу, ипак није успевао.

У соби до кухиње спаваше Катичин отац и његово ркање допираше, одмерено, у кухињу, непрестано бунећи и узнемирујући Филипа. Њему се сваког тренутка чинило: да се старац разбудео, да долази, да ће га затећи... С тога је непрестано ослушкивао, дизао се, па, кад би видео да се преварио, спуштао се, поново, до Катице, која га је узалуд умиривала говорећи му: да њен отац има тако тврд сан да га ни топови не би могли разбудити! Ипак се Филип није могао ослободити своје претерано напегнуте пажње и бојазни да га неко не изненади. А сетио се и речи Фрањиних о сну старчевом.

Међутим, Катица, подивљала од страсти, грлила га је својим снажним рукама и, сва у ватри, упоређивала га са најлепшим што је она могла замислити: са граном рузмарина, са цветом босиока, са бором, са звездом и т. д., али сва ова обичност и простота њених израза и упоређења имађаше у том тренутку толико животне снаге и убеђења, толико истине, да је најпосле занела Филипа. И, у заносу, он је већ хтео да је привуче себи, кад, одједном, над њи-

ховим главама, на крову кухиње, почеше да се мичу камене плоче којима је кухиња била покривена.

Филип се препаде, ђипну, спреман да се и стрмоглавце баци кроз прозор на улицу.

Катица му тада прискочи, ухвати га око појаса и, на све начине, настојаше да га задржи.

— Не бојте се! То су сигурно мачке!

Али страх не даде Филипу да је послуша.

— Не могу више остати! Вратићу се сутра! Остаћу због тебе још један дан на висоравни!

Узнемирен тако је говорио испрекидано, без убеђења. Катица му није ништа веровала. Он настављаше, настављаше, да јој обећава још даље, док га она, најпосле, са омаловажењем, не пусти, те он сиђе поново на улицу.

10

Кад је Филип осетио земљу под ногама осетио је неку велику радост. Изгледаше му да се ослободи неке мемљиве тамнице. Проведено време са Катицом остало му је некако у свим нервима, у целокупном осећању. Као да га је неко канџијама био по души и телу!

Одмах отрча до места где га је Фрања, према договору, имао да чека. Пројури, без одушка, читаву улицу, али, кад стиже на уговорени ћошак, Фрање није било нигде!

Филип се поново преплаши. Помисли одмах на грубу сељачку превару, на бестидно изругавање и, онда, осети, како му, одједном, од неког изненадног стида шикну крв у образе. Помисао да му је Фрања однео ципеле, да би га тако учинио смешним пред свим сељацама, доводила га до очаја.

Толико му је овај тренутак био непријатан, да му је долазило да бежи, онако босоног, пут варошице, па макар израњавио, искрвавио, по оштром камењу, све ноге. Али, тада, иза угла баште Катицине, појави се једна сенка.

— Фрањо! — крикну Филип.

— Ево ме! — одговори сенка и крену према Филипу.

Да је у том тренутку Филип могао да прелети до њега, он би то био учинио! Притрча му у сусрет и, сав радостан, пружи руке да прими ципеле.

Фрања му их не даде већ их сакри иза леђа.

— Видео сам све — рече затим, сасвим мирно.

— Како? Шта?

— Попео сам се био на кров кухиње, па, извукавши неколико плоча, видео сам све што сте унутра радили.

Филип се на то грохотом насмеја.

— Шта се смејете? — прекину га осорно Фрања.

— А ми смо мислили да су биле мачке! — одговори на то Филип и хтеде да се поново насмеје, али му се, због израза Фрањиног лица, некако није дало.

Фрања му дође гођово лицем у лице.

— Шта мислите, господине Филипе, бих ли ја сада покушао до се дигнем до Катице?

Филип, иако му је то изгледало некако подло, налазећи се међу овима, њему неразумљивим људима, а надајући се да ће га се тако најлакше ослободити, одговори му:

— Покушај!

Али, осетивши одмах некакво нерасположење у души, хтеде да што пре оде, те, одлучно, затражи од њега своје ципеле.

Фрања му их ни сада не даде, већ, променивши нагласак својих прошлих речи, запита га бесно, са претњом:

— Зар ви, господа, немате у свету других девојака већ долазите к нама да нам наше отимљете?

Филип се већ био спремио на дрзак одговор, достојан ове дрскости, али га, изненада, Фрања удари тако јакно по лицу да се од тог ударца готово окрену око себе. Ипак, стиснувши шаке навали он на свог дрског нападача.

Али тада, у том истом тренутку, као да је онај шамар био уговорени знак, — из мрака из-

никну десетак Фрањиних другова, па, неки шакама, неки ногама, почеше да бију Филипа душмански, немилице.

Од удараца Филип се посве збунио и није знао шта би. На послетку, онако босоног, нагну према кући у којој је становао.

Сви нападачи појурише за њим, али он, употребивши сву снагу, био би им ваљда и побегао, да један од нападача — ни сам не знајући зашто — не трже нож иза појаса, па му га, онако у лету, зари испод леве лопатице, право сред срца.

Филип и не јаукну, већ, уздигнутим рукама, као да хоће да се, нагонски, брани од пада, сруши се на земљу.

Изненађени тим што се догодило, разбегоше се сви нападачи. Са њима, сав избезумљен, и сам убица.

Једини се Фрања задржао часком. Држећи још увек Филипове ципеле у рукама, он се тако збунио да за дуго није знао шта би урадио. Најпре хтеде да бежи, као и остали, али није знао шта би са ципелама. После притрча убијеноме, хтеде нешто да учини, али није знао шта. Најпосле, учини му се ипак најбоље, да остави мртваца на миру и да побегне и он. Одложивши ципеле до ногу мртвачевих изгуби се у противном правцу.

ДОБРИЧИНА И ЊЕГОВА ЖЕНА.

1

Једног дивног мартовског јутра крену Добричина, рано као обично, да обиђе један од својих виноградића, који се налазио у некој плодној удолици, а који је био прирастао његовом срцу више од свих других комадића његове земље. Он га је највише и посећивао, највише пазио, а виноград му је зато и давао најлепше грожђе.

Виноград није био велик, шта више био је мањи од осталих његових виноградића, али, због места на коме се налазио (та се удолица сматрала најбољом земљом села), он се гордио њим, непрекидно га окопавао, непрестано га „миловао“ — како је он говорио — и био привезан за њ више, него за своју „другарицу живота“ Ану.

Заиста, Добричина је то парче своје земље волео више него своју сопствену жену, осећајући јасно: кад би неко у њ дирнуо, да се не би могао онако држати и онако мирно све гледати како то чини у односу на своју закониту жену, за коју зна да му је други отимље. То парче земље било је сасвим његово; он га сам засадио, сам подигао, он је уложио велик труд у њ, натопио га својим знојем, и оно му сада враћа дуг са благодарношћу.

А жена?

Како се Добричина, по својој вољи, не би био никада оженио (за то није никада налазио довољно снаге у себи), оженила га је мајка, нашавши

му за жену сироту, здраву, крупну сељакињу Ану, која је морала — барем према мишљењу и намерама старице — поколењу Добричине донети мало више тврдоће и мушкости.

„Добричина“ је био само надимак, он се иначе звао Јосип Добриновић. За своју огромну доброту, осим оне у презимену и надимку, он је морао бити благодаран једино својој доброј мајци, због чије је и сувише велике, доброте он и дошао на свет, као ванбрачни син неког морнара, који је, негде у Индији или Америци, приликом једног циклона, пропао са целим једрењаком.)

На почетку, Ана није никако хтела да се уда за Добричину; он јој је био због своје слабости одвратан. Али још због једног разлога она није хтела да пристане. Она је била заљубљена, и готово верена, за неког Мату, који је, пре три-четири године, отпутовао за Америку и тамо се изгубио. Па, иако за цело то време она за њега није била чула, ипак њу, нико и никада, не би могао наговорити да се уда за Добричину, да се није, наједном, догодио један велики неспоразум у том питању. Из Америке стигоше, баш у то време, гласови: да је Мате, одавши се разбојничком животу, једне ноћи, при некој баснословној крађи, погинуо на улици главног града Аргентине. Тек тада пристаде Ана да пође за Добричину, чија се мајка необично томе узрадова, поносећи се (већ тада!) својом многобројном унучади, коју, на жалост, да их је и било, не би дочекала да види, јер је, напрасно, још пре венчања свога сина, умрла.

Али, ако мајци Добричиној женидба њеног сина није донела очекиване радости, донела је била много весеља (и за дуго времена!) целом селу. Оно се, с правом, питало — познавајући изврсно Добричину: — хоће ли Ана имати икада икаквог брачног односа са тако „добрим“ и стидљивим мужем какав је био Јосип?! На рачун тога било је и клађења у селу.

Али, упркос ухођења читавог села, ни за неколико месеци после венчања, тајна брачних односа између Ане и Добричине није била расветљена. Због тога, задиркивању и сељачком изругивању на рачун Јосипов, на свим местима, на свим зборовима, није било краја. А Добричина је све то мирно сносио, на све се само смешкао и стидљиво слегао раменима, и ако га је Ана, сва срдита и бесна, често (али узалуд!) терала, да скочи на те безобзирне исмејаче и да се са њима, као човек, разрачуна.

2

Али — да би ова ствар постала још замршенијом — једног дана стиже неком у селу писмо из Америке: да је Мате, у Аргентини, жив и здрав, да је морнар на Михановићевим паробродима; да онај убијени, у главном граду те земље, није био овај Мате, већ неки други, Личанин, који је случајно носио исто име и презиме као и овај.

И писаше у писму — кад је Мате дознао за венчање Анино са Добричином — оним бедником којег свако, ко само жели, може да удари по носу а да се он на то ни са једним покретом не побуни — он се тако расрдио, тако сав успламтио од срџбе, да је, истог тренутка, покупивши своје ствари, оставио пароброд на коме је служио, па, сачекавши први прекоокеански „пакет“, кренуо за рођено острво да се свети Ани због неверства.

На ово се писмо цело село ускомешало од љубопитства и веселости. Оно се прочитавало (по сто пута!) на свим јавним местима: пред црквом, на главној улици, пред читаоницом, а задиркивања и изругивања на Јосипов рачун удвостручише се. Цело село увераваше Добричину, да ће му Мате, чим стигне, навалити на кућу и отети жену, која се, још пре пет-шест година, њему првом била обећала.

Али све то није много узнемиривало Добричину. Он је прелазео преко свега ћутке, са неким мирним осмехом, као да се све то и не тиче њега.

Шта више, изгледало је, да се он са целим селом радује Матином повратку, радознао, као и цело село, шта ће се из свега овога догодити.

Једино се Ана препала. Она је добро познавала сву напраситост Матине ђуди и била је сигурна, да је он, ако се заиста враћа, готов на све, чак и на убиство. Једино што је још стишавало њен страх беше то, што је сумњала у веродостојност оног писма. Надала се, да је све то нечија сплетка са злом намером: да се што више преплаши њен муж, а селу донесе што више весеља.

Али, кад, после непуних петнаест дана од доласка писма, стиже из варошице оштра глас, да се тог дана у њој искрцао Мате, Ана се страшно уплашила и, буквално, затворила у кући, одлучивши тврдо, да никада неће више из ње изаћи, јер се бојала да је Мате не убије.

Цело пак село дигло се и кренуло Мати у сусрет. Из свих кућа, са свих послова, покуљаше сељаци, деца и радознале сељанке.

Како је вест о његовом доласку кренула преко свих поља и шума, ко би знао? Али, одасвуд, трчећи и довикујући се, пожуре према селу, као да се у њему догодила нека велика несрећа. Све је кренуло да види новог ускрслог Лазара! Све, што је само могло, скупило се на главној цести посред села, па, кад се, после кратког времена, појавио Мате у даљини, све му крену у сусрет. Трчало се да се што пре до њега стигне и да сваки (што пре!) додирне тог човека, којег су већ многи били оплакали, и да се увери (још не верујући!) да ли је то баш онај исти Мате, који је, пре три-четири године, оставио њихово мало село и отишао у страни свет, где је, према лажним вестима, имао бити убијен на улици главног града далеке земље.

Међу осталим сељацима био је и Добричина. Као и остали, и он је био изашао из чисте радозналости. Као да је све то морало да забрињује

неког другог човека а не њега. Као да је тај страшни човек долазио у село да се разрачуна са неким другим а не са њим. Он, у истини, није ни мислио о свему томе, он је дозвољавао да се ствари развијају како оне саме донесу, не желећи се супротстављати никаквом решењу, било то на његову корист или штету. Тако вучен множином његових сељака, он је ишао спокојан у сусрет човеку који се преко света кренуо само да му се освети

Кад се сељаци среташе са Матом, опколише га. Свак је хтео да му приђе што ближе да се, у најмању руку, поздрави са њим. А Мате се јављао свакоме пријатељски, радосно. Био је некако раздраган, изненађен оваквим неочекиваним дочеком. Са многима се и ижљубио.

Видећи га тако расположеног, после свих осталих, приђе му и Добричина. (Надао се, кад је Мате тако радостан, да, ваљда, и није дошао са неким злим намерама!)

И заиста, кад Добричина пружи руку Мати, Мате се, најпре, у оној гужви, превари, те му пружи руку, али, затим, усредсредивши боље своју пажњу на Добричину, одједном устукну. Онда, сав бесан, повукавши се мало, лупи га свом својом снагом тако јако у прса, да се цео један ред људи заталасао од Добричине, који налете на њих, као нека одгурнута лопта.

Сви се сељаци гласно насмејаше, али, ипак, некако пригушено, преко воље. Свима је било тешко при души видећи толику беду човека, који није налазио у себи снаге ни за одбрану. И, поново, прорицаху сви шапатам: да ће Мате већ прве ноћи сигурно Добричини отети Ану.

А то се и догодило, али, ипак, тек друге ноћи!

Од тада је Ана имала два мужа: једног законитог, али лажног, и другог лажног, али стварног. Један је за њу значио све оно што је она о мушкарцу мислила, а за другог је осећала нешто

чудно, као неку самилост, која се осећа према неком, према коме, и преко своје воље, морате бити безобзирни.

3

Село је брзо дознало за све ово и није се нимало изненадило због самог догађаја, колико, ипак, због брзине којом се тај догађај десило. Већ унапред, сваки је у селу био на то приправан, али, иако су сви говорили, да ће то бити одмах, ипак, нико није мислио, да ће се то са таквим нестрпљењем извршити.

Сусетке су прве откриле тајну. Онда је прихватише остале сељанке, па (можда мало из зависти, највише, ипак, из неке лажне чедности), наоштрише своје језике, као мачеве, те почеше да черече са њима Ану, причајући свуда причу (страшну за њихово „чедно и безазлено село“!), причу о недозвољеном односу између ње и Мате, упркос присуству живог и здравог мужа.

Ипак још нико није био ништа видео, све се само нагађало по слободном понашању Матином према Ани. Стога, да би ствар добила сигурну подлогу, они исти младићи, који су пре уходили кућу Добричинину, у намери да се увере, да ли има икаквог „стварног“ брачног живота између Ане и Јосипа, скриваху се сада свако вече или око куће Анине, или око оне Матине, желећи да се на своје очи увере о ономе што се у селу причало. Њихова пажња донела је лако и брзо плода: Мате и Ана били су затечени, неколико пута, при самом делу прељубе.

Мати је било мало стало за све то што се дознало. Он је осећао да има потпуно право на Ану, која се за Добричину удала само по туђем наговору, и то, тек онда, кад је у село стигла вест да је он у Америци погинуо. Осим тога, он се ничег и никог није бојао; њему је, шта више, било пријатно то што су младићи толико пута видели; он се на њих није љутио; он се, кад би ко о томе

повео реч, некако „значајно“ смејао и поносио се тим својим успехом.

Ни Ана није водила много рачуна о ономе што се по селу говорило, љутила је само безобзирна дрскост младића који су их уходили. Она је, ипак, упркос свих причања, ишла кроз село поносна и задовољна, као нова невеста, која је, сада први пут, осетила сву љубавну снагу „свога“ мушкарца.

Мужа се није бојала, жалила га је колико је могла, и, баш због тог осећања сажаљења, није налазила у себи довољно снаге (иако се на то неколико пута спремала!), па пушташе да од самога села све дозна, знајући да ће му сељаци, у шали или збиљи, безобзирно све казати.

Али ни Добричини није било много стало до тога што се догодило између Мате и Ане. Он је већ од Матина доласка на то био приправан.

Кад би неко, на састанцима, о празницима, или ма где другде (у пољу, у читаоници) почео да га дира, напомињући му некако скривено (колико сељак може да каже скривено једну пакост!), недозвољене односе његове жене и Матине, он би се одмах или удаљавао, или мирно остајао и слушао све то, као да се то њега и не тиче, показујући тиме, да у свим тим злонамерним причањима не налази никакве стварне увреде за себе. Често је изгледало, као да он и не сматра Ану својом женом. Он је, више пута, јавно говорио: да му је она била дана од његове мајке; да је од ње била нађена за њега, мимо његове воље, па да он зато и не може да осећа никакве одговорности за њена дела. Изнад свега тога, стајаше пак његово страшно осећање унижености.

Рођен, као ванбрачни син, он је, још од детињства, био научен на увреде такве врсте, па се, с временом, то све подигло у њему до потпуне немоћи побуне, до осећања потпуне ништавности. Тако, већ рођењем доведен до најнижег, он се ничим

више није могао ослободити тог свог униженог положаја: вечито вређаног, вечито ниподаштаног копилета!

4

Ипак, овог мартовског дана имало се догодити чудо! Дан је био свеж, леп, као сви дани раног пролећа на овом благом, цветном острву. Велики облаци путоваху обзорјем према истоку и губљаху се иза високих брда плавог копна.

Добричина је ишао мирно према својем најдражем виноградићу, неодлучан још да ли да уђе у њ са доње стране, или да се спусти са горње. После, сети се, да има много посла у горњем делу, па одлучи да почне одозго.

Са том одлуком дигао се он, спокојно, на камену ограду свога поседа, али кад стаде на њу, готово се сруши с ње, као да га је, одједном, куршум у срце ударио. По његовом дивном, најмилијем винограду брстило је неколико коза.

Добричина се освести брзо од тренутног удара, скочи у виноград и, уз највећу вику, поче да гађа великим камењем козе, које једва избегоше бесу (ваљда први пут у животу!) потпуно избезумљеног Добричине. Ни кад су козе већ биле ван винограда он се није био смирио, већ, искочивши за њима, бацаше на њих, бесомучно, све што му је долазило под руку, жалећи само што нема пушке, да их, једну по једну, на месту убије.

На послетку, кад више није имао никаквог циља јер се козе разбегоше, дигну се он поново на ограду, па стаде да зове пастира да би дознао чије су то животиње биле.

Тада, иза једног зида, издиже се једна прљава, страшна глава, сва разбарушена. То је била мала, блесава старица из породице Станковића, која није имала способности ни зашта друго до да води козе на пашу, зарађујући тако парче хлеба од своје сопствене породице.

А кад старица виде козе како се разбегоше,

схвати одмах шта се догодило, па поче да виче и да псује:

— Шта ми бијеш козе? Зар су твоје?

Викаше она тако дохвативши један велики камен да га баца на Добричину. А Добричина, још увек бесан, одговараше јој неко време, док јој, најпосле, сетивши се с ким има посла, не довикну, да ће довести комисију за процену, па скочи натраг у виноград.

Али тек тада она блесава старица побесне! Препавши се — због породице — од претње Добричине стаде да завија као бесомучна.

— Ко? Ти? Ти ћеш довести комисију? Ти? Добричина? Ко се још и тебе боји? Има и кога! Таквог човека! Доведи рађе комисију у своју кућу, да ти чува жену од Мате, да на твоје очи не спава са њим!

(На ту вику, са свих страна, на свим оградама, појавише се сељаци и смејаху се гласно.)

А Добричина, идући по свом винограду, слушаше све увреде старичине и ћуташе. Није му било стало шта она виче, кајао се само што јој је оно за комисију довикнуо.

— Паметније би учинио да сам ћутао и извршио то што сам био одлучио, а не ово овако лудо и непромишљено.

— Подстакнуо сам само глупост ове старице, па сада морам да непрекидно слушам њене најкрвавије увреде, а да на њих ни на какав начин не могу да одвраћам. Зашто сам то учинио? Зашто?

Тако окривљаваше Добричина и у овоме сâм себе и очекиваше, сваког тренутка, да старица престане са својим увредама.

Али иако се он владао као обично; иако је сâм себе уверавао да нема никаквог смисла да се вређа на сва та блесава добацивања, она су му, мимо његове воље, тутњала у ушима и одјекивала у мозгу.

А кад је старица наставила, набрајајући, као велике литаније, све и више него што је чула: о недозвољеном односу жене Добричине и Мате, вређа-

јући, крваво, безобзирно Јосипа, полако и неопазиче, поче да силази у његово срце неки чудни осећај nelaгодности и да га, постепено, осваја целокупног. На послетку, он осети, да га, због свега тога, обузима неки чудни, досада неосећани стид, нешто што га, одједном, силовито, нагна да потрчи до највишег зида и да се сакрије у једном куту свога винограда.

Ту, згурен, зачепи он, чврсто, тврдим својим прстима уши, не могући подносити све тешке увреде оне блесаве старице и онај грохотни злуради смех сељака из околишних винограда.

Али, ни кад је старица већ била престала са својим увредама и отишла а сељаци се разишли, Добричина није још никако могао да се ослободи оног свог новог осећања. Као да му се, одједном, његово слеђено још од детињства срце откравило отварајући тако све путеве осећањима. Као да, на једанпут, спадоше са његових зеница љуске, које му још од рођења, избише на њих. Као да је неко чудом разбудило његову заспалу свест човека.

Он је, досада, могао да сноси све увреде од свакога, и то лако, без икаквог противљења, али псовања ове блесаве старице лупише га ето по срцу и мозгу, као најкрвавији шамари.

— И та блесави старица, која се ничим не разликује од својих коза, и она зна шта је понос и част мужа, боље од њега!

Ако су му се остали његови сељаци и ругали, он је то морао да схвати и сноси. Њих није ништа у животу унижавало као њега. Али да му та блесави животиња може, као и остали у селу, да све оно додаци, он то, уза све своје страшно осећање највеће унижености, није могао никако да подноси. Наједном скочи.

Дође му да одмах оде својој кући и да стане пред своју жену страхан, осветан; да јој се покаже јак, велик, муж!

— Идем к њој. Захтеваћу од ње да ме пош-

тује, да скине све блато које ми је досада бацила у лице. Она ће морати учинити, иначе...

И, бесан, очеличен свим досадањим увредама, које му, све одједном, грунуше у памћење, крену брзо, готово трчећи, према свом селу.

5

У првом тренутку, Добричина осећаше у себи довољно снаге и мушкости за извршење овога што је био наумио. Ишао је са тврдом намером: да ће да стане пред жену одлучан и да ће да расправи са њом, очи у очи, страшно питање свога унижења.

Он то мора да учини! Дошао је његов тренутак!

Али како је размак између његовог винограда и његове куће био довољно велик, то се жар распламтеле срце Добричине полако гасио.

Поново се почело да, полако, јавља оно његово снисходљиво расуђивање у њему, онај разум његовог подређеног положаја, те још пре него је и стигао у село, Добричина осети, да није остало у њему више ништа од оне његове „тврде“ одлуке, да се расплинула неопазиче и нестала из његове воље, заједно са оном смелашћу која се тренутно била у њему јавила. На њихово место пак стаде оно његово старо осећање, које га је, још од детињства, доводило до најнижег схватања самог себе.

И, кад је стигао у село, он беше, поново, онај исти, стари Добричина од пре судара са старицом, који се сваком уклањао, који је, мирно, неосетљиво, примао свачије увреде.

Кући није могао. Није имао смелости за то. Није налазио ни начина да се оправда пред женом што се тако рано вратио из поља. Уморан пак од пута желео је да се негде одмори.

Тако, у недоумици, стиже до једне крчме, те сврати у њу, да се мало смири, па да после поново крене натраг за свој виноград.

Али се ту догоди све друкчије: но што је он био одлучио. Крчма га понела, занео га мирис вина.

Учинио му се, изненада, да би му вино могло дати снаге, да би га оно могло охрабрити.

С тога поручи боцу вина и стаде да пије, да пије, на велико запрепашћење крчмарево. Добричина није досада готово још никада био у крчми, а и ако је који дан био, није никада пио. То и зачуди крчмара. Хтео му се неколико пута да приближи, али га он сваки пут одби.

Тако, два пуна сата, оста Добричина у крчми пијући непрестано. А кад се добро вином загрејао, поче одједном да говори сâм са собом, да виче нешто неразумљиво, што је крчмар, запрепашћен, узалуд хтео да схвати.

После тога он поче да виче, да прети некоме чије име није никако изговарао. Најпосле, положивши главу на сто, причини се да спава.

Али тада уђе у крчму највећа пропалица села Иван Барбарић, названи „Фермо“. Зачувши кораке, Добричина подиже главу, побојавши се да би га неко могао видети и јавити његовој жени да је у селу. Сав тмуран, отвори затим напола своје пијане очи, па кад виде да је нови гост, Фермо, разведри се некако, развесели и, скочивши на ноге, позва га себи и понуди вином.

Чудно, њему се одједном учини, да ће му у друштву тог најгорег човека у селу, ваљда, бити много лакше. И кад Фермо приста на његов позив, он настави да даље пије у његовом друштву.

И, у истини, на почетку изгледаше Добричини да се полако смирује, да „оно“ у њему нестаје полако, као нека отеклина којој он не могаше ипак да нађе правог узрока. Али, што је даље настављао са пићем, он поче да осећа, све више и више, своју, одједанпут, малочас пробуђену свест унижености. Па, видећи да ће га она и сада победити, поче, изненада, да говори нешто несувисло, да прича некако испрекидано, о разним стварима, док, ни сâм не знајући како, не пређе на ону блесаву старицу, па на своју жену и на све оно што се о њему по селу говорило. На крају пак, не могући никако

издржати силину своје тренутне искрености и разголићења све своје душевне беде пред тим најгорим човеком у селу, освоји га наједанпут силан плач и никако није могао да задржи сузе.

— Шта ти је, Добричино? — питаше га, изненађен, пијани Фермо.

Добричина настављаше да плаче. Тек после, кад се већ добрано исплакао, са лицем балавим од суза, осећајући, ваљда, да га овај најгори човек једино може да схвати, поче, изненада, да га моли, да га преклиње: да му каже, да ли он, Добричина, може и сме бити друкчији према својој жени него што је?

— Говори! Реци! Проговори, молим те! Је ли да ја немам права да је присиљавам да она буде моја кад се и није удала за мене по својој вољи, већ по наговору моје мајке и због беде у којој се тада налазила?

— Па, кад би се и удала по својој вољи, зар није љубав виша од воље?

— Шта ја могу ако је она њега пре волела, ако она и сада њега потпуно осећа, а мене готово и не види?

— Па и каква је у свему томе ту увреда за мене? Све је то ван мене, све!

— Ја сам поштен човек; нико ме нисам никада, никакву, ни најмању, увреду нанео, никакву кривицу учинио; никада нисам лагао, шта онда може мене тако снизити у очима других, да и она блесав, старица може да ми дрско каже да нисам никакав човек?

— Реци, Фермо, молим те; проговори!

Тако викаше Добричина, тражећи од Фермота да му он да оцену о њему као човеку и мужу, да би се могао смирити, да би се могао успокојити.

Али Фермо не одговараше, већ, оборивши главу, ћуташе непрестано.

Изненађен тим ћутањем, гледајући Фермота расколаним очима, ужагреним од вина и пијанства, Добричина се диже на ноге, па, ухвативши

га својим великим шакама за рамена, продрма га свом снагом својих згрчених руку, као да би хтео да га баш присили, да му се смилује, да га спасе. Изгледао је преплашено, као човек који очекује од неког свог највећег судије реч која ће га или дигнути високо, или бацити у блато, још ниже, још дубље.

А Фермо, још увек, упорно ћуташе.

— Реци, говори, реци! Је ли да имам право што се тако владам? Реци! Проговори већ једном! Је ли да је она слободна као и ја? Њу су наговорили да се уда за мене! Њу је пронашла, избрала, присилила моја мајка.

— Па и кад то не би било тако, она је слободна; ја нисам њен господар!

— И којим правом? Које право ја имам над њом те могу да је задржавам код себе, кад она то неће већ иде за својим срцем?

— Реци ми ти то, ти баш, кога не веже никакав људски обзир; ти, који си се од свега ослободио: ти, ти пропалица, Фермо...

Од пијанства и узбуђења он није могао наставити даље, морао је стати. А Фермо, са изразом пијаног у последњем степену, погледа га на то презирно, па онда плуну на њега и гурну га, одједном, тако јако својом згрченом шаком, да се Добричина претурио преко банка на под.

— Ђубре! — викну за њим, и насмеја се грехотом видећи Добричину како, од његовог удара, пада полеђице преко банка. Затим, кад онај тресну о под, одмахну немарно руком, као да би хтео да каже: да неће више да га види!

И испи, на искап, пуну чашу вина.

6

После мало Добричина се с муком диже, и седе поново на банак преко којег се беше претурио. Тренутно, гледаше сломљено, скрушено, самилосно у оног пијаницу, који га беше онако ударио,

осећајући се, у истини, најнижим човеком у селу, не могући се упоредити ни са Фермотом!

— И тај човек ту, који нема више ни људског лика због непрекидног пијанства; и та пропалица ту, чије лице личи пре на неки ишчупани корен него на људски облик, а глава на неки свиругави пањ; и тај човек мисли и осећа, као и сви његови сељаци, исто као и она блесава старица.

Ипак још не беше Добричина изгубио последњу наду у своје спасење.

Нагнувши се преко стола, поново ухвати пијаницу за рукав капута, али некако снисходљиво — као молилац свог неумитног господара — и обрати му се тихо, умиљато, са страхом, као да тражи од њега највећу милост, милост за спасење свог сопственог убеђења, свог сопственог живота.

— Фермо, слушај! До...о...о бро..., ја...ја... сам... ни...и...ко...и...ни...и...шта..., али... ре...е...е...ци... ми... шта...шта... би... ти... на мо...о...о...ме... ме...е...сту... у...чи...и...нио? Ре...е...ци... мо...о...лим...те....

(Надао се, да ће му Фермо бар сада одговорити: — Исто што и ти!)

Али га пијаница погледа само преко рамена, одгурну његову руку са највећим презиром, тако да се Добричина запрепасти и устукну.

Са свим тим не изгуби он још ни наду ни смелост.

— Фермо, не љути се. — Започе он поново. — Не љути се... већ... слу...у...шај... и... ре...е...е...ци...ми, мо...о...лим...те, шта би ти у...чи...нио... кад.. би.. те... твоја....

Фермо не дозволи Добричини да заврши своје питање, већ сав љут на њега, спреман да га поново удари, дође му лицем под лице, па, са највећом сигурношћу, иако шапћући довикну му:

— Зар мислиш да бих био као ти? Ја бих.... ја.. бих... био човек... ја бих убио!

(На те речи паде Добричини глава на сто, као да му је неко, наједанпут, врат бритвом пререзао.)

— Ја бих био човек...! Ја... бих... убио!

То му одзвањаше у ушима, у мозгу, понављајући се непрестано, као да одјекује од једне вијуге до друге, као да се простире по целом телу па одјекује од свих његових делова.

— Ја бих био човек! Ја бих убио!

То му одзвањаше од свега око њега: од зидова крчме, од столова, од врата...

Изненада, не могући издржати тај страшни глас, диже се он и излете из крчме, као да га неко гони, а за њим се разлеже страшни смех пијанице.

А кад је био ван крчме, потрча као без свести, правцем у поље, али не на онај њему „најмилији“ комад земље, већ на један други, осећајући потребу, да се — кад би само било могуће! — сакрије и од самог себе.

Дотрчавши тако до ограда свог другог винограда, прескочи је и нађе се окружен високим зидом на свом земљишту сâм самцит. Ту тек одахну, па, измучен болом и пијанством, полегну по земљи, а, после мало, и заспа.

7

Спавао је дуго и ко зна кад би се био пробудио да га није разбудила хладноћа.

Нестални мартов дан, који је ујутру био пун сунца, сад беше пун црних облака, а хладан ветар духаше са истока. Пробуђеног Добричину, онако мамурног од сна, пролажаху жежури. Стресе се. Затим погледа унаоколо и зачуди се. Тренутно није знао ни где је, ни како је овамо стигао. После се сети: и оне блесаве старице, и оне пијанице.

Али, ипак, ипак није могао још никако да схвати: како је у овај виноградић доспео и како је овде легао и заспао. Чинило му се, да га је неко, злонамерно, пијаног овамо пренео и овде оставио, да се са њим наруга. На послетку, ипак, полако, поче да се буди у његовој свести све: карика за

кариком појављиваше се, и он је вадио из себе цео догађај данашњег дана, као неке тешке, оловне вериге из тамне, мемљиве дубине.

И све би рашчишћено у његовој свести. Бол се вратио тежак и таман, као да се сви они облаци на небесима претворише у тешко олово, па му притискоше и тело и душу. Поново затутњаше у њему оне страшне речи пијанице и он виде јасно сâм себе, како, препаднут, у ужасу, бежи из крчме, а за њим се хори пијани смех Фермота.

И поново осети сву своју беду и ништавност!

После мало, диже се и седе на један камен. Затим, поче да разговара са самим собом. Као да је хтео, кад су га сви људи издали, да оправда сâм себе, судећи себи и својој жени. Замисли сâм себе и своју жену на суду, пред једним правичним судијом. (А он је све: и он сâм, и његова жена и судија!)

Пита он себе:

— Каквог ли ти права имаш, Јосипе Добриновићу, названи „Добричина“, каквог ли ти права имаш над својом женом, кад је ти ниси ни тражио, ни нашао, ни испросио?

— Никаквог, ама баш никаквог! — одговара он, брзо и одрешито, сâм себи.

Онда се обраћа као на другу странку, као својој жени, али поново сâм себи:

— Зашто ти, Ана Добриновић, поступаш тако са својим законитим мужем? Зашто га вараш?

Добричина одговара затим опет, брзо и јасно, самом себи, за своју жену:

— Јер га не волим, јер сам се удала за њега само по наговору његове матере и многих других, и то тек онда, кад је из Америке стигла вест, да је тамо мој вереник, Мате, погинуо.

На то он даје јасну, свирепу осуду: да Ана — његова законита жена! — има право што га вара да она није крива низашта, већ он за све!

После те осуде самог себе, изашавши из претпоставке да је судија, замисли он једног другог човека у своме положају, желећи да испита, шта би тај човек радио кад би он био муж његове жене? Да ли би се и овај понашао онако како се он понаша, или би учинио онако како је рекао Фермо, она пропалица? Да ли би његова жена овога слушала, или би га варала исто онако као и њега? А кад би га варала, да ли би јој се он за то осветио, или би јој, као и он, све опростио?

Замишља тако, и (чудо!) брзо долази до убеђења: да би тај Ани заповедао и кад је не би волео, а да би она њега слушала и кад би јој овај био одвратан.

Добричина крену затим, у мисли, читавим селом и поче да се упоређује са сваким од својих сељака, али се брзо увери: да нема никога у селу — у читавом његовом селу! — који би се могао упоредити са њим, који би могао да сноси сва велика унижења која он подноси. То га сруши; потпуно! Али се, ипак, ни на овоме не задржа, већ поче да замишља себе у положају свог дрског супарника, Мате, а Мату у своме. Замишља Мату кад дознаје да га Ана вара, и то са њим, Добричином, и тада, одмах, затрепери сав и збије се сав у клупко, као да се од нечега страшног брани.

Осетио је на својој глави оштрицу Матине тешке секире и видео његове закрвављене, разрогачене очи и његово потпуно изобличено лице.

Тада још више презре сâм себе и баци се, дубоко, испод појма човека!

После овога свега, затворивши очи, Добричина оста, као у неком мрачном заносу, доста времена.

Затим, наједанпут, као да се пробудио, као да се издигао из оног мрака који га је био целог обавио. Учинио му се, одједном: да би он, ипак, могао да учини нешто за своје спасење!

У оном заносу видео је сâм себе: где и он

узимље секиру (као и Мате) па се скрива, ноћу, у оној рупи на свом дворишту — покривену даскама и боровим грањем — коју је, још давно, био ископао, у намери да сагради зденац за воду. После се био предомислио, али је јама до данашњег дана остала. Преварио је жену да иде у варошицу послом и да се, до сутра неће више вратити.

Из јаме му се ни дах не чује: шћућурио се у њој и чека, чека. Најпосле зачу корак. Пробије главом кроз грање и виде: Мате улази у двориште, па у кућу... тада он скаче, излеће из јаме, отвара с буком врата, па упада у кућу кричући, те, једним замахом, убија секиром дрског лопова своје брачне части.

— Овако, овако, овако!

Тако кричаше и махаше он, неко време, својим устрепалим рукама, као да, у истини, некога убија,

Кад се после тога освестио, запрепастио се. Било му је чудно, да је он, за све време свога заноса, могао да остане тако доследан своме сну. Највише га је изненадило: како је он то све мајсторски извео у својој уобразиљи, без икаквог страха, без трунке бојазни, шта више, некако радостан, узнесен. С тога он закључи у себи, да би и он могао да нађе у себи снаге да брани своју част, да би и он, због своје части, могао *убићи!*

Ветар је сада јаче духао, а бејаше хладан и влажан. По свему се дало наслутити, да ће да падне киша, а можда и снег.

Тада се, одједном, учини Добричини, да му неко пришапну (управо у ухо!):

— Чуј, Добричино, зар не би баш ово вече, ова хладна ноћ, могла бити изразом твоје снаге, твога препорођења?

А он, преплашен од тих речи, оста за дуго времена непомичан, као узет.

После дуге станке, изненада — понесен неким још неосећаним жаром — диже се Добричина, као

у сну поче да ствара у том заносу „план“ свога напада, готово онако како га он у свом подсвесном стању беше извео.

— Отићићу кући и казаћу жени: — Морам да идем у залив — изгледало му је то некако вероватније него оно у оном стању: у варошицу — да спремим неки алат који ми је остао још од прошлог пута у пољу, јер, изгледа, да ће киша, па, ако ме вечерас и целе ноћи не буде кући, не брине, значиће да сам остао са рибарима. Жена ће, сигурно, поверовати, а ја ћу се вратити одмах под ноћ кући и сакрити се у оној јами, па, са оштром секиром у руци, сачекати Мату, и, кад он дође... и уђе у моју кућу...

Занесен потпуно овом замишљу, Добричина прескочи зид ограде и одмах похрли кући, тетурајући се, на почетку, још од остатка пијанства и неког нерасположења у читавом телу. После — што се ходом све више загревао — беше све расположенији, тако да, кад најпосле стиже кући, не беше више ни трага од оног његовог пијанства и нерасположења због њега.

Сасвим миран рече он жени све онако како је у винограду био одредио, а Ана се не успротиви, само нехајно слегну раменима, као да се то ње и не тиче.

Добричина оде затим у подрум, узне секиру и изађе поново изван села, па се сакри, док ноћ црна, тамна, одсудна за њега, не паде преко свега.

8

Ноћ је била одавна покрила и поља и село, запалила по свим кућама свеће и ватре, али Добричини се није никако дало из његовог скровишта. Тек кад се све свеће угасише, те цело село изгледаше као да је потпуно утонуло у сан, он се диже из заклона и крену опрезно, пажљиво према својој кући. Ишао је полако, осврћући се непрестано, према месту своје страшне одлуке. Бојао се силно, да га

неко не сретне, али и случајности, да Ана, ваљда, није још била јавила Мати да јој „муж“ није код куће.

(Ветар је сада духао још већом силином. Приближавала се киша. Црни, кишни облаци јурили су, сабласно, небом.)

Добричина је ишао као лопов, уза зидове, опрезно, застајкујући на сваки необичнији шум, док, потпуно неопажен ни од кога, не стиже до своје куће, где пришавши вратима дворишта, отвори их силовито.

Вратнице зашкрипише јако; он их, поново, силовито, затвори и, у трку, на прстима, ускочи између оног грања у јаму на дворишту. Бојао се да му жена не изађе зачувши шкрипу вратница и не затече га у дворишту. И није се преварио, јер да је још само тренутак остао, она би га била видеала и његова намера била би пропала.

Ана је, на шкрипу вратница, изашла из куће, очито очекујући некога, али кад не опази никога, изненади се. Чинило јој се невероватним, да нико није ушао у двориште а она је јасно чула шкрипу вратница. С тога изађе наред дворишта, огледну се унаоколо тражећи, ко је то могао да буде? Али ни сада не виде никога!

Тада се окрену и хтеде да оде у кућу. Ипак, за сваку сигурност, викну:

— Јосипе!

Не беше одговора, али је Добричина, у јами, провео борбу са сâмим собом: да ли да се јави, или не. Било му је некако необично nelaгодно зачувши женин позив! Застидео се сам себе, јер му се учини, да је ово његово садање дело тако ниско, тако просто, а начин како га извађа, недостојан једног правога човека.

— Мате, јеси ли ти то? — викну Ана мало затим, још не верујући да нико није ушао у двориште.

Кад ни на то не доби одговора, она крену према вратима куће и затвори се поново у њу.

А Добричину овај последњи поклик његове жене удари право по срцу, и он осети тада, нову,

још већу снагу да устраје и даље у својој намери. И стисну, још чвршће, секиру својим тврдим, жуљевитим рукама.

Међутим поче да промиче киша. Било је све хладније. Мате није долазио, а изгледаше — барем по мраку у кући — да га ни Ана више не очекује. Сигурно је била легла.

Ипак се Добричина није мицао из јаме иако му је било све теже у њој. Са игала суhog боровог грања капала је све више на њ вода, а хладан ветар пробијао му управо кроз кости. Страшно му је било хладно. Руке му се смрзнуше: требало је да их загреје. Одложи секиру и увуче руке у недра.

Одједном, кад му се руке додирнуше голих прсију, осети, да му и у души поче да бива све хладније. Занос његове одлуке смрзавао се. И он рече сâм себи:

— Ако Мате за четврт сата не дође, ја ћу се дигнути.

Али прође и четврт, и пола, и готово читав један сат, а Мате није било. Ипак се Добричина не диже из јаме већ оста у њој још даље. Као да га је нешто у њој приковало! Не може се маћи, не сме!

Тако, остајући и преко своје воље у јами, поче му, поново, да изгледа потпуно лудо све на што се био одлучио.

— Зашто све ово? И шта је то што ме сад, одједном, навело да се светим? После толико пропуштеног времена!

— Баш сам се сада морао осетити увређеним! И још због кога? Због оне блесаве старице!

С тога помисли, да је свему томе крив, сигурно, неко ван њега. Ваљда неки зао дух, који хоће да га до краја упропасти и уништи. Зато, изненада, осети неку велику пријатност у души што није било Мате. Радовао се искрено томе, јер је био уверен: ако се вечерас ништа не догоди,

да сутра неће, ни једног тренутка, помислити на тако нешто лудо, као што је ово што сада намерава да учини.

Одједном, поче он да изгледа сâм себи смешан, тако смешан, што се сакрио — и још са секиром! — у јами, да сачека „заводника“ своје жене, да није могао више издржати, већ, дигнувши се, беше спреман да искочи напоље из свог склоништа.

Али, баш у том тренутку, зачу он нечије тешке кораке; нечије тешко дисање (са улице); затим, зачу како шкљоцну језичац на вратима дворишта, вратнице зашкрипаше... и Добричина, погледавши кроз борово грање, виде једну црну прилику где улази у његово двориште и носи нешто тешко на леђима.

Добричина препозна у оној црној прилици Мату, С тога, управо, пробије, у својој радозналости главом кроз грање. Занимало га, у овом тренутку, највише шта то Мате може да носи, па га прати погледом позорно, најпозорније.

Мате, са оним тешким теретом на леђима, дође полако до врата куће Добричине, па збацивши терет на земљу, одахну мало, затим закуца на вратима.

На то куцање прозори се од куће одједном расветлише; онда одјекну нечији убрзани ход по њеном поду, док најпосле не зашкрипаше вратнице и не чу се глас Анин:

— Ко је тамо?

— Ја, Мате!

Тада се врата отворише.

А Добричина издигну се још више из свог склоништа, заборавивши, потпуно, намеру због које се ту сакрио. Занимало га сада једино: шта ће се тамо на вратима десити?

Секира је лежала негде у куту блатњаве јаме, а он, заборавивши сасвим на њу, не марећи ни за хладноћу, ни за кишу, гледаше, радознало, према вратима своје куће, као да се ту није радило о његовој сопственој жени, већ о некој туђој, коју је он, случајно, затекао на састанку са њеним љубавником.

Он гледа и види: Ана је изашла сва у белини — значи у самој кошуљи! Журила се да је Мате не чека. И некако шапатам, некако са страхом, рече Мати: да се Добричина још није вратио, али да га она, сваког тренутка, очекује, јер се пропитала у селу и рекоше јој, да ниједан рибар није остао у заливу, па да се *боји*, да се он не врати и да их не затекне.

— Нека затекне! Шта га се бојиш? Ја ћу га овако, по глави! — одговори Мате и учини покрет десном руком, као да, у истини, неког хоће да бије.

На тај покрет, Добричина, нагонски, нагло, као спуж, увуче главу у јаму, осетивши некако као да се та његова јака рука продужила, продужила, чак до њега, и лупила га снажно по темену. Али, у исто време, по његовом срцу, по целом његовом бићу, разли се нека велика, огромна радост, неко неописиво задовољство, нека најсветлија срећа, због речи које је његова жена, малочас, изговорила

— Она се ипак мене *боји!* Она се ипак мене плаши да је не затекнем! — говорио је тако у себи, готово расположен за клицање.

И први пут у свом животу осети да је он, ипак, нешто!

Велика, неописива радост захвати га. Он би сада певао, викао; он би се дигао, он би полетео, пришао својој жени тамо на вратима своје куће, бацио се пред њу на колена, да јој пољуби skut хаљине, јер га је она, са једном својом речи, тако високо подигла, да се може сада да упоређује са било којим човеком у селу. Његова је радост велика, његова је радост неописива!

9

Мало после тога Добричина подиже поново главу и повири између грања.

Мате је ухватио Ану за руке и вуче је напоље, а она се нећка и моли га: да радије уђе у кућу, јер да јој је, због ветра и кише, хладно у самој кошуљи. Али је Мате и не слуша, већ, извињавајући се да

нема времена, ухватио је око паса и, повукавши је, бацио је на онај терет што је са собом донео.

Сад — после оних речи кад је изашла — Добричина је био убеђен: да би Ана била њему добра и, сигурно, сасвим предана, да није ова звер дошла и силом је натерала да буде оваква каква је. И њему би искрено жао, до бола, што је Ана тако несрећна, што је снашла таква тешка судбина.

Кад се, затим, Ана повукла иза вратница у кући и наслонила се, изнутра, на оно затворено крило врата, Добричина виде како је Мате, обема рукама, ухватио онај терет што је на себи донео и како га убаца у кућу. И док је Добричина нагађао шта би то могло бити, Мате рече Ани:

— Донео сам ти мало кромпира; млад је и мек, као маслац!

Ана на то не одговори, само се стресе.

— Бррр! Ала ми је хладно! Сигурно сам озебла! Идем!

Али Мате, ни овог пута, не учини по њезиној жељи, већ је поново ухвати за руку, повуче себи и загрли.

А Добричина се поново сажали на његову јадну жену, и поново осети тежак бол у срцу, што је она морала, у самој кошуљи, да стоји тако дуго на ветру и киши, само да та безразложна животиња може да задовољи свој прљави нагон.

Он, у јами, иако је добро обучен, осећа страшну хладноћу, а Ана? И дође му да је зовне, да је опомене, да бежи у кућу кад је Мате такав.

Ражљућен страшно на тог човека без срца, он је био готов да искочи из јаме, да би барем тако ослободио Ану од Мате, али се задржа бојећи се да тиме не учини на жао њој.

10

После тог дивљег загрљаја Мате се оделио од Ане, али, ни за читаво пола сата иза његовог растанка, Добричина није био изашао из свог склоништа. Кад се извукао беше сав прокисао до коже!

У кући је светлост поново била погашена.

Изајавши из јаме, он најпре пође, на прстима, до врата дворишта, отвори их снажно, па, залупивши отвореним крилом што је јаче могао — да би Ана чула да он долази — упути се према кући.

Али, Ана, иако је чула лупу вратница на дворишту, није се ни дигла, ни запалила свећу. Она се, сва дршћући, згрчила у постељи и покрила преко главе с покривачем, само да би се стоплила.

То што је Добричина задоцнео и није је затекао са Матом, причини јој велико задовољство; она се није њега бојала, али је, ипак, осећала неки стид пред човеком кога је тако унижавала.

Кад је Добричина ушао у собу и запалио светло, виде он Ану сву згрчену, сву збијену у кревету, па је запита:

— Шта ти је?

— Хладно ми нешто! — одговори она.

Затим надода:

— Биле су ми побегле козе, па истрчах, у самој кошуљи, на двориште; сад ми изгледа да озебох, јер не могу никако да се угрејем.

(Добричину развесели ова лаж. Он је био поносан на себе што она *не сме* пред њим да каже истину.)

— Хоћеш ли да те боље покријем? — запита је затим, некако благодаран, некако снисходљив.

Кад га она за то замоли, он узе још један покривач и пребаци га преко оног што је већ на њој био.

Онда се свуче и леже и он сам, и био би, сигурно, целе ноћи најслађе спавао, правим сном сретних људи, да га није, неколико пута, преко ноћи, жена будила, молећи га сад за ово, сад за оно, осећајући да јој бива све хладније, све нелагодније. Добричина се, добровољно, целе ноћи дизао, спреман да јој учини све по вољи, а и она, осећајући се све слабијом, била је са њим некако

умиљата, некако нежна, што према њему барем није био њен обичај.

Тако им је и прошла та ноћ у непрекидном бдењу Добричином и све већем нерасположењу Анином.

Он, видећи је, први пут у њиховом заједничком животу, добру са њим, чинио је, са радошћу, све што је она од њега тражила, а она, као да је први пут у свом животу срела овог чудног човека, осетила је, одједном, сву неизмерну његову доброту, па га за све лепо снисходљиво молила, благодарјећи му на свем што је за њу чинио.

Кад је свануло, Добричина, осећајући да не може сам да чини све што је његовој жени било потребно, позове једну сусетку и замоли је да му помогне у послузи Ане.

Сусетка се најспремније одазове и одмах крену у кухињу да скуха болесници неко топло пиће — од црног вина и неке мирођије — уверена, да ће је то загрејати и да ће јој помоћи.

Али се превари.

После овог напитка, Ана се осећала још горе: нешто је почело да тешко гуши у прсима, а хладни зној овлажио јој слепоочнице.

Добричина ни једног тренутка не остављаше собу своје жене. Заједно са сусетком он беше непрестано око ње, али некако немиран, утучен, стрепећи непрестано од неке несреће.

Неко тамно осећање притисло га. Предосећао је неко црно изненађење. И поново му би жао, поново га обузе грижа савести: што није синоћ изашао из свог склоништа кад је видео сву необазривост Матину према Ани. Да је био изашао, она би данас била здрава, а он не би, овако страшно, стрепио, као што сада стрепи: да је заувек не изгуби!

Док је то тако било са Добричином, у Ани се догађала нека чудна промена. Она је, кришом, непрестано, пратила очима свога мужа, и видећи га

свег утученог, жалосног, где седи недалеко њеног кревета, осећаше неку, досада њој непознату, доброту према том човеку, који је преко свих њених увреда тако за њу необјашњиво прелазео и праштао јој. Није га схватала ни сада, али је он почео да некако „светли“ у њеној уобразиљи и да се некако дели од свих осталих људа, и, шта више, диже изнад свих.

Наједном се она сети, да он, од јуче, није ништа јео, па замоли сусетку, да оде у кухињу и да му спреми штогод за јело. Добричина се успротиви томе, не желећи да ни једног тренутка лиши своју жену помоћи сусеткине. С тога и слага, да је јутрос узео сира и хлеба.

Али Ана не попусти. Сусетка оде у кухињу и не наставши ништа боље до кромпира, које је синоћ Мате Ани донео, изабра од њих неколико најбољих, скуха их, па, кад их очисти и спреми на неки приморски начин, позове Добричину.

Он, иако нерадо, остави полако собу у којој је његова жена лежала и оде у кухињу, где, заткавши јело спремљено и већ на столу, поче да га једе халапљиво.

Али, тада, одједном, случајно, погледавши у кут кухиње, виде тамо ону врећу са кромпирима и сети се одмах: да он једе кромпире које је Мате, синоћ, његовој жени даровао, те цео догађај прошле ноћи прође му, брзином блеска, кроз свест.

Више није могао ни да окуси тих кромпира, због којих његова жена лежи сада болесна и скрхана. Баци далеко виљушку и, дигнувши се са стола, узне само комад суха хлеба, па, сав сломљен, жвакаше га пред кућним вратима.

Међутим, стање болесничино беше све горе и горе.

Под вече беше тако очајно, да су морали послати по лекара у варошицу. А кад лекар стиже,

наговештања неких потврдише се: лекар је пронашао да је Ана навукла на себе тешко запалење плућне марамице.

Ипак се надао да ће њена јака природа, упркос тежини случаја, победити, те наредивши све што треба до времена кризе и обећавши да ће се за два дана вратити оде.

Изјавом лекара најтеже је био погођен Добричина; право у срце! Готово је излудео од страха. Није више ни јео, ни пио, ни спавао. Бринуо се само: како да спасе Ану, не могући никако замислити могућност живота за себе, ако њу изгуби. Треперио је сав на саму помисао да би га она могла оставити заувек.

А Ана, у свом нагонском страху за сопствени живот, схвати, одједном, сав велики значај живота, па налазећи у свом расуђивању јединог кривца за њену болест Мату, поче да га у себи за све оптужује, и та оптужба у њој — што је болест више напредовала — постајаше све јаснија, све страшнија, док, изненада, не пређе у страшну, нагонску мржњу против њега.

С друге пак стране, видећи у близини свога мужа очајног, уништеног од бола због ње и тако доброг и целог њој преданог, звала га је непрестано, само њега до себе желела: да он — он једини! — буде до ње, као да је веровала, да јој он једини може помоћи, као да је он једини може спасти и одржати у животу.

Добричина је радио све, све, што је она желела. Седнувши до њене постеље, он јој додаваше све ствари које је тражила, молећи, непрекидно — у чудном неком заносу — Бога, да му је одржи у животу, да му је поштеди, само за њега, само за њега!

Тако су пролазили минути и сатови, али, што се криза више приближавала, Ани беше све горе, све теже.

Пред вече другог дана болести, крену глас селом, да је она на умору. На тај глас цело се село ускомешало. Свак — ко је само могао — према обичају села, крену кући болеснице, да се увери о томе, и, ако је истина, да измоли од ње опрост за све увреде које јој је учинио, хотимице, или нехотице, за живота.

Цела кућа Добричинина испуни се светом.

Кад је једна стара жена, која је — увек, код сваког умирућег — молила, у име свих, опрост за цело село — ушла у собу Анину, сви који су били у кући разумеше да је дошао последњи тренутак, те падоше сви на колена.

А старица, у име свих присутних и неприсутних, свих код куће и у страном свету, свих на копну и на морима, започе да моли Ану за опрост од свих увреда.

Кад је она завршила своју молбу за опрост, Ана покуша да се исправи на постељи, али не успе.

Тада две њене сусетке прискочише и помогоше јој да седне.

И Ана, подржавана од њих, дизаше већ своје трепетне руке хтијући да опрости свима, свима, кад се, одједном, појави на прагу собе Мате. Као да се појавио сам паклени ђаво, тако је Ана крикнула!

Сав ужас недавне прошлости и сав бол њене гриже савести као да се претворише и појавише у тој појави на вратима. То је био најстрашнији тренутак у њеном животу!

Није могла поднети тај сусрет и, да није било пријатељица, које је подржаваху, била би се срушила наузнак.

— Напоље! — викну затим, слабо, скупивши ипак сву снагу, показујући оштро, кажипрстом на излаз.

Сви присутни, окренувши се и видећи Мату, осташе запрепашћени због толике дрскости.

— Напоље! — крикнуше многи; а многи,

дигнувши се на ноге, потрчаше према њему, спремни да га избаце из куће.

Мате оста тренутно запрепашћен, али, видећи неколицину сељака како јурнуше на њега, не препаде се, него, ипак, због тренутка у којему се то догађало, окрену се брзо и изађе из куће.

Тада један неизрециви израз среће, задовољства, мира, осветли лице болесничино.

Њој се учини као да је неко дигао неки тешки терет са њене душе. Она сада осећаше душу слободну, очишћену. А њен муж, унижени, попљувани од ње, пред целим тим светом, као да је порастао, као да се осветлио неком највећом светлошћу. Према њему, сви његови сељаци, сви његови изругивачи, који су ту сви, скупљени околу њене постеље, тако су мали, тако бедни, тако тамни! Он, Добричина, њен муж, он сја својом чудном, несхватљивом добротом, а они су тамни од зла и пакости!

Узнесена тако, радосна, срећна, она позва свога мужа још ближе себи, па, пруживши десну руку према њему, загрли га њом, те са осмехом неизмерне доброте према њему — ваљда и љубави! — гледаше га неко време пуна неизмерне благодарности. Онда, уздигнувши очи и пруживши леву руку поче да прашта гласно свима, свима — за себе и за њега! — свима без разлике.

Добричина, од ужасног бола, спусти главу на чаршав и плакаше. А Ана, после опроста, легну поново на уznak и положивши десну руку, као за благослов, на његову главу шапташе нешто...

Тако је и умрла.

САМОУБИЦА.

1

Писмо, које је у кућу гђе Матић унело толико немира, било је само од неколико редака, али ти кратки, немилосрдни реци, написани мирно, прибрано — што се могло просудити по лепом, заокругљеном рукопису — проузроковаше толико очаја и суза, као да су у њему, место речи, били све неки најоштрији ножеви.

Оно је дошло најпре у руке девојке којој је и било намењено, а кад га она, сва изненађена, прочита, писмо пређе у руке њене мајке, па њене сестре, да га, поново, кад га све понаособ прочиташе, прочитају све заједно, гласно, збијене једна уз другу, као да свака није веровала својим сопственим очима. После тога, све три заједно, бризнуше у гласан плач.

Мира је плакала најјаче, најгласније, али ни њена мајка, а ни њена сестра, нису заостајале за њом. И плач се разлеже празним просторима велике њихове куће, тако јако, да је стара слушкиња — која је код Матићевих била још од венчања покојног Матића са гђом Станом — дојурила из кухиње, сва уплашена, да се није што догодило „њеној“ Мири, коју је она изнад свега волела, а која је била необично весела и немирна. (По цео дан она је скакала по кући, трчала по дворишту и башти, у којој се дизала на највиша дрвета, као веверица!) Кад је служавка ушла у собу и видела Миру

на ногама, смирила се мало, па, пришавши породичној групи, дохвати Миру нежно, нежно, па заједно са осталима, и не знајући зашто они плачу, удари и сама у гласан плач.

Тада, чувши је, Мира се окрену, скочи и баци се служавци око врата, вичући кроз сузе:

— Антице, Антице, Андрија ме је оставио!

(Мира је волела слушкињу готово више него сопствену мајку. Она ју је подигла, она одгојила.)

— Како? Ко те оставио? Андрија? Ха, ха, ха! — насмеја се Антица. — Он тебе? Зато плачеш? И поново се насмеја. Па он и није био за тебе! Ја сам ти то увек говорила! Нисам могла никада да појмим, како си се могла тако преварити и пристати да поћеш за Андрију Павловића, сина „Дегете“ (како су му оца звали)?! Ти? Мира Матић!

Мира, изненађена речима служавке, изви јој се из загрљаја, а кад она и даље настави своје нападе на Андрију и његову породицу, поче, полако, да јој бива некако светлије при души.

Али се онда умеша мајка, не могући дозволити да се, непрестано, слушкиња — према њеном обичају — уплиће у њине породичне ствари. Стога јој нареди љутито, да оде одмах у кухињу.

— Поћићу, идем! — одговараше јој Антица, повлачећи се, полако, натрашке, ка вратима салона, и не могоше а да непрестано не добацује:

— Ко је он? Шта је он према Вама? Сиромах, бедник! Дегета! Дегета!

Па, залупивши вратима, гунђајући, отетура у кухињу.

После изласка служавке, Г-ђа Стана и њена друга ћерка наставише да плачу и даље, али Мира, некако, није више могла. Шта више, она је готово осећала потребу да се смеје.

Зашто су отерали Антицу? Она има право! Ко је тај Андрија? Дегета! Прави Дегета! Да није било вас две не би га била никада ни погледала. Правник? Велика ствар! Бедник, прави бедник, који је хтео

да на тај начин лако уђе у једну господску породицу! Дегета! Дегета!

И завртивши се око себе, излети она после овога из собе и отрча до клавира у салону, па поче, махнито, сулудо, да на њему свира један весели, дивљачки, савремени плес, смејући се из свег грла.

Али, тада, ломећи руке, притрча јој мајка, па поче да је заклиње, да је моли, да престане са свирком и плесом. Мира је не послуша. Г-ђа Стана, осећајући сада још више сву страхоту догађаја, приђе прозору и затвори га, да пролазници не чују Мирину лудост. Затим сва сломљена, баца се на диван у салону. Њој се мало после придужила и она друга ћерка, те оне, заједно, наставише свој плач.

Мира се није обазирала на њих. Она је свирала и даље певала. Док одједном, као да јој се преломише руке, као да јој пуче нека сребрна жица у грлу, прекиде се њена песма, а она се сруши по диркама клавира (који под њеном тежином забреча страховито!) и зајеца тако болно, да се њена мајка, преплашена, дигла са дивана и притрчала јој „у помоћ“.

Ухвативши њену главу и положивши је на своје груди, Г-ђа Стана плакаше и шапташе јој:

— Смири се! Не плачи! Смири се!

Али се Мира није могла никако смирити.

Ипак, ово болно осећање није могло да држи Миру много времена.

Она се, одједном, оте мајци из загрљаја, и отворивши с лупом врата салона, прелете предсобље, прескочи припете степенице — које су водиле из дворишта у кућу; све четири по четири степенице одједном! — и побеже у башту, где се успе на „њено“ високо дрво, па са гране на грану, стиже брзо до највишег његовог врха. То је било њено свакидање разонођење. Она се на то савитљиво дрво пела свакодневно и на његовом је врху изводила, неустрашиво, своју опасну забаву љуљања, која је могла бити и смртоносна по њу, кад би се, случајно,

под њеном тежином, танки вршак дрвета у тренутку самог љуљања преломио.

Али Мира није на то мислила. Она се није бојала. Ваљда — у заносу своје веселе младости — није ни знала за осећање опасности. Њено чудно и непрекидно одушевљење уништавало је својом светлошћу све сенке које су се могле јавити у њеној свести. Шта више, оно је тако опијало њен разум, да она ниједног тренутка није водила ни о чему другом рачуна до о свом потпуном предавању себе том свом великом, радосном расположењу.

Њена је мајка патила због тога. Она је, видећи је на врху тог дрвета, безбројно пута притрчавала, молила је, да се спусти, да се не љуља, не могући, од страха, ни да гледа у висину. С тога је увек и затварала пред тим дрветом очи. А кад би, и преко своје воље, ипак морала да погледа на онај страшни врх на коме се Мира љуљала, као на некој најбезопаснијој љуљашци, она се хватала за главу, викала, молећи је да је не убија, да се спусти.

Г-ђа Стана је одмах знала — чим је Мира погледала — да је она и данас отрчала тамо. Велики неиздрживи страх: да она, овога пута, неће имати ни толико присебности колико је имала других дана, прикова је на месту, иако је хтела да полети за њом и да је моли да се врати. Зато, не могући по тећи сама за Миром, она кликну другу своју ћерку — која је још увек лежала на дивану — нареди јој да се дигне и отрчи за сестром, не би ли је задржала од опасног пењања на „оно“ страшно дрво. На жељу мајке, девојка скочи и полети на доклат, али чим тамо изађе, виде Миру где се, већ високо у ваздуху, лудо, сумануто, на самом врху дрвета — које јој се данас учини још много више од прошлих дана — љуља, и љуљајући се, весело пева.

Преплашена, окрену се она стреловито и полете натраг мајци.

— Мајко, мајко, Мира ће се данас убити!

На тај крик, г-ђа Стана претрну сва, али, ипак,

скупи сву своју снагу и отрча у башту. Ту — и не гледајући на дрво! — паде на колена, на земљу, преда њ, као пред неку тајну, злу силу, која, сваког тренутка, може да јој донесе највећу и најстрашнију несрећу. С тога, као да заклиње неког демона што се сакрио у том високом дрвету и тресе свим његовим гранама и жилама, вапијаше она:

— Заклињем те свим божјим светитељима; заклињем те светим Петром и Иваном; заклињем те Богородицом, која је јединца свога дала за нас... сиђи доле.

Она је тако заклињала а на дрвету се, у истини, догађало чудо!

„Демон“ се полако стишавао, гране дрвета нису више „пуцкарале“ — како је то мајци од страха изгледало — Мира се смиривала!

Тада се старица диже из клечећег става, па, погледавши на врх (страшно високог!) дрвета, позва је нежно, најнежније, да сиђе.

— Иди, бићу мирна! — одговори јој са врха дрвета Мира, па седнувши на исту грану на којој је досада стајала, загрли брсни вршак свог пријатељског дрвета и загледа се, преко баштиног зида, у недогледну, плаву пучину мора.

2.

Сутра дан је у кући Матићевих било мирније него дан раније.

Већ ујутру, чим је цела породица била на ногама, скупила се сва — заједно са слушкињом — да претресе, мирно, спокојно, све што се јуче догодило и све што би требало учинити да се расветли овај случај. После дугог и потпуног претреса и разговора, све четири се сложише у једном: да треба да Мира опути Андрији једно писмо, у којему ће од њега тражити, да јој, барем, наведе разлог због којег је осетио потребу да прекине заруке и тако прекрши задану реч.

Тако и учинише. Мира написа кратко писмо, у коме је изражавала своје огромно чуђење — а тако

исто и свих у кући — због Андријиног ненадног поступка. У писму га, осим тога, мољаше, да јој „искрено и без устегања“ изјави све оно што га је на тај корак навело, па било то и најгором осудом за њу.

— Ја ћу моћи лакше поднети сваку и најтежу истину, него ову неизвесност у коју си ме довео. (Она је намерно пасала *ми*, а не *Ви*, као он њој).

Али још пре него је писмо могло и бити упућено ономе коме је било намењено, крену глас по варошици: да је Андрија Павловић оставио Миру Матић, а испросио Луцију Станковић. Ту вест донесоше у кућу г-ђе Матић сусетке и нека далека рођака. Тако, наједном, поста ствар јасна сама по себи: Луција је била једна мала, жгољава девојка, али... најбогатија у вароши.

Новац! Ова јасноћа узрока сруши Миру. Она и није могла замислити, да би она суха, искривљена Луција могла да буде њена супарница.

Новац! Новац!

И Мири се наједном згадише сви мушкарци, сви, због овог једног. Осети, да би могла да пљуне у лице сваком од њих.

Увређена тако у оном највећем што је имала, у својој дражести, у својој радости живота, Мира побеже од суседа, мајке, сестре, тетке и затвори се у својој соби. Тамо се баци лицем на кревет. А мајка — која је од јуче није пуштала из вида, јер се непрестано бојала да она не учини какву лудост, потрча за њом, па, кад нађе врата собе затворена на кључ, препаде се и сва у страху повири кроз кључаницу. Али, кад виде како се Мира, лежећи ничице на кревету, гуши у плачу, одби се полако од врата и оде до осталих да настави разговор.

Међутим се Мира била већ смирила. Код ње, свакако, најтуробније осећање трајаше увек врло кратко време. Ипак, изморена болом, није се никако дизала са кревета, већ и даље лежаше, кушајући да

убеди саму себе, да је истина све то што се догодило, јер уза све душевне напоре да сама себе убеди у то, није никако успевала и њој је још увек све то изгледало немогуће, невероватно. Може бити да је он све то учинио само зато да искуша моју љубав. Није могуће да се све то догоди тако одједном!

Онда поче да се враћа мишљу у недавну прошлост. Сети се прошлих ферија.

Она је била, врло често, у друштву Луцијином. Ишле су увек заједно на купање. Са њима је био увек и Андрија. Он је са Луцијом врло љубазно разговарао, али Мира не може ни сада наћи разлога због којег би онда могла бити љубоморна. Она је знала да су они суседи, другови из детињства. Једно јој само изгледа да је морало мало више увредити, и то оно, кад јој је једном Андрија пребацио сувише претеран несташлук и ђаволски радосну природу. Она му је тада одвратила:

— Зар би ти хтео да будем као Луција? — а он јој је одговорио, јетко и увредљиво:

— Да, баш као Луција!

Она је на то само слегла раменима, насмејала се гласно, а морала је да се сасвим наљути и да припази на обоје.

— Ипак, ипак је то немогуће! — крикну на једном и скочи са кревета, па отрча до огледала и загледа се у њ, као да би хтела да се баци и утоне у тој тихој дубини тог чистог, стакленог језерчета. У њему се види цела, целцата. Окреће се, огледа се, савија се.

— Луција, моја супарница? — насмеја се одједном.

Затим, не знајући ни сама зашто, као да у истини хоће да утоне у том стакленом језеру, попусти појас око својих девичанских бокова, нагибом скиде пораменице свог танког, најтањег рубља, и... у мермерној води стакла забеласа се њено

дивно тело, као неки безгрешни кип каква ненадмашна мајстора.

Осмех неизмерног задовољства развуче на то њене танке усне. Њене очи устреперише, узнемирише се и кренуше задовољно по ружичастим облицима њеног тела. Не зауставише се нигде, чак ни на оном највећем обећању, које је она чувала за свој највећи и најстрашнији дан.

Са рукама на боковима, са осмехом задовољства на уснама, окретала је она свој горњи део тела, савијала га, бацајући главу уназад, да би се целокупна могла видети у том свом дивном, пријатељском огледалу, које јој је са највећом искреношћу и спокојношћу показивало њен чар.

Одушевљена сама собом, поче она, затим, да се полако удаљује од те мирне, ледене дубине, не престајући ипак да пази, како, што се све више удаљаваше, она све више у њ тоне, док, одједном, не ишчезну сасвим у њему, бацивши се полеђице на кревет.

3

Узнесена осећањем велике своје лепоте и недирнуте чистоте свога тела, лежаше она тако на свом кревету, мирно. Изненада се поново сети Луције. И поново се разбесни. Скочи и седе на руб кревета. И поново се виде у огледалу.

— Ископаћу јој очи! Само ако је сретнем! — кликну затим и скупи своје танке прстиће са заостреним ноктима, као мало, побеснело маче своје оштре канџице, и покрену их, као да, у истини, хоће да гребе, замишљајући, да је већ пред лицем своје ружне супарнице.

(Видећи се у огледалу она је била врло задовољна својим бесним покретима; готово се насмејала од задовољства!)

— Ма где да те сретнем, платићеш ми, претворнице једна! — крикну и запрети прстом према сопственој слици у огледалу, замишљајући да је то у њему Луција, њена супарница.

Онда се поново баци на кревет, па, подигнувши покривач, завуче се цела пода њ.

Згурена под покривачем, утону Мира у нова размишљања о свему што се са њом догодило. Највише је мучила њена жива уобразиља у погледу гордости Луцијине.

Она је јасно видела, како, у пролазу, диже поносно своју ружну главу, како се победоносно смеје, како гура лактом своју другарицу, а другарица се на то смешка, па, да би се Мири што смелије наругала, јавља јој се дубоко, да, после мало, удаљивши се, ударе обе у грохотан смех.

Али тада . . . ? Тада Мира скаче, притрчава им, и зграбивши Луцију за главу, хвата је за косе и гребе је, гребе, по лицу, по рукама . . . Мира учини неколико живих покрета рукама, па се онда намеја задовољно и покри покривачем преко главе.

Одатле се, после мало, зачу њен пригушен плач.

4

Наједном, напољу, звиждук паробродске сирене. То је, из вароши на копну, стизао свакодневни пароброд обалне пловидбе, при чијем доласку, до данас, бејаше увек присутна Мира, као и сви беспосличари варошице.

Данас се Мира није ни била сетила да ће пароброд пристати иако је наизуст знала све возне редове, иако је долазак пароброда било једино дневно разонођење у варошици. Сетила се тек кад зачу звиждук сирене.

Нагонски, учини покрет да искочи из кревета, али се разумом задржа.

— Шта је још може занимати? Људи? О, они су тако зли! Кад би изашла сви би је гледали са подсмехом.

А Луција?

Мира скочи из кревета.

— Треба поћи! Треба отрчати! Тамо ћу се састати са њом и тамо ћу јој доказати, како је

мени мало стало за све оно што се догодило. Рећићу јој: Ето ти твог Андрије. Ја ти дарујем твог Дегету! Ето ти га од свег срца! Тако ћу је унизити пред целим народом, тако ћу смањити цену њене „куповине“, коју је, сигурно, преплатила.

И поче да се брзо, брзо, облачи.

Тек кад се сва обукла за излаз, осети да је то решење лудо. Обузе је неки ненадни стид. Тада, полако, и не знајући сама како, оде до прозора и загледа се у луку, иза чијег се рта, баш у том тренутку, појављиваше велики, бели пароброд на три „спрата.“

На обали је било много света. Иако је мало подалеко, Мира распознаје свакога.

— Ено, учитељ са госпођом, која је увек у другом стању! — рече она сама себи и насмеја се.

За њима неколико његове деце, све једно другоме до уха. Иза њих четири девојке заједно, држећи се под руке. Мира их распознаје; то су: ћерка поглавара, ћерка општинског лекара, и две племените сестре Сарно. Наједном све Мирине другарице. Све су заједно! Учини јој се: погледаше на њене прозоре!

Она, одједном, осети да се и преко своје воље насмејала, да је подигла руку и да им маше на поздрав. Али, чим дође јаче до свести овај покрет, она га задржа и повуче се стреловито из завесе.

Другарице у то прођоше а она поново повири. Одједном чопор попова. Међу собом нешто живо расправљају. Покрећу у говору сви своје меснате руке, као да вечито благосиљају. Покрет благослова ушао им је и у све остале покрете.

У то је пароброд пристао.

Сви они на обали стадоше. Међу собом сви разговарају, а Мири се учини, као да сви кришом погледају на њене прозоре и као да сви само о њој разговарају. Све је то заједно удари у срце тако јако, да се готово срушила ту, под прозором, на под.

Али... ено... осети она како се у њеној крви дижу клобуци, као оно у ускипелој води ено, после свих осталих, ено, најпосле, она, она! Луција! Њена супарница иде полако, полако, окружена својим другарицама гадним, као и она! Иде победоносно као пауница....

Мира сва пребледе и затрепта од великог беса.

— Жабо једна, крастава жабо и ништа друго! — крикну.

Затим завапи:

— Боже мој, Боже мој! — и наслонивши главу на стакло прозора оста тако неколико тренутака, али се, после мало, поново исправи да гледа даље и да даље прати све што се око Луције догађа. И види: цео свет — цео! — сви, сви, на обали, прилазе јој и честитају јој.

Мира гледа и види све то јасно, готово јој се учини да чује њихове речи и да чује Луцијин задовољни смех.

— Али, је ли могуће?

Ено сада и Мирине најбоље другарице прилазе Луцији и честитају јој.

— Је ли то могуће?

То је био за њу најјачи удар. Сломљена, разочарана у свему и свакому, она покуша да се болно насмеје, па пружајући руке говораше подругљиво — Честитам и ја! Честитам! Честитам!

Али, одмах затим, зачепивши прстима уши да до њих не допре њен сопствени глас, сруши се, као мртва, на под крај прозора.

5

Тако, на поду, наслоњена, поребарке, на зиду, оста неко време, а онда се, полако, диже и оде поново до кревета, на који, сва у плачу, паде потпуно уништена.

— Умрети!

Та реч јој се учини као једини начин решења свих њених питања.

— Умрети!

Та реч јој се јави сама у свести, као неком човеку реч којом је нашао кључ за решење једног врло сложеног ребуса.

— Тако ће бити сви намирени.

— Умрети, умрети!

Лежећи још увек на кревету она је била убеђена да преживљује најстрашније тренутке свога живота. Осећала се униженом до црва у прашини. Осећала се тако ништавном, тако бедном, да јој је смрт изгледала најлакша.

И помисли:

— Да би се то што обичније извршило, најбоље би било да се попнем на вршак оног дрвета у башти, па да се, као случајно, оклизнем и стро-валим са оне висине, доле, на ледину.

— Сломићу врат, и биће свршено!

То јој изгледаше врло могућно и она се већ спремаше да полети до своје баште, али, размисливши мало боље, увиде, да би се могло догодити, да она, у паду, сломије само једну ногу, или једну руку; кук, или два три ребра; лопатицу, или кључне кости... па да целог живота остане кљаста и богаљ. С тога брзо напусти мисао пада са „свога“ дрвета.

После овога, њој се указа у уобразиљи сва огромна пучина мора, која се прострла иза оног високог зида њене баште, на далеко и широко, све до бескрајног обзорја.

— Утонути!

— Утонути у тој плавој дубини за увек, као оно камење, које је она, са степеница које су иза њене баште водиле у море, често бацала у њ, па гледала, како то бело камење тоне, тоне, полако, полако, све до дна.

И она види саму себе, како, бацивши се у море, тоне кроз његову прозачну воду, полако, због одела које се у води надуло, али, ипак, тоне,

тоне... и то све дубље, све дубље, док, на свршетку, не стигне на дно морско, међу мирисне алге. Већ јој се алге заплићу у косе и полако се изједначују са њима, тако, да, најпосле, створише заједно са косом једну дивну, златну круну око њене главе. Лице јој је, под том круном, постало још лепше, као лице оне мртве краљице из приче, која лежи мртва у златном и стакленом сандуку а чувају је кепеци...

И, гле, ево их: кепеци, кепеци!!... Колико их има! На хиљаде! Ево, прилазе јој и љубе је! Али, не, не! То нису кепеци, то су рибе! И оне је не љубе, оне је гризу!

— Не, не, не! — крикну она гласно, одричући се и овог начина смрти, који јој се учини још страшнији од оног првог.

И заплака се, да ни умрети не може, да ни за то не може да нађе начина!

Тако, сва очајна, оста неко време. Одједном крикну сва радосна! Нашла је! Зачуди се много како на то није одмах помислила.

Још пре неколико месеци — као да је баш предосећала овај дан — она је била украла свом рођаку, апотекару, једну малу бочицу са отровом. Сакрила је била, затим, у свом сточићу за украшавање, а то је био један од најстрашнијих отрова (тако јој је барем говорио рођак, кад јој је ту бочицу показао) најмања количина... пет секунда... и.....

Потрчала је сточићу за украшавање, завукла руку у његову нутрину, па, рушећи разне празне и пуне бочице са мирисима, тражила ону са три мртвачке главе и шест укрштених цеваница.

— Ево те! Нашла сам те! — крикну Мира и дигнувши високо бочицу, као неки побожни свештеник путир спаса побожних душа, гледаше, са заносом, у тај путир свога ослобођења од свих увреда, од свих унижења.

Упутила се затим полако према кревету на

којему је намеравала да се „причести“ тим својим „спасом“ и да, легнувши полеђице, скрстивши руке на прсима, смирено чека велики моменат доласка — Оне, која ће је својим леденим целовом смирити. Али, кад је стигла до постеље, заустави се одједном. Кроз главу јој сину мисао, да би требало да овај свој последњи чин изведе што свечаније.

— Треба да обучем црно одело, треба да распустим косе, да они који ме нађу укочену, мртву, не буду морали да се око мене после муче. Наћи ће ме потпуно спремну за мртвачки сандук!

И положивши бочицу са отровом на сточић до кревета, оде до ормана у којему је чувала своја одела, па, између многих хаљина, изабра једну дивну, црну, сву у чипкама. Затим, пронађе једну своју кратку, црну, свилену кошуљу (која јој је једва покривала бокове), а из ладнице на дну ормана извади пар високих, црних, свилених чарапа (које јој допираху чак до кукова). Онда отрча до места где је чувала своје ципеле, да би нашла једне црне, сатен, па, кад је све то имала, пресвукла се сва у црно.

Обучена тако, отрчала је до великог огледала, да се у њему сва види.

Била је дивна!

Њена распуштена, плава, валовита коса, просула се преко свих њених чипака на хаљини и трепери лакше од сваке свиле. Није могла а да не пређе руком преко ње, и да се не осмехне на себе у огледалу.

Дивила се сама себи, па, подсвесно, зажали што од њене породице није тако давно нико умирао те она није могла да носи црнину. Окретала се око себе, прегледала је све и, најпосле, пронашла: да је све у реду, али да јој ипак нешто фали. Није имала црне рукавице. Требало их је наћи.

С тога, отшкринувши мало врата своје собе, она повири у салон, да види има ли тамо кога? Па кад се увери да је салон празан, претрча га на врховима прстију и оде до мајчине собе, где, у мај-

чином старинском сандуку, нађе њене дугачке црне гласе-рукавице. Задовољна тим наласком, она се врати у своју собу и затвори се у њој поново, да је нико не би сметао у овом страшном, последњем делу њеног „очајног“ живота.

6

Кад је тако било пронађено све што је она требала, Мира приђе поново свом кревету и узе са сточића малочас тамо остављену бочицу са отровом, па, мирно, као да за најкраће време неће прогутати један од најстрашнијих отрова, већ неко најслађе и најопасније пиће, ухвати за грлић бочице и покуша да извуче из њега стаклени његов чеп. Запиње... запиње... али узалуд! Употребљава сву снагу, али не може! Стиснула је чврсто зубе да може да што јаче запне и истргне зарђали стаклени чеп — који се тако изненада успротивио њеној тврдој намери — али, поново, беше све узаман! Чеп није никако попуштао. Најпосле, уморна, баца се она на кревет, сва очајна што ни умрети није могла, што јој се ни то није дало!

Изненада скочи.

У великој својој срџби завитла десном руком у којој је држала бочицу с отровом и хтеде да са свим тим лупи о земљу, али се, у последњем тренутку, задржа, сетивши се да би тако изгубила и последњу могућност ослобођења од живота који је тако срушио.

Оставши тако неко време, опази на столу за украшавање две воштане свеће под огледалом и развесели се, јер помисли, да на свећи може стопити грлић бочице, а онда, кад буде топло, чеп ће се моћи сасвим лако извући.

Потрча ка столићу, али, случајно, у пролазу, опази се у великом свом огледалу, и... мораде се задржати. У огледалу је била она сама, њена права слика, верна, највернија! Са задовољством посматраше је она неко време, па онда рече:

— Још мало и тебе унутра неће више бити!

То је изговорила тако равнодушно, тако без и најмањег бола, као да то гледа портрет неке њене давно преминуле родице. Затим се мирно окрену према сточићу и дошавши до њега запали на њему једну воштаницу.

Онда, држећи у својим рукама дно бочице, положи њен грлић на пламен. (При додиру са пламеном, грлић поцрне цео!) Тако га је држала неколико минута док јој се најпосле не учини да је већ топао. Онда покуша влажним прстом да се увери да ли га је и сувише угрејала, па кад осети да јест, сачека мало, па после, узевши своју малу марамицу, ухвати са њом чеп међу своја два танка прстића и свом својом могућом снагом запе, да га једним наглим покретом извуче из грлића.

Али и овога пута беше све узалуд!

Тада она, сва ван себе од срџбе, згрчивши се што је јаче могла, да би могла дати што више снаге својим рукама — донесавши до под сам грлић своје од напрезања зајапурено лице, запе, запе... свом својом снагом, целим својим телом, из петних жила... док, одједном... грлић бочице не пукну, а лева њена рука — у којој је држала бочицу — не полете у вис... и разбијени грлић, са својим оштрим крајевима, не удари у њен десни образ...

Мира оста, тренутно, забезекнута. После мало, она осети, како јој нешто топло крену низ лице... Она подиже руку... Преплашена, дотаче се прстом тог места...

— Крв! Крв!

Погледа се у огледалу и готово се сруши: низ њено дивно лице текла је широка, крвава бразда, која јој се учини као нека велика разјапљена рана.

— Јао, јао. Нагрдила сам се сва! Нагрдила сам све лице. — Завапи затим и расплака се, па покривши рану марамицом притрча кревету и баца се на њ ничице витлајући ногама по ваздуху.

Мало после изненада се дигну.

Очекивала је да ће због те „велике“ ране на лицу, за најкраће време, цела њена марамица бити наквашена крвљу. Али се то не догоди.

Стога она, полако, полако, покуша да одлепи марамицу са ране, па, кад јој то лако успе, пређе својим прстићима, врло опрезно преко оног места на лицу које ју је још мало пекло. И о, радости! . . . у огледалу види само једну малу, готово не приметну огреботину на десном образу.

— Ништа! — крикну она радосно, па се онда заврти, као зврк, око себе, и стаде да скаче, да игра по соби, док се не сруши наузнак на постељу.

— Ништа, ништа! — викаше она машући радосно рукама, па додирујући непрестано својом меком ручицом ону раницу на свом образу, изгледаше, као да је то она милује, мази, да што пре зарасте. О тај мали ситни знак како је беше преплао! Али, ништа, ништа! Од радости није могла ни лежати. Исправи се и седе на кревет. Сад се понова видела у огледалу над сточићем за украшавање. Загледала се часком тамо и насмешила.

Одједном, случајно, обори поглед на сточић. На њему је још горела свећа воштана коју је она била запалила због бочице. Свећа је мртво горела, не осветљујући ништа, јер је соба била пуна светлости дана.

— Али шта је то испод воштанице?!

Са хартијом на којој су биле оне три мртвачке главе и оних шест укрштених цеваница, стајаше она страшна бочица са разбивеним грлићем.

Мира се загледа у њу, скупи обрве и замисли се . . .

— Бочица је, сигурно, и на грлићу имала оне своје отровне садржине, па како је грлић, са својим оштрим вршком пробио кожу на њеном левом образу, сигурно је отров прешао кроз ону раницу у крв . . .

И тада, одједанпут, страшна слика отрова и

смрти указа се пред Мириним очима, а оне три мртвачке главе, оне три страшне лубање са свима својим цеваницама, почеше одједном да расту, да иду према њој, да играју, да играју . . . Ено их, сад су пред њом, клате се, смеју, зову је, вичу . . .

— Не, не, не! — јукну Мира и полете ка столу, па, дохвативши бочицу колоњске воде, натопи њом своју марамицу па поче да пере ону раницу на свом лицу, јако, са свом жестином . . .

Десни се образ сав већ црвенио од тог трења, али она настављаше. Није више мислила ни на своје лице, ни на своју лепоту. Страх од смрти обузео је целу, а она је хтела да се спасе и да живи.

7

Перући непрестано своју рану, она јој поново закрвави. Али Мира није марила за то. Њој није било ни довољно само то трење марамицом. Она, одједном, поче да својим прстићима копа по том крвавом знаку на свом образу и да истеже кожу на том месту, да би колоњска вода ушла што дубље у месо.

— Јао отровала сам се! — викаше уз то, сва преплашена, јер јој изгледаше, да некако слаби, да полако већ умире и да ће тако, за неколико секунда, лежати на поду своје собе сва укочена, мртва.

— Јао, јао! — викаше она непрестано.

Велика, подсвесна, нагонска жеља живота захвати је свом силином.

— Само не умрети! Поружњати, изгубити све, само не умрети! — кричала је она и без самилости чупала своје лепо лице, да што више отвори ону рану на образу, да би је што боље испрала.

А раница је била тако мала, тако мала!

Избезумљена због тога, она није више знала шта ради, ни шта хоће, те, готово као сасвим луда, дохвати један нож за маникир и заману њим же-

стоко, у намери да распара то крваво место на свом лицу, које се никако није дало отворити.

Ипак се у последњем тренутку задржа.

— Мајко! мајко! — завапи тада.

Не би одговора. (Мајка, са оном другом ћерком, беше у крајњој соби куће.)

— Мајко! — завапи она још једном узалуд, па онда скочи до врата собе, откључа их и полете целом кућом вичући непрекидно: Мајко, мајко! На ту вику, из крајње собе, одговори крик и након мало сва преплашена, уздигнутих руку дотрча гђа Стана у салон, где се Мира, чувши крик мајке, бачила на под.

Видећи Миру сву у сузама и црнини како лежи на поду, мајка јаукну, а тако исто и њена друга ћерка, која је заједно са њом дотрчала на вику Мирину.

— Миро, шта ти је?

Мира не одговори.

Мајка се онда спусти до ње, и, ухвативши је око појаса, кушаше да је дигне, али никако не успе.

— Миро моја, шта ти је? Реци! — мољаше је она.

Мира не одговараше. Њој је изгледало као да је већ давно мртва, и да то чује још далеке земаљске гласове у својој још потпуно неизгубљеној људској свести.

— Миро, моја Миро, реци забога, проговори шта ти је?

— Миро, шта ти је? — мољаше је и сестра, сва у сузама.

На то Мира мукло, као за себе, као уверена, да је више нико не чује и не разуме, рече:

— Отровала сам се!

Мајка јаукну, сестра крикну. Али се не изгубише.

— По лекара, трчи по лекара! — крикну мајка другој ћерци.

Мирин сестра оде трком по њега.

Међутим је мајка успела да подигне Миру и да је положи на диван у салону. Затим позва слушкињу (која долете и закрича), па, како је Мира мајци већ била испричала како се то „тровање“ догодило, нареди гђа Стана Антици, да јој из кући донесе оцта и соли, па, помешавши их, поче тим да испире ону раницу на Мирином лицу. Уз то и мајка и слушкиња ридашу.

Мира је лежала спокојно, затворених очију, тако да ју је мајка неколико пута морала да зове из страха да није, ваљда, већ у агонији.

У то је дошао лекар. Сав ужурбан, пришао је Мири и замолио је да му исприча све како се то догодило.

И Мира поче да прича све потанко, гледајући, непрестано, својим тужним, лепим очима, црвеним од плача, лекара, као да од њега тражи неку највећу милост. На послетку му рече, да је бочица са отровом на столићу за украшавање.

Тада јој лекар приђе још ближе, прегледа још једном ону малу раницу на њеном лицу, опипа јој пулс, па оде до собе Мирине, где, на сточићу за украшавање, нађе бочицу са отровом. Видећи да је то један од најјачих отрова, врати се он поново к Мири, прегледа још једном њену раницу, па је онда запита, кад се то догодило.

— Пре неко три четврта сата! — одговори му Мира.

Лекар се осмехну, па, пришавши јој ближе, потапша је по десном, рањеном образу. Његов смех и покрет учинише одједанпут чудо: „отрована“ Мира исправи се одмах на дивану!

— Зар ми није ништа, господине докторе?

— Зар јој није ништа? — поновише мајка, сестра и слушкиња.

Лекар им исприча, како, са најмањом количином овог отрова у крви, Мира не би могла ни пет минута живети, а камо ли читаве три четврти сата!

Онда, узевши бочицу са отровом, уви је у хартију и оде.

Али тада, одједном, Мира осети, као да луди. Једна велика, незадржива радост освоји је. Скочи к мајци, па поче да је грли и љуби. Тако исто учини са сестром и слушкињом. Затим, отрча у своју собу, скиде са себе црно одело — готово га, у брзини, целог поцепа — па обуче једно бело белцато, поштрапано малим, црвеним цветићима.

Кад је то било готово истрча поново у салон, притрча клавиру, удари неколико лудих акорада, па излете у предсобље, прескочи степенице дво-ришта и за час се нађе у свом врту, где, ухвативши се за грану „свог високог дрвета“, поче да се пење, брзо, сумануто, према његовом танком, високом врху.

Радосна, луда, занесена својим ненадним, светлим расположењем, она, овог пута, није употребила ни оно мало пажње коју је иначе при пењању употребљавала, па, баш кад се дочепала највишег врха, случајно јој се оклизну нога на једној глаткој грани Није имала времена да се рукама задржи, па удари крстима на једну дебелу грану при дну дрвета, сломи рптеницу и главачки паде на земљу под дрветом.

После неколико сати мучења била је мртва!

АГНЕЦ БОЖЈИ.

1

Ево, већ други дан, лежи она у порођајним мукама. Њена уморна, тужна глава почива, беспомоћно, готово мртвачки, на белом сељачком јастуку. Само њене велике, црне очи крећу се непрестано у својим дубоким, тамним дупљама, као две немирне животињице у својим рупама. Гледа околост: све мирује; слуша: све ћути. Не зна које је доба дана. Спавала је дуго, јер су болови били попустили.

Наслоњене главе на кревету спава њена мајка. Бдила је над њом целе две ноћи. Није могла више издржати: сан ју је савладао.

Мара је погледа и лаки осмех оживе њено бледо, усахло лице. Затим подиже руку да је положи на мајчину главу али, како је ослабила, рука јој теже паде но што је она хтела и мајка јој се прену.

— Шта је? — запита је мајка, изненађено.

— Ништа! Случајно! Нисам те хтела разбудити! Спавај!

— Не могу више, доста је! Јесам ли дуго спавала?

Мара не одговори. Обе ћутаху. На улици је неко певао; далеко негде, неко је звао; па поново тишина.

— Мајко, — одједном кликну Мара, стишћући мајчину руку.

— Шта је, Маро? Ти поново! Не лудуј!

— Мајко моја, не могу више! Нећу моћи издржати! Тако сам слаба!

— Буди мирна! Послали смо по лекара. Мора да је већ близу.

— Нећу моћи поднети, мајко! Убиће ме!

На то се она случајно покрену, те се, одједном, повратило болови. Њено бледо, измучено лице искривило се потпуно у грчу бола.

Мајка се, са свом својом нежношћу, нагнула над њу; теши је.

— Зови Ивана! — крикну Мара, одједном. — Зови га!

А ни сама није знала зашто га зове. Осетила је, да би он морао да буде ту, чисто нагонски. Као да је желела да он својим очима гледа, како она, до краја, пати њега ради.

Мајка се дигну и изађе на доклат да позове Мариног мужа. Кликну га. Он не одговори. Мора да је у подруму. Старица се спусти низ степенице. Врата на подруму бејаху отворена. Зовну:

— Иване!

— Ево ме! Шта је?

Иван излете из подрума, сав ужурбан, прљав, са изразом највеће радозналости на лицу.

— Шта је? — запита он сада мирније, осетивши да се преварио.

— Зове те да дођеш.

Иван се диже, полако, тешко, по степеницама; старица пред њим.

Кад ово двоје уђе у собу, Мара, полако, отвори очне капке, као неке оловне поклопце, и погледа обоје, болно, својим великим црним очима, а две крупне сузе заблесташе јој на трепавицама.

— Тешко ми је! — рече бојажљиво. — Кад ће стићи лекар?

— Не знам. Пошао је Илија са мазгом по њега. Могао би већ ту бити. Не знам што га још нема, — одговори Иван веома брзо и окрену се да поново изађе.

— Иване! — прошапта на то она, тихо, готово мртвачки.

— Иване! Ја ћу умрети! — настави затим јаче, а безбројне сузе потекоше јој низ лице.

Мајка је загрли и кушаше је умирити.

Иван, часком, застаде напред собе. Очито се видело, да не зна шта да ради. На послетку се одлучи: полако крену низ степенице поново у подрум.

2

Иван је дуго година провео у страном свету. Двадесет и пет година нико није знао за њега. Од дана кад је отпутовао никоме није био написао ни ретка. Пре неко две године се вратио не јавивши никоме да долази. Освануо је, одједном, у селу, где га, готово, сви беху и заборавили.

Он у селу никога и ничега није имао: ни родбине, ни имања. Отац му је, са мајком, био дошао са неког другог острва. Био је обућар. Мајка му је умрла док је још био дете; отац, кад је њему било пуних двадесет година. Тада, видећи да се од заната који је код оца изучио не може да живи у селу, узео од неког богатијег сељака, на зајам, колико му је требало за пут до Калифорније, где оде да копа злато.

После двадесет година мучног живота од Калифорније до Нове Зеланде (где је копао гуму) одлучио се најпосле за Аргентину. Ту се даде на обрађивање земље и, за пет година, он се обогатио. Усеви понеше добро, те се он, пун новаца, вратио у село у коме је провео своје детињство.

Имао је тада већ четрдесет и пет година. Купио је у селу кућу и „баштину“ једне пропале породице и онда се дао у тражење девојке, која ће му, како је он говорио, родити „наследника“, коме ће оставити све што је, кроз толике године мучке и труда, зарадио у далеком, туђем свету. Тражио је дуго. Најпосле ју је нашао: тиху, добру девојку из куће Љубичића, Мару. Послушала је она оца, који је, очаран његовим богатством, захтевао од Маре, да се без поговора уда за њега. И она се удала за

Ивана и предала му се сва: оданошћу детета према неком старијем.

У свој својој грубости човека који је све што има сâм створио, Иван је био према жени добар, пажљив, колико је он то знао и могао. Јер је код њега било све одређено: он није сањарио о љубави: узео је Мару само за то да му роди сина *наследника!*

И кад је, после кратког времена иза свадбе, Мара осетила дете „под срцем“, раздрагао се он, радостиво. И овај груби, пословни човек, загрлио је нежно, благородно, своју жену, сав срећан и блажен: да ће *Он* доћи, *Он*, за кога се једино мучио, за кога је готово цео свет обишао.

А Мара, сада први пут, осети да је основицом једне среће; да је темељ једној кући; да је другарица свога човека; да је све њено као и његово: да је она сада њему равна. И била је горда и срећна и не више онако плашљива као досада; она се осећала мајком његовог детета.

3

Једног дана, за велике поледице, спуштала се Мара по каменим степеницама своје куће у подрум. Ишла је да наточи вина за вечеру.

Већ је било тамно. У једној руци носила је дрвену посуду за вино, у другој уљену лампу. Ишла је пажљиво. Лампа је слабо светлила. Кад је дошла до врата подрума отвори их. Онда — како је подрум био дубок — она полако, опрезно, стаде ногом на прву степеницу, па на другу... али, тада: нога јој се оклизну, и она се свали низ шест камених степеница у подрум.

Зајаукну, али је нико не чу.

Готово у несвести лежала је тако неко време. Ударила се тешко у бок и десну руку.

Затим, покуша да се дигне. Не успе. Али осети како се у њој нешто претргло. Од тога, у ужасном

страху, обамреше јој ноге и руке. И ипак успе да крикне мало јаче не би ли је Иван чуо.

И он је чу и дотрча. Није се ништа видело. Викну је. Она мукло одговори. Затим, он, полако се спустивши низ степенице, нагази на њу. Лежала је на земљи, као мртва.

Страшна мисао блесну тада у његовом мозгу. Ужасну се од ње. Затим ухвати Мару својим јаким рукама и понесе уз степенице, у кућу. Ту је положи на кревет, и позва једну сусетку да доведе одмах Марину мајку.

Чим је старица, сва преплашена, дошла, он упути човека са мазгом по лекара, а сâм стаде у кут собе, покривши лице рукама.

А Мара, док је мајка око ње радила, није ни једном јаукнула. Она није ни осећала болова. Она се само плашила и, са страхом, чекала болове у својој утроби, који ће јој, одједном, открити сав ужас њене несреће. И болови се, изненада, јавише. Од њихове силине Мара паде у несвест. А Иван, разумевши по томе све, згрчи своје чврсте прсте, зари их у косе и зајеча.

После мало, зачу се топот мазге.

— Лекар — рече неко.

Иван истрча напоље и сrete се са лекаром на доксату.

— Помозите, господине докторе! — завали. — Тако Вам Бога, помозите!

Лекар и не одговори, већ уђе у кућу и оде равно болесници.

Иван није хтео више да уђе. Шта више, побегао је у двор и шетао, немирно, амо-тамо, по дворишту. Сви снови о срећи тону пред њим. Само један човек може још да спасе; једном својом речи.

Кроз прозор гледаше он, како неке велике сенке иду по соби. Нешто спремају.

Чује затим, да неко силази по степеницама.

Захваћа воде из зденца. Траже убрус. Он ћути. Осећа жељу да затвори очи, да се сакрије. Тишина. Али, оне сенке иду непрестано по соби. Он их распознаје: оно је сенка мајке Марине, оно сусетке, оно лекара, који сада заврће рукаве... па се затим нагну... на то се све остале сенке смирише.

Тишина.

Иван је дрхтао као прут.

— Сад је тренутак, сада — помисли. — Сад ћу да сазнам све.

Гледа, нетремице, у прозоре. Мир. Сви мирују.

Одједном се разбегосе све сенке. Трче по соби, јуре, све ужурбане. И, ено их сада поново стишаних над креветом, на плафону, на зиду... Мирују опет...

Крик!

Ивана зазебе око срца, готово се сруши.

— Све је свршено! шапну и заплака се.

Зовнуше га.

Полако, као на суђење, он оде уз степенице, а, кад ступи у собу, сви упреше погледе у њу.

Он је све схватио, све разумео.

А Мара, измучена, сломљена, бледа као смрт, имала је још само толико снаге да сакрије лице у јастук. Плакаше горко.

Лекар опра руке, покупи свој алат и, обећавши да ће сутра поново да дође, оде.

И онда опет топот мазге, што се удаљаваше.

Сусетке одоше, а он, са Марином мајком и Маром, оста сломљен у соби, сада тужној као гроб.

4

Сутрадан је поново дошао лекар и био врло задовољан стањем болеснице. Рекао је, да нема никаквих сложености, а ни страха по Марин живот. Затим је отишао.

Иван га је сам испратио. Хтео је да са њим насамо разговара. Изгледало му је, да лекар није сасвим искрен, да има неку тајну коју није хтео

пред свима да каже. На питања Иванова, лекар, јашући на мазги, причаше му (колико је било могуће да га он разуме): о повреди материце, о тешком породу, о побачају. На завршетку, са ужасним разлозима, замоли га да чува своју жену, јасно му доносећи пред очи: занесе ли Мара још једном, да ће, сигурно, и други пут побацили, а да ће је нов побачај стајати живота.

Ивану се смрачи пред очима, али не рече ништа. Ћутке, пратио је још даље лекара, па се онда растадоше.

После растанка гледао је Иван још дуго за човеком, који се, јашући на високој мазги, љуљао у седлу и нестајао у даљини; за човеком, који је поставио зид смрти између њега и његове среће.

Наједном се кренуо; али не кући. Упутио се на своју баштину. Сломљен сав, убијен, ишао је он полако (вукло се управо!), широким друмом према свом имању. Мислио је и није мислио. Рушило се све пред њим, све што је био замислио, као да је све то било од хартије.

Кад је овако пре одлазио на своје имање, негову куле дизале се високо, високо, бескрајно; сада од свега тога нема више ничега, све је срушено.

У то је стигао на отворени простор, одакле се видело цело његово имање.

Тежаци му раде данас. Он их виде како лено врше свој посао. Не раде за себе.

Побесне. Научен на муку и труд, њега је страшно запекао овај несавестан рад тежака. Крену брзо њима, па, кад стигну тамо, избаци на њих сву горчину прошлих дана и сав бол који је у њима претрпео.

Тежаци, изненађени, прихватише се преданије посла, али се његов бес није стишавао. Иван је псовао, псовао, избацујући на њих све псовке које је знао и све увреде које је, ваљда, у животу на себе примио, па, кад је изређао све што је знао,

кад му је додијало да вређа, окрену се и оде равно својој кући.

Али се ни путем није смирио, све је нешто у себи гунђао.

Тако је приспео кући.

Мара је лежала сва смрвљена, очајна. Њена мајка сеђаше код ње, ћутећи, сва утучена.

Он је ушао. Њихови се погледи среташе и ништа више нису имали да кажу једно другоме. Узевши нешто из капута он изађе одмах у двориште. Ту, седе на један камен и поче да пише, да прави неке знакове по некој књижици.

— Нећете ви мене преварити! Свиње! Чим нисам код њих хоће да ме варају; лопови!

И онда бележи и одбија свакоме по пола наднице.

5

Неколико дана иза тога Мара се дигла.

Измучена пребацивањем самој себи, она није могла више да лежи. Изгледаше јој, да се налази у некој туђој кући, да је туђи људи негују и хране. Дигла се зато и почела да спрема по кући. Иако је била још слаба, она није на то пазила. Два-три пута осетила је омаглицу пред очима, али се није дала. Седе само тренутно, да не падне. Спремила је и обед.

Од овог дана беше тако сваког дана. Она се дизала и радила, а он јој није говорио ни добро, ни зло. Ујутро би се ћутећи дигао и изашао да обиђе свој виноград, а враћао би се у подне. Био је увек намрштен, и тако ходао, амо-тамо по кући, док не би сео за сто да једе.

Тада би, за тренут, и Мара села, да се после мало поново дигне и оде у своју собу, да се исплаче.

Тако су пролазили дани и месеци.

6

Једног јутра, чим је устао, Иван зовну жену по имену. (После толико времена то је њој било необично.) Она му приђе сва преплашена.

— Спреми се, идемо у град.

Она послуша, окрену се и оде усвоју собу. Док се она спремила, он оседла мазгу.

— Узјаши! — нареди јој, кад је сишла у двориште.

Мара се дигну на један високи камен у авлији и баци се у седло.

Кренуше. Она није знала куда је води, није га ни запитала. Нека је води куд хоће, она ће све учинити што он зажели. Нека је мучи, нека је убије, она ће све поднети, јер је крива његовој несрећи.

Ишли су полако, без разговора. Кадикад он би само јаче ошинуо мазгу и викнуо, да заћути потом и да ћутање буде што дубље и несносније.

Она је била као на жеравици.

Пут је вијугао између брда: на завијуцима провирило би, понекад, море, плаво, далеко. Сретали су понеког из села, који је хтео да их, часком, задржи у разговору, али они продужаваху даље, одговарајући испрекидано.

Међутим се, иза једног великог завијутка, појавило високо, старо утврђење. Варош је ту, под њим. Треба само да се заокрене, па ће се помолити град. И, ево га. Најпре две куће: велике, камене, па, ено, на врху брежуљка над градом гробље, велико, окружено боровима.

Иду даље. Она гледа пред собом и ћути. Он пуши. Тако су стигли пред варош.

Он ухвати за оглав мазгу док она сиђе са ње. Затим, привезавши мазгу за једно дрво, кренуше полако у град: он први, а она полако за њим, без речи, мирна, покорна, као овчица. Он је ишао знајући куда; она није ни мислила камо иде: свеједно, само кад је он води.

Тако су ишли по уским улицама града, док не приспеше до једних тешких врата. Покуцаше. Врата шкрипнуше; они уђоше. Затим, кренуше тамним, широким, каменим степеницама на први спрат, а

кад тамо стигоше мирис карбола и разних лекова удари их у лице.

Она се одмах сети на операцију и на онај страшан побачај. Одједном, све јој прође пред очима: и подрум, и пад, и оно кад ју је он понео на рукама, и мајка, и лекар, и болови, болови. Би јој исто тако јасно камо је доведена.

— Ко је тамо? — викну неко из затворене собе.

Иван дохвати кваку и отвори врата. Пред њих тада стаде један стари човек у белом плашту.

По зидовима, свуда, висиле су неке чудне слике: глава, руку, ногу, утроба. Под стаклима лежаху разна клешта и ножеви.

— Шта желите? — запита их старац.

Иван му на то исприча зашто су дошли, и приповеди му цео Марин случај, потанко.

Мара га слушаше пажљиво, преживљујући у себи све то што је причао, исправљајући га, кад-икад, у ситницама.

Кад је Иван свршио да прича, лекар га замоли, да, само за тренутак, причекају напољу.

Мара и Иван изађоше у предсобље. Седоше на клупу. Ћутаху; ни да би се погледали. Она је осећала неки чудан стид, као човек о коме је неко испричао нешто врло ружно. Он је запалио своју лулу и спокојно чекао да их лекар позове унутра.

За најкраће време врата се отворише и лекар их позва. Они уђоше. Мара се затим свуче и седе на операциони сто.

Дуго је трајао преглед. Иван се збио у један кут.

На сва питања лекара, Мара је одговарала јасно и причала му поново — до потанкости! — о побачају, о боловима, о ударцу. Онда је лекар сео, тешко одахнуо и рекао Ивану (као и онај први лекар), да ће Мару стајати живота нови побачај, који ће, сигурно, неминовно, морати доћи у случају нове бременитости.

Дигнувши се затим, позва га к себи и показа му разне слике са отвореним цревима и материцама,

хтијући га убедити у тачност својих речи и захтева: да пусти своју жену на миру, ако не жели њену смрт.

Иван је слушао, пажљиво на изглед, речи лекареве, али иначе веома расејано. Он је осећао да у њему расте неки бес, нека нагонска мржња на ову жену, што ту стоји још раздевена, што се ушуљала у његову кућу да му поруши све.

Кад се Мара обукла, он плати лекару и изиђоше. Опет истим путем натраг. Опет кроз уске улице, опет ћутећи, опет он први а она за њим као псе-танце. Прођоше велики трг за столном црквом, савише у једну побочну улицу... и били су већ изван вароши.

Мазга је стајала мирно, привезана за дрво.

Иван је одреши и узјаха, а Мара, ћутке, настави пут за њим, срећна што он јаше, па неће морати да стрепи на сваки његов крик кад потера мазгу.

После дугог пешачења, са висине над селом, Мара, уморна, сустала, виде, поново, море, што се, бескрајно, заплавило у даљини и одједном осети: да би требало свршити са животом који већ никоме не треба. На то јој безбројне сузе кренуше низ образе.

Тако су стигли кући.

Он одмах уђе у кућу, а она оста да раседла мазгу, да је напоји и нахрани. Тек кад је то довршила, уђе и она у кућу и седе у кут собе, осећајући се сама самцита, осећајући: да између ње и између целог света нема више никакве везе. Тако је седела несрећна и сама.

Онда је дошло вече, које је још више увеличало пустош.

Иван је сео за сто и чекао, не мичући се, док је она спремила и донела вечеру. Онда уз тихо, слабо светло петролеумске лампе, вечераше ово двоје људи, ћутке, без речи, као двоје осуђеника.

Тако их је затекла и дубока ноћ.

6

Од тада је прошло доста времена.

Међутим је он био погазио сва обећања лекарима. Није се обазирао на њихове претње. А она се пуштала, без страха, без устезања, готово радосна на помисао смрти.

Али кад, после неколико времена, она објави да је занела, он је готово полудео од стрепње.

О, кад би лекари били лагали. О, кад би Природа оповргла њихове речи!

Бежао је у поља, лутао по шумама, као луд. После тога, касно у вече, враћао се кући. Онда је улазио у Марину собу, са страхом и бојазни, па кад би је видео мирну, спокојну, како га чека још будна, замолио би је да легне, да спава, а он би остајао још дуго на доксату, окружен мраком ноћи и неким грозним страхом у души. Није више одлазио људима. Затварао се празником у своју собу и ту, по цео дан, остајао готово сакривен. Променио се у лицу, готово поседео. Тражио је од свега умирење а није га никако могао наћи.

Одлазио је у варош, саветовао се са лекарима, а они му нису давали никакве наде, него су му говорили: да би то био један изузетан случај кад би се догодило оно што он жели, али према њиховом знању и искуству, да ће, сигурно, доћи до побачаја.

Њему је било необично тешко. Враћајући се из вароши није никада ишао правим путем, него би кренуо странпутицом и онда се дуго одмарао у једној боровој шумици недалеко од самог села. Ту би, затим, легао и, сав сломљен, уништен, проводио сате и сате. Спустила би се вече, а он би још ту лежао. Забродиле би звезде, а он се не би мицао. Тек, дубоко у ноћ, он се полако дизао и опрезно се враћао својој кући, на коју би још из далека пазио, да се у њој што необична не догађа.

7

Кад је тако, једне вечери, полако прилазио својој кући, виде је сву осветљену. Буквално, паде

на земљу. Знао је шта се догодило. Затим, седнувши на један камен, покри лице рукама и заплака се.

А у кући лекар је говорио: да Мара неће остати у животу. Није се усуђивао ни да је додирне сам, већ су морали позвати још два лекара на „консилиум“. Кад лекари дођоше, тек онда уложише руке на њу.

Болови су били свирепи. Мара је пала одмах на почетку у несвест и није се задуго могла повратити. Пулс је готово био престао, с тога уложише сва средства да јој спасу живот. Принесоше јој нешто под нос, попрскаше је нечим; она се стресе. Отвори очи, затражи мало воде и погледа затим, самилосно, болно, све унаоколо, „као јagne, које изведоше на заклање“.

Лежала је неколико дана, док, на запрепаштење свих лекара, не остави постељу.

Поново поче да се брине о кући, а румен се полако јављала на њеном бледом, изнуреном лицу.

Међутим Иван (видећи и последњу наду срушену) беше се одрекао сваке помисли на срећу. Стога, незадовољан, срдит, непријатан, прекинувши сваки саобраћај са људима, затвори се у себе, те провођаше своје дане у осами.

8

Од тада је била прошла читава година дана.

Мара се — барем на око — била вратила на изглед пре болести, да не би оног нечег скамењеног на лицу и оне слеђене туге у очима.

Иван је, на око, био миран, водио је бригу око имања, богатио се све више; али што је богатство било веће, то је он све дубље, у себи, осећао своју несрећу, која се закопавала у њему, као црв.

Често, седећи за столом у својој собици за рад, спустио би тешко своју главу на књиге у којима је записивао своје добити, заронивши, као ронац, у бол. И дуго је тако остајао у неизвесности шта

да уради. Часком би хтео да све распрода и да поново побегне у свет: да се изгуби, да потроши све, да утопи све, ко зна у што... Онда би се, поново осетивши ону стару своју жељу за добити, закопао у рачуне, и рачунао, одбијао, додавао, збрајао...

Једног дана дође му у посету један пријатељ из оближњег села. Овај је био, недавно, стигао из Америке, па је хтео да види свог старог, доброг друга, с којим се скитао толико година по Калифорнији и Новој Зеланди. Код Ивана је остао читава два дана, па су се о свему разговарали. На посетку дође реч и на Мару и на њен случај, те Иван, с болом, исприча свом пријатељу све потанко, како се то догодило.

Пријатељ га је слушао позорно, па му онда саветова, да оде до другог града на острву, јер да је, баш ових дана, један тамошњи лекар излечио неку жену, коју су већ сви лекари били смрти препустили. Казао му је још и записао и име лекара.

Ивана изненади та прича. Нешто, као неко далеко светло, заблиста у његовом мозгу.

— О, кад би то била истина!

Одмах у себи одлучи, чим пријатељ крене, да ће и он кренути с Маром за други град на острву.

Тако је и учинио.

Али, како је град био неколико сати далеко, морао је мислити и на другу мазгу, за себе, а и на преноћиште.

Мазгу је лако нашао; код неког суседа. Нај-после и за преноћиште се сети неког свог друга „Американца“, с којим је био у далекој земљи, те одлучи да га посети и да преноћи код њега.

Путовање до града беше дугачко и досадно. Зашавши дубоко у јутро, сунце је жегло нај-већом снагом. Мазге су се уморно кретале, љу-љајући своје главе, као неке чудне звонове.

Иван је јашио напред, бијући непрестано своју

мазгу да креће брже. Мазга би се, сваки пут, само тренутно скупила очекујући ударац, па после на-стављала истим кораком даље: уморно и досадно. Марина мазга удешаваше свој корак према Ивановој.

Тако су, полако, ишли напред.

9

Око два сата после подне стигоше у град.

Варош се просула по луци, бела, лепа острвска варош, са лепим, високим, каменим кућама. На улицама није било готово никога. Врућина. Грађани излазе тек пред вече, кад је сунце при западу а маестрал крене низ дугу, шумну увалу.

Иван није знао где је стан његовог пријатеља. Сревши неког дечака, запита га за стан, али дете није знало. Покуша онда гвозденом алком на једним вратима. Нека срдита глава повири кроз прозор, па кад зачу зашто Иван куца, опсова му нешто и затвори капке.

Озлојеђен неучтивашћу грађана, Иван крену даље. Потковане мазге, корачајући по каменој кал-дрми, лупаху жељезним потковицама по камењу, а њихови ударци одзвањаху чудно од уских улица и полуотворених капија.

Дуго су тако ишли Иван и Мара не срећући никога, док, одједном, не нађоше неку старицу, која их одведе до куће у којој је Иванов пријатељ становао.

Покуцаше на вратима: пријатељ повири и, познавши Ивана, радосно га поздрави, па повуче конопац, а велика се врата отворише. Тада они уведоше мазге у двор кроз широку капију и привезаше их за железне прстенове у зиду.

У том притрча пријатељ. Загрлише се. Много је година било прошло а да се нису видели. Растали су се кад је Иван био отпутовао за Нову Зеланду. Од тада се, до данас, не среташе.

— Ти добро, Иване?

— Видиш, Богу хвала, добро.

— А ово ти је жена?

— Да, жена.

Американац пружи руку Мари, а она му, сва узбуђена, пружи своју.

Упутише се затим по степеницама.

Чиста, проста приморска кућица (са чудним укусом приморских трговчића, пуна дописних карата и фотографија) прими их.

Седоше за сто. Мара остаде на ногама, док је домаћин не понуди да седне.

Распреде се разговор. Све успомене из Америке улетеше, одједном, у кућу, као јато далеких, прекоморских птица. Ништа није било испуштено, све се поменуло. На послетку, додирнуше се и Маре и њихове посете варошици.

Иван је причао пријатељу и, најпосле, извадио једну цедуљу на којој је било исписано име лекара кога су они хтели питати за савет.

(Док су мушкарци причали своје доживљаје у туђини, Мара их је слушала пажљиво. Смејала се, тихо, кад су се они смејали, уозбиљивши се кад су они озбиљно говорили, чудила се кад су се они чудили. Одблесак целокупног њиховог говора видео се на њеном напаћеном лицу. Али, кад стиже разговор на њу, она одједном побледе и муком задржа сузе.)

Иван је причао даље, а пријатељ га најпозорније слушао, погледајући, кадикад, и на Мару, која је седела оборене главе, пребирући прстима нити, које су висиле на њеном оделу. Није се усудила ни да погледа оба мушкарца.

А кад је Иван свршио и његов пријатељ са слушао његово причање, Американац осети неку чудну самилост према овој тихој, смерној жени, пристајући, најспремније, да их поведе до лекара (јер су лекар и он добри пријатељи, шта више, чланови су читаонице у којој, више пута, играју заједно карата). Примети само Ивану, да је његова жена слаба, те да је не би морао овако мучити од лекара до лекара.

На ове речи Мара је још више пребледела, затреперивши као застава на ветру. Узалуд покушаваше да задржи сузе: оне јој одједном грунуше, као изненада киша.

Пријатељ се збуну на то, Иван се намршти, а Мара плакаше.

Тада се Американац диже и, као да нешто тражи, оде до другог стола, па онда на прозор.

— Престани једном. Шта ти је? — викну јој Иван.

— Тако, дошло ми.

Најпосле се Мара умирила и пријатељ предложи да иду лекару, јер да он баш у ово време прима.

Дигоше се и изађоше на улицу. (Улица је сада била живља него пре кад су Иван и Мара приспели. Дућани су били отворени. Сељаци, из ближњих села, куповаху разне ствари, викаху, довикиваху се, као са брда на брдо, иако су били сасвим близу један другом.)

Стигавши до лекарове куће, Американац удари алком на вратима. Неко невиђени отвори их. Они сви троје униђоше и попеше се високим степеницама на први спрат где је била лекарева амбуланта. Лекар их дочека, поздрави и запита за разлог посети. Иван исприча. Лекар тада замоли обојицу мушкараца да изађу.

Читав један сат трајао је преглед. На сва питања лекара Мара је спремно одговарала, некако чудно расположена после оног плача, и као да верује, као да осећа, да ће јој овај човек помоћи и дати јој могућност онога што ће њеном животу донети једини смисао.

После свршеног прегледа лекар позове поново мушкарце у собу и онда започе дугачка његова прича о Мариној болести.

— Треба извршити једну тешку операцију, па, ако успе, даће Мари могућност да поново занесе. Изјави само на свршетку, да он сâм не може да

изврши ту операцију, да треба да оду у варош на копну где је велика болница.

Ова нова могућност донела је Ивану један светао тренутак. Мара је готово поново заплакала, али сада од радости. Она се није бојала ни операције, ни ножа, она је спремна да даде све само да буде оно што је пре била.

Опростивши се од лекара, прошеташе се они по вароши. Затим седоше у једну кафаницу да попију пиво. (Мара га није могла да пије, било јој је некако горко, и даде га Ивану.)

Кад се сасвим смрачило, вратише се кући пријатељевој и Иван и Мара с душама пуним светла!

После вечере, пријатељ предложи Ивану да оду до читаонице, да би били мало у друштву.

Дугоше се и одоше.

Мара је то једва дочекала. Она је желела да буде већ једном сама. Тако јој је било некако при души лепо, тако пријатно, да је једва дочекала да се сама са собом наприча, да се, изгубивши из вида она два мушкарца, преда, потпуно, искрено, без уздржавања, сама себи и својој новообећаној радости. Чим су кораци оне двојице нестали у даљини дуге улице, она се осети тако блаженом, као некад пре, давно пре. Онда се скиде, леже у постељу и поче да сања отвореним очима.

Радосна, тиха, као спасена озебла птичица, скупила се она под покривачем. Угасила је затим свећу и, утонувши у таму, гледаше у светлости своје маште сву своју будућност озарену. Са изразом неизрецивог задовољства и са осмехом среће, она полако и неопазиче заспа.

10

Чим су се Иван и Марија вратили у село, спремише се за пут у варош на копно. А кад је све било готово, цело се село слегло у Иванову кућу, јер је то био први случај, да неко из села иде на операцију тако далеко. Свима у селу изгледаше то некако чудно и опет некако чаробно. Неки старији,

бивши морнари, причали су о болнима у иностранству чудеса.

— У њима — говораху они — могу човеку да сашију одрезану ногу, испуне исцурело око и т. д.

Мара је васкрсавала. Ни страх мајчин, ни забринутост рођака нису јој могли сметати а да не буде радосна. Она је сва сјала од радосног расположења. Њој је изгледало, она је осећала: да је ово за њу пут спасења. Она је потпуно била сигурна за то, и ништа је није могло заплашити. Кад су већ били да се крену и мајка јој пала око врата, сва у сузама, управо наричући, она се готово смејала, молећи је, да не брине, да она зна да ће све бити добро.

Онда се Иван и она кренуше, праћени од читавог села. Мара је махала све до последњег завијутка откуд се село још видело, а онда мирна, насмејана, скупи се у седлу мазге и, узастопце за Иваном, настављаше свој пут добровољног мучења.

Они су ишли, као увек, ћутећи.

Кад су стигли у варош, повратише мазге кући и одоше на обалу на пароброд, који их је имао да преведе на копно.

Море је било мирно, као стакло, сунце се просуло преко сартија и јарбола. Галебови, крештећи, облетаху око лађе, очекујући делове хране да их проспу у море. Њихова крива крила изгледаху као неке криве оштре каме, заринуте у њихова ребра.

Мара их је гледала и не мислећи на њих. А кад јој је то додијало, онда се дигла и отишла према кљуну брода, да гледа, види ли се варош на копну. Мореуз између два острва, којим су морали проћи, учини јој се као нека чаробна врата обећаног града среће, која се пред њом потпуно отвараху. Из далека, сва у сунчаној светлости, поздрављаше је сама варош.

Мара је једва чекала да стигну, да се искрцају, да би се што брже свршило оно што мора да се сврши. Понеки пут јој се чинило: да лађа

стоји, да се не креће, да неће никада стићи. А она је желела што пре, што пре!

Прођоше већ и мореуз са две куле светиље, које је она сваке вечери из куће гледала, како се једна непрестано сад гаси сад пали, а друга, десна непрестано светли. Гледа ове малене, чудне куле, које су јој често изгледале као звезде, мимо које сада пролази и тако налази свој пут ка животу. Једна је већа, она трајна; друга је мања: она која се гаси и пали.

На пошлетку, ево и варош: велика, бела, са својим великим звоником и са лепим, пошумљеним брдом. Није је она још никада овако близу видела; сад је, ево, она пред њом, у блештавом сунчаном светлу. Испружила се дугачка, пуна једара и пароброда, а, више ње, у даљини, подигле се голе и праве планине, без шуме и биља, тврде, плаве греде кречњака. Са једне и са друге стране вароши, дуж целе обале, просула се свуда села са црвеним крововима и белим кућицама. По неко једро напред мора. Острва остадоше позади. Њено острво, у даљини, већ је плаво.

Звиждук сирене. Лука!

Чим су се искрцали, Иван и Мара кренуше за болницу. Болница је била изван вароши, зато кренуше полако, пречим путем.

Тамо их примише одмах. Један лекар прегледа Мару, па, наредивши све што треба, одреди уторак за дан операције.

Тога је дана била субота; према томе, још пуна три дана чекања. Иван напише одмах кући писмо, извештавајући све кад ће да буде операција. После тога изађе у варош, да нађе себи стан недалеко од болнице. А кад је то све свршио, вратио се поново у болницу и остао неко време уз Мару која је већ била добила кревет. Онда оде у башту, запали цигарету и прегледаше насаде и цветне алеје, које беху у потпуном цвату.

Кроз болничке решетке он запази винограде у близини. То га је занимало, па изађе из баште да их изблиза види. Стигнувши тамо, започе разговор са једним тежаком о грожђу, о болести винограда. Са речи на реч, уђе у виноград и обиђе га са великом пажњом.

Мара, оставши сама, тренутно је осећала неку тешку усамљеност, али онда започе разговор са једном болесницом, која је лежала недалеко од њеног кревета. Разговор је био веома отежан болешћу суседе. Она јој одговараше тешко, уморна од болова.

Мара је зато и престала са питањима, бојећи се да јој не смета, те поче да се огледа по соби пазећи на сваку и најмању ствар. На једном белом столу лежало је безброј лекарског оруђа, под стаклом. Електричне сијалице, са малим, округлим шеширима за одбијање светла, висиле су на испреплетеним, дуплим жицама, редом, кроз целу салу. Неке су се љуљале. (Сигурно, кад би неко отворило врата, створила би се промаја и оне би се заљуљале). А како се чудно љуљају! Неке уздуж, неке уокруг. Зашто оне уздуж, а ове уокруг?

Један јаблин је у дворишту: чује се треперење лишћа. Као шљокице, куцају зелени, тврди листови на танким петељкама...

Крик... Одакле?... Из покрајне собе. Чији? Зашто?

Сусетка погледа тужно на Мару и прошапта:

— Убијају... њу... или... дете.

Тамо врше операције, помисли Мара у себи, не одговарајући на реч сусеткину. Сети се Ивана. Где је? Камо је отишао?

Поново крик. Поново примети сусетка:

— Настављају...

— Шта? Кога? — запита Мара.

— Са тог кревета ту однесоше је пре четврт сата. Млада је, једва двадесет... Или она... или...

дете... Једно мора да умре... А она је слаба... Сигурно је нису ни успавали.

(Мара није знала шта то значи успавати. Није хтела ни да пита).

У то је ушао Иван и сео поново код кревета. Мара је ћутала, и он је ћутао. Крик се међутим поновио, али сада много слабије.

— Умире! — прошапта сусетка.

Мара погледа на Ивана.

— Тамо оперирају! — рече, — умире једна.

Иван не одговори ништа.

— Писао сам кући да је операција у уторак, — јави се после.

Ћутање.

Једна сестра пронесе једно новорођенче на рукама. Оно је плакало. Однела га је у покрајну собу. На вратима предсобља неко је јаукнуо. Хтео је да уђе, нису му дозволили. Силом је хтео да отвори врата, силом су их поново затворили. Био је неки млад човек, изгледао је морнарски.

— Муж! — рече сусетка.

Отворише се поново врата операционе собе. Два болничара носе некога на носилима. Покривен је плахтом. Сусетка се диже малко, па се одједном спусти, сва избеумљена.

— Она!.. мртва!.. — и покри се преко главе, као да хоће да се сакрије од онога што је видела.

Затим шкрипнуше друга врата при отварању и, онда, поново при затварању.

Мир.

Електричне сијалице још су се љуљале. Мара их је гледала позорно, као и оно пре. Стегнула је само, нагонски, чврсто, прстима покривач. Иван је оборио главу. Из крајње собе чуло се куцање сата.

У то се полако спустила ноћ.

Мару спаде сан. Иван се диже да оде. Сијалице су сијале, да је соба блештала. Мир. Напољу још трепери лишће јаблана. Све се чује јаче.

Ипак Мара, задуго, није могла да заспе. Први пут у животу она је сада далеко од куће па јој је

некако чудно. Њени су сада, сигурно, за вечером. Отац ћути, као обично. Мајка, сигурно, уздише. Сестра плаче... Сети се данашњег дана, и свега што се у њему десило.

(У том тренутку угасили су, готово, све сијалице. Соба је у некој чудној полутами).

Мари је још у очима како су данас пренели оног мртваца. Стресе се. И први пут осети неки страх: чудни, тајни. Погледа на сусетку. Она је већ спавала.

Тада, Мара, у овој муклој тишини, у којој се само чуло мукло ударање сата из покрајне собе, осети страх од смрти први пут.

11

Сутрадан је Мара била расположенија. Као да и није било јучерашњег дана. Она би се брзо привикла на све. Болница јој је већ нешто обично. Сусетка јој је већ пријатељица. Оне разговарају непрекидно.

Иван је дошао око девет сати. Она му се кушала насмешити, али се уозбиљи кад га виде поново мрка.

А он је сео крај кревета, седео неко време, проговорио неколико речи, па изашао у башту да пуши.

И онда је дошло подне, обед, слепоподне. Одведоше је у купатило да се већ други пут окупа.

Тако је ишло даље, до уторника, великог уторника, кад се морала извршити операција.

Тог дана, дошли су јој око десет сати да је пренесу у салу за операције. Положише је на носила и однесоше. Поздравила је Ивана, насмешила се сусетки, која се поново препала и дуго цептела од страха.

У операционој сали положише је на операциони сто. Прегледаше је поново. Пронађоше исто што и они пре. Успаваше је.

Међутим, у селу, већ рано ујутру, цела поро-

дица Марина, до најмлађег детета, дигла се и, обучена сва у нова одела, спремала се да присуствује миси за добар исход Марине операције. И кад је била сва готова, оде цела уз припету уличицу цркви, која је, са високог пропланка, владала читавим селом. Звоно је још једном затутњило, кад цела породица уђе у цркву.

За мисе, клечећи, оборене главе, сви чланови породице изгледају, као да неког покапају. Кадикад, чуо се јецави уздихај мајчин. Сестре су непрекидно плакале, старији брат је клечао уз оца: оба су била, очито, дубоко потресена. Једини мали брат Маријин — дечак од својих девет година — не разумејући и не осећајући сву бол тренутка, непрестано је био немиран и тражио од мајке, да му дозволи да се дигне јер да га боле колена.

На олтару био је изложен „Остенсориум“. Један зрак сунца пао је на његово злато и трепери непрестано. Хостија, у средини, бели се као пун месец. Кад је било „подизање“ и звонце забрујало, мајка Марина, склопивши руке, спустила се на колена, на камене плоче у цркви. Очи су јој биле пуне суза. Лупала се у прса клечећи на хладном камену црквеног плочника. Дубоко оборив главу, готово је челом додирнула плочник.

Одједном уздигну главу и, устремивши поглед на „Остенсориум“, гледаше га непрестано, као да од њега очекује тренутно чудо. Усне јој се тресле од молитве, трепериле, као у грозници. Руке јој се припиле једна уз другу, као да су срасле за увек. Како је зрак сунца клизио сада по хостији, њој се учини, као да се, одједном, отвара тај симбол тела божјега, као неко срце бело и чисто. Па, као да, из саме његове средине, излази неки траг божанске светлости, тим тајанственим додиром затрепери одједном њено срце. Она осети, као да јој неко шапће неку најлепшу утеху, неко светло обећање.

— Господе, Господе, смилуј се! — кликну она одједном и, да се није ухватила за клупу, била би се сигурно срушила на плочник.

После свршене мисе сва се породица вратила кући где, са нестрпљењем, очекиваше вести из вароши на копну. Нестрпљење и бојазан затворише свима уста, нико није говорио.

Тако се очекивала вест радости, или туге, тихо, немо, погружено у тешком болу.

12

Међутим, у вароши, у болници, операција је протекла врло природно. Све је било необично брзо свршено. Мару пренесоше затим на њен кревет. Она је била, непрестано, као у полусну. Тако је остала дуго времена.

Кад је Иван ушао, такву је затекао. Препао се, али га лекар умири са изјавом, да је операција необично добро успела.

Он се нато расплака и није могао, за дуго времена, да задржи сузе.

А Мара је лежала бледа, заморена. Он је гледао са дубоком самилошћу. Цео дан се није удаљио од ње, сем за тренут, да јави кући, својима, депешом: радост. Затим је поново сео код кревета болеснице и ту остао.

Мара је тешко дисала, кадикад отварала очи, погледала уоколо, затражила мало воде, па опет: капци очију падаху, као неке тешке завесе, на њене уморне, добре очи.

То је трајало само неколико дана, а онда се, нагло, Мара почела да опоравља. Лекари су се и сами зачудили како је брзо преболела, те, пре него што су и мислили, дадоше јој дозволу да се дигне и оде.

А Мара је то једва дочекала. Чим се дигла, спремила је све што је била собом донела, и хтела је да одмах, истог тог јутра, отпутује.

Али пароброда није било. То је много ражалостило.

После операције, Иван је постао необично нежан спрема ње, а њој то није било ни најмање пријатно, а да ни сама није знала зашто. Онај груби човек, који ју је, до јуче, мучио својим grubим понашањем, био јој је милији од овог нежног данашњег човека. Она је потпуно била изгубила смисао и жељу сваке нежности, она је осећала, да је само једна жртва за коју више нема самилости.

И док је, пре неколико времена, сањала о својој највећој срећи, ако само успе операција, данас је, за чудо, била сасвим мирна. Једино што је мало радовало беше сигурност: да ће, већ вечерас, бити код своје куће, у својој породици.

Мир, спокојство, завладали су њом, као награда за сва страдања. Дала је све што је могла, осећајући посве јасно, да ништа више није могла дати.

И кад је после подне кренуо пароброд и на свом мосту понео Ивана и Мару, она се ни један пут није окренула да види ону варош у којој је провела толико трепетних дана. Гледала је само преда се на своје рођено острво, и дивила се, како се оно плави у даљини, очекујући, са нестрпљењем, да се што пре приближи.

На послетку, стигоше. Кренуше, затим, одмах, за село, где их је при доласку дочекало све што их је и испратило.

До касно у ноћ била је њихова кућа пуна света. Причало се о свему. Мара се осећала задовољном. Готово пред зору погасише свеће и легаше.

13

Прошло је од тада готово два месеца.

Једног вечера, Мара изађе у сусрет Ивану који се враћао из винограда и објави му радост. Он је, сав узбуђен, загрли, притисне чврсто на груди, а очи му се испунише сузама.

Од тада, Мара више није смела да иде нигде сама, он јој је био забранио. Кудгод је она кренула, он је свуда пратио, штогод је она тражила, он јој је све

доносио. Није смела да чини ништа сама, довео јој је за то слушкињу у кућу. Готово ни из куће није смела да излази. А кад је празником морала у цркву, он је, готово на рукама, носио по степеницама, да не би поклизнула и пала.

Мара је и сама пазила што је више могла и није, безпотребно, ни корака учинила, бојећи се несрећног случаја. У тој бризи и страху дочекала је и дан порођаја.

Сад, ево, већ два дана лежи она у порођајним мукама. Није се надала да ће тако страшно бити, није ни сањала. Одмах први болови донесоше јој несвест. То је било ужасно, као да јој хиљаду ножева парају утробу. Морала је потпуно мировати, лежати као мртва, јер сваки и најмањи покрет изазиваше болове који су били неподносиви.

Послали су били још рано по лекара, али он још није могао стићи, јер је био запослен у граду. Јавио је само, да ће чим пре доћи. И они га чекају час по час. Неко је отишао испод села, да одатле, са чистине, пази, кад ће лекар да се појави на завјутку пута.

Иван се грозно плашио. Сви су у соби били забринути.

У то се приближило и вече. Онај што је чекао испод села вратио се и јавио, да никога још нема, али да се због мрака више и не види далеко на друму. Неко ко је дошао из града јавио је, да, сигурно, лекар још неће доћи, јер да га у граду задржава један тежак случај болести. Неко на то протестова, неко нешто опсова.

Али, мало после, зачу се брз топот мазге и љут глас неког што је тераше. Сви око куће Иванове познаше глас и ужурбаше се. У то, у касу, дојури лекар на мазги. Помогаше му да сиђе.

Он одмах крену степеницама у кућу, а гонич предаде лекареву торбу неком који је за њим унесе.

у кућу. Лекар се одмах спреми, опра руке и започе преглед.

Требало је извадити дете.

Тиха, острвска ноћ била је пала мека више села, доневши безбројне звезде и песме младости сеоске које одјекиваху од камених кућа села.

Далеко, лајаше неко псето. Негде у близини лупише нека врата. Мир.

Полако се погасише сви прозори. Свуда затим тишина: мукла, нема, сеоска тишина, испрекидана само, кадикад, оном далеком песмом и оним лавежом.

Иван је побегао из куће. Сакрио се испод доксата, да не чује Мариних крикова, судбоносних вапаја, да не буде при страшној стварности. Он, који је гледао, хиљаде пута, у далеком свету, смрти очи у очи, покоравао своје пријатеље без суза и самилости, овде, пред боловима једне слабе жене, осећао се малим, ништавним.

Под доксом сео је да се, поново, одмах дигне. Кренуо се затим, да одмах стане, не знајући шта да у истини ради. Преко своје воље ипак послушкује шта се горе у кући догађа.

Кад је тако, одједном, зачуо одозго крик, потрчао је да побегне далеко... али, одједном, стаде и наслони се на ћошак кухиње.

У то зачу како неко брзо силази по дрвеним степеницама у кући. Жури. Отвара немирно, с буком, врата, излази на доклат...

— Иване, Иване! — чу затим како га зову.

Он премре. Није имао снаге ни да се макне, ни да одговори.

— Иване! — понови се глас.

Ивану се овог пута глас учини некако топао, весео. Скочи.

— Ево ме! Шта је? — озва се он некако уплашено.

— Син, син!

Неописани сјај обасја одједном Ивана. Прескочивши, три по три, све степенице, он се за тренут нађе у соби у којој је лежала породиља.

— Ево, син, син! — видећи га кликнуше сви, а мајка Марина предаде му у наручја чисто, окупано, здраво мушко дете.

Иван га узе и подиже високо, као да би хтео, сијајући сав од радости, да га целокупног види.

Мара их из постеље гледаше обоје. Један срећан, блажен осмејак обасјао јој бледо, патничко лице. Она их гледа и осећа, у исто време, како јој се, мало помало, капци очију сами затварају.

И док су други сви били запослени дететом, она је, полако, неопажена, заспала за увек.

САДРЖАЈ

	СТР.
Чудотворна слика матере божје од „доброг са- вета“	1
Љубомора	32
Добричина и његова жена	53
Самоубица	84
Агнец божји	105
